

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH

ZEMĚDĚLSKÁ FAKULTA

Studijní program: N4106 Zemědělská specializace
Studijní obor: Biologie a ochrana zájmových organismů
Katedra: Katedra biologických disciplín
Vedoucí katedry: doc. Mgr. Michal Berec, Ph.D.

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Charakteristika, výroba a použití rostlinné práškové
směsi rapé

Vedoucí diplomové práce: Ing. Mgr. Lenka Malíková, Ph.D.
Autor diplomové práce: Ing. Nikola Sagapova

České Budějovice, 2019

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Zemědělská fakulta

Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Ing. Nikola SAGAPOVA**
Osobní číslo: **Z18085**
Studijní program: **N4106 Zemědělská specializace**
Studijní obor: **Biologie a ochrana zájmových organismů**
Téma práce: **Charakteristika, výroba, rostlinné složení, dovoz a použití práškové rostlinné směsi rapé v ČR**
Zadávací katedra: **Katedra biologických disciplin**

Zásady pro vypracování

Rapé je rostlinná medicína domorodých kmenů v Jižní Americe, v poslední době oblíbená i v civilizovaném světě téměř celého světa, složená obvykle z tabákového prášku, popelů dřev a kůry různých stromů nebo aromatických listů či bylin, aplikuje se šňupáním. Existuje velké množství druhů s různými účinky.

Cílem práce je analyzovat rostlinné složení těchto prášků dostupných na trhu a zjistit ohroženost těchto rostlin, dále přínosy pro člověka, zkušenosti uživatelů v ČR a diskutovat možnosti dalšího využití.

Metodika: spočívá v rozboru rostlinného složení na základě latinských a španělských jmen uvedených na webech a v literatuře, ostatní aspekty – původ, dostupnost, preference, přínosy a zkušenosti budou zjišťovány na základě anonymních dotazníků pro uživatele.

Rozsah pracovní zprávy: **50**
Rozsah grafických prací: **5 grafů, 10 fotografií, 5 tabulek**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

- <http://www.biotox.cz/enpsyro/>
- <http://tropical.theferns.info/> (useful tropical plants)
- <https://practicalplants.org>
- Plants for future – www.pfaf.org
- Eliade, M. (1964). Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy. Princeton University Press
- Ott J. (1993) Pharmactheon: Entheogenic Drugs, Their Plant Sources and History. Natural Products Company
- Pendell, D. (1998) Pharmako/Poeia čili jedovarnictví aneb Moc rostlin, jedy a bylinkářství. Volvox Globator
- Pinchbeck, D.; Rokhlin, S. (2019). When Plants Dream: Ayahuasca, Amazonian Shamanism and the Global Psychedelic Renaissance. Watkins Publishing

- Schultze R. E., Hoffmann A. (1996) Rostliny bohů: jejich posvátná, léčebná a halucinogenní moc. Maťa, Volvox Globator
- Schultze R. E., Hoffmann A. (2000) Magická síla psychoaktivních rostlin: s atlasem rostlin. Volvox Globator
- CITES (2013) A guide to using the CITES Trade Database. Cambridge, United Kingdom
- Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora. The CITES Appendices. Retrieved 13 September 2013
- Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora. The CITES Appendices. Retrieved 13 September 2013

Vedoucí diplomové práce: **Ing. Mgr. Lenka Malíková, Ph.D.**
Katedra biologických disciplin

Datum zadání diplomové práce: **19. března 2019**

Termín odevzdání diplomové práce: **15. dubna 2020**

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZEMĚDĚLSKÁ FAKULTA
studijní oddělení
Studentská 1598, 370 05 České Budějovice

LS.

V.2.

prof. Ing. Miloslav Šoch, CSc., dr. h. c.
děkan

doc. Mgr. Michal Berec, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum 20. 8. 2019

Podpis studenta

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá práškovou směsí rapé, která je součástí tradiční amazonské medicíny. Zaměřuje se především na charakteristiku, výrobu a užívání této směsi. Sběr dat probíhal pomocí analýzy nabídky českého trhu s rapé, dotazníkového šetření, polostrukturovaných rozhovorů a skrytého zúčastněného pozorování. Pomocí dat byly odkryty některé rostlinné druhy užívané ve směsích rapé, zkušenosti českých uživatelů rapé, fyziologické a duševní účinky rapé, ale též souvislosti jeho přípravy a síly. Rapé vykazuje potenciál pro léčbu nachlazení, závislosti a traumat, přičemž s sebou nese důležitý spirituální přesah. K významným rostlinám užívaným ve směsích rapé, s nimiž mají čeští uživatelé zkušenosti, patří *Nicotiana rustica*, *Dipteryx odorata*, *Byrsonima spicata* a *Byrsonima crassifolia*, *Platycyamus regnelii*, *Cenostigma macrophyllum*, *Amburana acreana* a *Calycophyllum spruceanum*.

Klíčová slova: tabák, rapé, šňupací tabák, tradiční amazonská medicína, šamanismus

Abstract

This diploma thesis deals with the powder mixture rapé, which is a part of traditional Amazonian medicine. The focus is mainly on the characteristics, production and use of this mixture. Data were collected from the analysis of the Czech market supply of rapé, questionnaire survey, semi-structured interviews and covert participant observation. The data revealed some plant species used in rapé mixtures, experience of Czech rapé users, physiological and the mental effects of rapé, but also the context of its preparation and its power. Rapé has potential to treat colds, addictions and traumas, with an important spiritual overlap. Important plant species used in rapé mixtures with which Czech users have experience include *Nicotiana rustica*, *Dipteryx odorata*, *Byrsonima spicata* and *Byrsonima crassifolia*, *Platycyamus regnelii*, *Cenostigma macrophyllum*, *Amburana acreana* and *Calycophyllum spruceanum*.

Key words: tobacco, rapé, tobacco snuff, traditional Amazonian medicine, shamanism

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat paní doktorce Malíkové za její rady, čas a trpělivost vedoucí k odevzdání této diplomové práce ve větším teoretickém záběru, než ke kterému původně směřovala. Dále bych poděkovala inženýrovi Romanovi Buchtele za slova útěchy a rady, kdykoliv jich bylo potřeba, a že jich bylo třeba často! Další poděkování patří také doktorovi Janu Vávrovi, který mi osvětlil některé souvislosti po statistickém vyhodnocení dotazníků. Také děkuji všem respondentům, obzvláště těm, kteří byli součástí polostrukturovaných rozhovorů. Všichni tito respondenti byli velice inspirativní osobnosti. Speciální dík patří Tomášovi Nazlerovi, jenž s rapé dlouhodobě pracuje a má neuvěřitelné znalosti a zkušenosti, na kterých by se dal postavit specifický výzkum, a který mimo jiné apeloval také na uživatele rapé ve věci vyplnění dotazníku. Obrovské poděkování patří také českému obchodu Sarava, konkrétně Lucii Havlínové, která byla ochotna šířit dotazník mezi české uživatele rapé. Také děkuji Evě Césarové za příjemný rozhovor a setkání a nabídku možnosti doporučení dalších respondentů kromě těch původně uvedených pro potřeby dokončení práce. Veliký dík patří i Ludmile Škrabákové, která byla ochotna prohledat archiv Náprstkova muzea za účelem vyhledání artefaktu z vykopávek A. V. Friče. Na závěr bych chtěla poděkovat Národní knihovně, která v době pandemie koronaviru Covid-19 zpřístupnila studentům vysokých škol online databázi monografií, z které jsem vytěžila pár nečekaných archivních děl pojednávajících o užívání rapé v Čechách za dob Rakouska-Uherska. Poděkování patří i krvi mé krve, Ayselce.

Motto:

„Léčitelské znalosti a magické praktiku kmenů a etnik tropů vypěstované po generace děděnými a zdokonalovanými zkušenostmi jsou v řadě případů stále jen otázkou i pro současnou vědu. Bližší poznání mnoha těchto prostředků stále čeká své objevitele. Význam podobných výzkumů je nepopiratelný: vzpomeňme jen několika významných léčiv, které dostala naše medicína z tohoto pramene: strychnin, chinin, ouabain, tubocurarin, fysostigmin, a mnoho dalších, mezi něž patří v poslední době tak moderní halucinogeny.“

František Šita

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Literární přehled řešené problematiky	9
2.1 Šamanismus a postava šamana.....	9
2.1.1 Jihoamerický a amazonský šamanismus	10
2.2 Tabák a rapé	12
2.2.1 Tabák obecný a tabák selský.....	12
2.2.2 Užívání tabáku v Novém světě	13
2.2.3 Identifikace a tradice užívání rapé v Novém světě	16
2.2.4 Nástroje a materiály užívané k přípravě a výroba rapé.....	18
2.2.5 Rostliny přidávané do směsí rapé	20
2.2.6 Užívání rapé a jeho účinky.....	23
2.2.7 Rapé v české literatuře	26
3. Cíle diplomové práce	28
4. Metodika	29
4.1 Metody získávání dat	29
4.1.1. Přezkum literatury.....	29
4.1.2. Rozbor sortimentu rapé v českých e-shopech.....	29
4.1.3. Ověřování zkušeností respondentů	30
4.2 Metody zpracování dat.....	32
5. Vlastní práce a výsledky	34
5.1 Výsledky pátrání po artefaktu A. V. Friče	34
5.2 Výsledky analýzy nabídky tuzemského trhu s rapé	34
5.3 Výsledky dotazníkového šetření	39
5.4 Výsledky skrytého zúčastněného pozorování	65
5.5 Výsledky polostrukturovaných rozhovorů	67
6. Diskuse.....	75
7. Závěr	85
8. Přehled použité literatury a zdrojů.....	88

1. Úvod

Amazonie je jednou z nejvýznamnějších oblastí této planety nejen pro svou biologickou, ale také kulturní pestrost. Tato oblast proto již odpradáвна láká dobrodruhy, objevitele, misionáře, vězkumníky a v současnosti též turisty, kteří mají zájem okusit něco z její rozmanitosti a poznat dosud nepoznané. Oblast přitahuje archeology, etnology, biology i chemiky – a stále je co zkoumat. Zvláštní pozornost je věnována jedinečné místní flóře, která zřejmě ukrývá léčivé látky na různé lidské neduhy. Mnohé rostliny jsou indiánskými kmeny k léčení využívány po generace a jejich význam přesahuje do spirituální sféry, neboť některé rostliny jsou považovány za posvátné.

Jednou z významných rostlin amazonského pralesa je tabák, který je považovaný za jeden z nejposvátnějších rostlinných druhů. Tabák je indiánskými kmeny hojně využíván. Je součástí spirituálních obřadů, ale i běžného života, je používán též k léčebným procedurám a mnohé kmeny jej považují za nedílnou součást své kultury. Ačkoliv je za nositele tradice amazonské medicíny označována především liána ayahuasca, coby nejznámější tropický psychoaktivní rostlinný druh, který přitahuje pozornost mnohých vědců i širší veřejnosti, svou opodstatněnou roli v tradiční amazonské medicíně má i tabák. Významnou substancí, užívanou k šamanskému léčitelství, je rostlinná prášková směs rapé, jejíž základ tvoří tabák a popele rostlin. Tradice užívání rapé je udávána různě v rozmezí několika staletí až tisíciletí, ale samozřejmě existují oblasti, kde je jeho užívání věcí soudobou. Ačkoliv je rapé používáno spousty let jakožto lék a častá součást jiných ceremonií, jeho studium je opomíjeno. V této souvislosti je třeba zdůraznit výrazný rozkol vnímání tabáku amazonskými kmeny a západní společností. Zatímco amazonští indiáni jej považují za léčivý, západní společnost jej denotuje a akcentuje účinky zdraví škodlivé. Zde je nutné dodat, že komerční cigarety obsahují nespočet různých aditiv, které jsou z našeho pohledu zdraví škodlivé, způsobují závislosti a navíc se exportují i do původních oblastí, kde nahrazují tradiční využití tabáku. V západní společnosti existuje diskuse ohledně čistého tabáku a jeho příznivých účincích, ale také se u všech forem tabáku diskutuje jedovatost nikotinu a riziko závislosti.

Práškovou směs rapé indiánští šamané vyrábí obvykle z několika různých rostlin. Výběr těchto rostlin a jejich zpracování se může lišit dle tradice daných kmenů, některé kmeny

mají i více způsobů přípravy. Správně namíchaná směs rapé má psychoaktivní účinky. Navzdory tomu, že je rapé odpradávná spojeno s oblastí Amazonie, v nějaké formě se s ním můžeme setkat i jinde, například ve Střední a Severní Americe, ba dokonce existují i směsi rapé s obsahem afrických či evropských druhů (kanna či levandule), nepodložené údaje jsou i z našeho území. V australské oblasti domorodci využívají rostlinu zvanou pituri s obsahem nikotinu, k níž přidávají popel z místních dřevin, např. akácie, eukalyptu.

Cílem diplomové práce je tudíž přinést ucelený přehled o užívání rostlinné práškové směsi rapé v kontextu našeho území prostřednictvím posouzení rostlinného složení druhů rapé prodávaného na českém trhu v kombinaci se zkušenostmi uživatelů.

V souvislosti s touto diplomovou prací by bylo hříchem se nezmínit, byť jen krátce v úvodu, o současném počínání Bolsonara coby brazilského prezidenta na území amazonského deštného pralesa. Dochází k akceleraci kácení a vypalování brazilských deštných pralesů, odpouštění environmentálních pokut a naopak umožnění těžby nerostných surovin na území pralesa, což vede k celkovému vykořisťování původního obyvatelstva. Svou roli zde hrají také nadnárodní korporáty. Environmentální problémy se velice často prolínají s těmi sociálními. Environmentální spravedlnost je stále aktuálním tématem. V této souvislosti je třeba nevzpomínat pouze biologickou diverzitu a ekosystémové služby, které amazonský prales poskytuje, zatím ještě neobjevené farmakologicky využitelné látky, ale též tradiční znalosti, které jsou v ohrožení.

2. Literární přehled řešené problematiky

2.1 Šamanismus a postava šamana

Šamanismus je archaický náboženský fenomén (Eliade, 1964), který je mezi různými komunitami světa praktikován už po tisíceletí. Dnes se vyskytuje jak v tradičních, tak v moderních podobách (Harvey, 2003).

Definovat, kdo je šaman, případně, co je šamanismus, je nesnadné. Velký podíl na tomto problému mají samotní etnologové. Ti totiž již od počátku minulého století užívají výrazy šaman, medicinman, čaroděj a kouzelník jako zaměnitelná synonyma k označení jednotlivců pocházejících z „primitivních společností“, kteří oplývají magicko-náboženskými silami. Ta samá terminologie byla použita při studiu dějin náboženství „vyspělých civilizací“, díky čemuž docházelo k označování primitivních elementů daných náboženství za šamanismus. Toto nedůsledně používané výrazivo vede k mnohým zmatkům a nepochopení celého fenoménu šamanismu. Budeme-li slovem šaman označovat jakéhokoliv kouzelníka či medicinmana v historii, dojdeme k závěru, že pojem šaman je zcela vágní a zbytečný. Ve skutečnosti je šaman nejen medicinmanem, který dokáže léčit, kouzelníkem se schopností předvádět zázraky, nýbrž také psychopompem, někdy též knězem, mystikem a básníkem. Šaman pomocí extatických technik dokáže komunikovat s duchovním světem a tím léčí, ochraňuje, ale také hledá lovnou zvěř pro prospěch své komunity. Někdy je potřeba, aby šaman bojoval s duchy a chránil život, zdraví, plodnost a svět světla proti smrti, nemocem, neplodnosti, katastrofám a světu temnoty (Eliade, 1964). Vyskytuje se názor, že šamanismus by neměl být studován jen z magicko-náboženského úhlu pohledu, avšak také pro své filozofické, naturalistické a léčitelské aspekty, včetně psychologického a psychiatrického rozměru (Stutley, 2003).

Samotné slovo šaman pochází od sibiřských Tunguzů (Eliade, 1964). Ti za šamana označují komunitního vůdce, který byl vybrán a vytrénován k práci pro komunitu prostřednictvím spojení s nelidskými bytostmi. Metody, jakými jsou tito lidé vybírání a trénování pro svou budoucí roli, se těší značnému zájmu badatelů z mnohých vědních oborů, včetně antropologie, archeologie, historie, genderových studií, religionistiky,

psychologie a umění. Slovo šaman bylo později přejato i do dalších jazyků (Harvey, 2003).

Jak uvádí Stutley (2003), šamanismus rozhodně nelze považovat za centralizované náboženství, neboť existuje mnoho variet tohoto fenoménu. Navzdory kulturním rozdílům je možné vytyčit tři složky, které prostupují všemi formami šamanismu:

1. víra v existenci světa duchů a ovlivňování lidských bytostí duchy, přičemž šaman má za úkol spolupracovat s dobrými a špatnými duchy pro dobro své komunity;
2. dosahování stavu transu pomocí extatického zpěvu, tance a bubnování, kdy šaman opouští své tělo a vstupuje do nadpřirozeného světa;
3. léčení různých neduhů, běžně psychosomatického charakteru, stejně jako napomáhání členům komunity překonat rozličné nesnáze a problémy.

Šamani dokáží komunikovat s duchy během bdění či snění, ale někdy je nutné, aby se sám šaman stal duchovní bytostí. K tomu využívá rituály navozující pozměněné stavy vědomí, případně tzv. šamanské stavy vědomí (Harner, 1980). VanPool (2009) uvádí, že šamanské stavy vědomí mají základ v pozměněných stavech vědomí, avšak ne všechny pozměněné stavy vědomí lze označit za šamanské. Zde je možné rozlišit procesy vytváření transových stavů k dosažení „pouhého“ pozměněného stavu vědomí a vytváření těchto transů za účelem získání přístupu do duchovního světa, kdy se jedná o šamanské stavy vědomí (VanPool, 2009). Někteří šamané dosahují pozměněných stavů vědomí pomocí psychoaktivních rostlin, jejichž původ často považují za božský (Rios a Winkelmann, 1989).

2.1.1 Jihoamerický a amazonský šamanismus

Šaman hraje významnou roli v životě indiánských kmenů Jižní Ameriky. Nejenže zastává funkci léčitele, v některých regionech zastává roli průvodce, který vede duše zemřelých do nového domova, je prostředníkem mezi lidmi, božstvy a duchy, dohlíží na dodržování rituálních zákazů, brání kmen před zlými duchy, označuje místa vhodná k rybolovu a lovu, ovlivňuje atmosférické jevy, usnadňuje porody, odhaluje budoucí události atd. Šamani mají v těchto společnostech prestižní postavení. Jedině šamani se mohou obklopovat bohatstvím a hromadit hřebeny, nože, sekerky a další poklady. Věří se, že šamani umí

vykonávat zázraky, které jsou přísně šamanského charakteru, mimo jiné magické lety a polykání žhavých uhlíků. Jihoamerický šaman však za své výsadní postavení vděčí spíše svým extatickým schopnostem, než kouzelnickým dovednostem. Právě extatické schopnosti mu umožňují nejen léčit, ale také vykonávat mystické cesty za božstvy, s nimiž rozmlouvá a přimlouvá se za svůj lid (Eliade, 1964).

V tradičních amazonských společnostech byl šaman, ještě vedle náčelníka, nejmocnějším mužem komunity. Celé společenství poslouchalo jeho rady, doporučení i příkazy, na druhou stranu nesl zodpovědnost za prosperitu celé komunity (Škrabáková, 2013). Stejně jako jinde na světě, i zde je zásadní šamanovou doménou léčení. Léčení nemá jen magický charakter, jelikož jihoamerický šaman má přehled o léčivých vlastnostech rostlin a zvířat, dokáže masírovat atp. Nicméně se věří, že většina nemocí má duchovní příčinu spojenou s útekem duše nebo s předmětem zavedeným do těla nemocného duchem, či čarodějem, a proto je nemocný povinen se uchýlit k šamanskému léčení (Eliade, 1964).

Amazonští šamané mnohdy odcházejí osamoceni do pralesa, aby se zde mohli učit, nebo splnili určitý úkol nutný k uzdravení nemocného. Během těchto úkonů navazují kontakt s rostlinami, posilňují vztah s matkami rostlin či s prostředím, do něhož se musejí vydat, aby získali zpět duši nemocného. V pralese se šamani učí i zabíjet a k tomu používají nejobávanější magické stromy (Škrabáková, 2013). Existují různé způsoby zabíjení pomocí rostlin, známé jsou především jedové šípy kurare obsahující jed z rostlin *Strychnos toxifera* a *Chondrodendron tomentosum* (Pelmutter a Villoldo, 2011). O kurare dokonce nalezneme zmínky i ve starých českých spisech (V. Š., 1871). Zajímavou se může jevit skutečnost, že kurare je po uvaření možné spolknout bez jakýchkoliv zdravotních obtíží (Pelmutter a Villoldo, 2011). Dalším způsobem využívání rostlin k zabíjení je druh rybaření, při kterém se používá kořen rostliny zvané *barbasco* (*Lonchocarpus*). Ten je drcen, dokud z něj nezačne vytékat bílá tekutina, která po vlití do řeky ryby omráčí. Řeka je níže po proudu přehrazena a omráčené ryby stačí jen sesbírat. Jemný toxin obsažený v kořenu rybám nijak zvláště neublíží a především není toxický pro lidi. Ichtyotoxické rostliny jsou v oblasti Amazonie hojně využívány všemi indiánskými kmeny (Harris a Hutchison, 2007). K navazování spojení a komunikaci s rostlinami slouží šamanský zpěv, tzv. *icaro*. Každá rostlina má svou píseň, kterou její duše, často nazývaná

matkou rostliny, šamana sama naučila pomocí fytochemických signálů. Toto fytochemické poselství nemodifikuje lidské chování, ale jeho dovedná interpretace, reprodukce a aplikace dokáže řešit problém, vyléčit nemoc nebo způsobit změnu v hmotném světě (Callicott, 2013). Součástí těchto úkonů bývají také rostlinné diety, které napomáhají k poznání a získávání znalostí od rostliny, posílení těla i ducha šamana, nebo slouží k očistě organismu či léčení. Rostliny s mocnými matkami jsou označovány též za učitelky, s jejichž dušemi mají právě šamani nejbližší vztah. Šamani sami tvrdí, že znalosti a vše, co umí, je naučily samy rostliny (Škrabáková, 2013). S tím souvisí také tradiční amazonská medicína, kterou lze vnímat jako starobylý léčebný systém zahrnující používání léčivých rostlin amazonského deštného lesa v kombinaci s rituálními technikami (Luna, 1986). V některých regionech je tradiční amazonská medicína označována právě jako šamanismus či léčitelství, tzv. *curanderismo* (Horák a Vosáhlová, 2016), takže s pojmem šamanismus splývá.

2.2 Tabák a rapé

2.2.1 Tabák obecný a tabák selský

Tabák patří do čeledi *Solanaceae*, přesněji do rodu *Nicotiana*, kam spadá přes 60 druhů rostlin (Škrabáková, 2013; Schultes, 1984). Ze všech těchto druhů mají jen dva druhy široké využití a to *Nicotiana rustica* a *Nicotiana tabacum*. Ačkoliv se pro indiánské ceremonie více hodil druh *Nicotiana rustica* díky svým narkotickým účinkům, druh *Nicotiana tabacum* později doznal výraznějšího ekonomického významu. Druh *Nicotiana tabacum* původně nebyl pěstován mimo tropické oblasti, zatímco druh *Nicotiana rustica* znaly také indiánské kmeny Severní Ameriky (Seig, 1963). Tabák selský má oproti tabáku obecnému silnější opojné účinky díky 10% obsahu nikotinu (Škrabáková, 2013). Tabák obecný obsahuje asi jen 0,6% až 6% podíl tohoto alkaloidu (Kubánek, 2009). Nikotin je obsažen hlavně v listech rostlin, avšak jeho obsah závisí nejen na druhu tabáku, ale též na stanovišti a dalších podmínkách. Tabák kromě nikotinu obsahuje i další alkaloidy jako anabasin, nornikotin, nikotellin, nikotimin, pyrolidin, n-methylpyrolidin. Dále tabákové rostliny obsahují uhlohydráty, bílkoviny, organické kyseliny (jablečnou, citrónovou, šťavelovou, ale též jantarovou, fumarovou, mléčnou, mravenčí, máselnou aj.), pryskyřice, silice, vosky, glykosidy, enzymy, polyfenoly, aminokyseliny a barviva,

semena obsahují též minoritní podíl fytinu, zatímco vylisovaný olej kyselinu linoleovou, olejovou, palmitovou a stearovou (Kubánek, 2009).

Nicotiana tabacum je jednoletá (v tropech i víceletá) bylina rostoucí do výšky 80 až 130 cm. Kořeny sahají mělko pod zem, ale za to jsou bohatě větvené. Lodyha je přímá a silná, obvykle málo větvená, avšak na bázi dřevnatějící. Listy jsou víceméně přisedlé. Semena jsou kulovitá nebo elipsoidní. V období růstu je rostlina náročná na závlahu. Původně tento druh tabáku pochází z Jižní Ameriky, přesněji z oblasti středních And. Do Evropy byl dovezen v 1. polovině 16. století. Dnes je pěstován na všech světadílech v oblastech od rovníku až k teplejším místem mírného pásu. V České republice je rostlina pěstována v nejteplejších oblastech jižní Moravy, avšak k pokrytí tuzemské poptávky vypěstovaný objem nestačí a je nutné krýt poptávku dovozem. Hlavní využití mají listy, které jsou užívány na výrobu kuřiva. V chemickém průmyslu jsou kromě listů užívaných k výrobě organických kyselin, insekticidů, extrakce nikotinu a jiných alkaloidů, používány také semena k extrakci oleje, nebo stonky k výrobě buničiny. V České republice tento druh tabáku zplaňuje jen přechodně a vzácně (Slavík, 2000).

Nicotiana rustica je jednoletá bylina vysoká 30 až 150 cm. Lodyha se liší od druhu *Nicotiana tabacum* tím, že je obvykle bohatě větvená. Listy v horní části rostliny jsou přisedlé. Semena jsou vejcovitá až elipsoidní. Původem je tento druh z Mexika a Texasu. V České republice se pěstuje v teplých oblastech Čech i Moravy, ale přechodně zplaňuje na rudérálních stanovištích, např. v Českých Budějovicích (Slavík, 2000).

2.2.2 Užívání tabáku v Novém světě

Tabák je rostlinou, s kterou lidstvo navázalo spojení již kdysi dávno, a to nejen v oblastech Amazonie, či dnešního Mexika, ba dokonce v Severní Americe, viz výše. Tabák stále dosahuje neuvěřitelného mystického, sociálního i ekonomického významu. Domorodá společenství po tisíciletí uznávají tabák především pro jeho rituální a terapeutické použití. Svě tradiční uplatnění našel tabák ve slavnostním nápoji, při nočním pokuřování za účelem zahnání hadů a štírů, ale také ke zklidnění migrén (Moreno-Coutiño a Bello, 2012). Mexičtí šamani kouřili tabák, aby se chránili před nepřátelskými úmysly čarodějů a zlých duchů (Pakostová, 2003). Tabákový kouř doprovázel lidské obětiny Aztéků (Heimann, 1960), univerzálně byl používán kmeny k čištění (Wissler,

1957), byl foukán do čtyř větrů kněžními Hopi, aby se dostal do horního a dolního světa (McGuire, 1896-97). Kouření tabáku je součástí indiánské mytologie a folklóru (Brooks, 1952). Listy tabáku jsou používány buď samostatně, nebo ve spojení s dalšími bylinkami, například v různorodých léčivých obkladech, čajích, opojných či šňupacích směsích. Tabák je amazonskými kmeny vnímán jako rostlina disponující nadpřirozenou mocí, taktéž jako rostlinný pomocník a ochranitel (Groark, 2010). Tabák se řadí mezi posvátné rostliny (Wassén, 1993). V oblasti Střední Ameriky patřil společně s kakaovníkem a kukuřicí k nejposvátnějším rostlinám vůbec (Škrabáková, 2013). Používání tabáku při slavnostních ceremoniích a k léčení u domorodých amerických kmenů pramení z představy, že tabák byl darem od „Velkého ducha“. Ani posvátnost rostliny však nezastavila prostého člověka, aby se oddával rostlině čistě z hédonických pohnutek a to zejména v oblastech, kde byl pěstován druh *Nicotiana tabacum*, který byl považován za příjemné kuřivo (Heimann, 1960). V oblastech, kde byl pěstován druh *Nicotiana rustica*, míchali indiáni tabák s dalšími rostlinnými látkami jako se sušenou kůrou vrb, lýkem dřínu, listy sumaku, různými bylinkami a olejem (Brooks, 1952).

Tabákové listy jsou ve formě obkladů hojně užívány k hojení vředů, kožních infekcí, vykloubených končetin, léčbě revmatismu, bolestí hlavy a jako lék proti horečce (Škrabáková, 2013). Tabák indiánské kmeny používaly nejen na zmírnění bolestí, ale také k potlačení hladu a žízně, případně na přivození spánku, což mělo význam při dlouhých pochodech v oblastech s nedostatkem vody a potravy (Elferink, 1983). Tabáková pasta, tzv. chimó, zvyšuje krevní tlak (Hau et al., 2017). Přiložením rozdrcených nebo fermentovaných tabákových listů jsou vypuzovány a usmrcovány larvy tropických much *Dermatobia hominis*. Drcené listy se přikládají i na místo hadího uštkutí a macerát z čestvých listů se dává postiženému vypít. Odvar ze sušených listů vypuzuje střevní parazity (Škrabáková, 2013). Tabákové nálevy bývají míchány s popely a solí a bývají užívány nejen ústně, ale též nasálně (Wilbert, 1991). Žvýkání tabáku pomáhá při bolestech zubů. Potírání kůže tabákovými listy má mít repeletní účinek. Kořen je užíván k léčbě urogenitálních chorob. Tabákový dým odpuzuje hmyz a nebezpečné hady. Tabák je užíván i pro údajné afrodiziakální účinky. Existují dokonce šamani, tzv. *tabaqueros*, kteří léčí pouze tabákem. Zvýšené dávky tabáku vyvolávají intoxikaci a šamani věří, že se tímto způsobem dokáží spojit s pomocnými duchy a nadpřirozenou mocí (Škrabáková, 2013).

Šamani by proto měli pravidelně pít šťávu z tabáku, aby si udrželi svou moc. Šamanský učeň musí v průběhu iniciace popíjet stále se zvyšující dávky tabákové šťávy, až se dostane do křečí, po nichž na několik hodin zůstává v bezvědomí. Jindy je nálev nováčkovi podáván z velké mísy do úst trychtýřem, dokud se neocitne v bezvědomí. Pokud se po iniciaci nepodaří vyzvracet většinu obsahu nikotinu z těla, dostavuje se chronický stav neduživosti, který může skončit smrtí. Větší množství nálevu z tabákové šťávy je používáno též při léčení malárie a nespecifikovaných neduhů. Tekutiny vyráběné z tabáku jsou běžně užívány současně s dalšími tabákovými produkty, k nimž patří cigarety nebo rapé, popřípadě střídavě s některými halucinogenními rostlinami, např. *Banisteriopsis caapi*, *Brugmansia*, *Erythroxylum*, *Virola* (Wilbert, 1991), *Justicia pectoralis* (Oliveira a Andrade, 2000).

Ačkoliv není zcela přesně známo, jak dlouho již indiánské kmeny tabák používají, ať už ve formě jeho lízání, žvýkání, šňupání nebo kouření, odhaduje se, že by se mohlo jednat o rozmezí 1 500 – 2 000 let. Mayský reliéf zvaný “Old Man of Palenque”, zobrazuje kněze šlukujícího z jakési trubičky. Tato řezba je datována do doby 400 let našeho letopočtu (Heimann, 1960). Šňupání tabáku zaujímá v šamanismu domorodých skupin amazonské oblasti zvláštní místo a je součástí zdejší kosmologie. Šňupání tabáku a šamanismus v Amazonii tvoří neoddělitelný celek (Dos Santos a Soares, 2015). Šňupání je v této oblasti preferovanou metodou užívání různých halucinogenů: yopo, epena, sebil a rape dos indios. Šňupání, stejně jako kouření, patří k dávným tradicím Nového světa (Schultes, 1976).

Ačkoliv je užívání tabáku v jeho bezdýmné formě tradičně spojováno s Novým světem, je nutné zmínit, že se s ním lze setkat i v jiných oblastech světa, např. v Africe, v Evropě, na Blízkém východě a ve střední Asii. V Africe se vyskytují komerční i po domácímu vyrobené produkty. Obecně platí, že lidé žijící na venkově si tabákové produkty vyrábí spíše sami, zatímco lidé z měst využívají komerční produkty. Šňupací tabák je v Africe nejhojněji užívanou bezdýmnou formou tabáku a vyskytuje se v mnoha variacích v závislosti na lokalitě. Šňupací tabák je považován za léčivý a je tradičně používán během společenských setkání. Kromě tradičního šňupacího tabáku se v afrických oblastech užívá i tzv. *mokagako*, které vzniká sušením tabákových listů na slunci

a přidáním popele dřev. Obvykle je tento produkt přimícháván do jídla jako dochucovadlo, nebo přímo vkládán do úst. V Evropě se bezdýmny tabák vyskytuje především ve Skandinávii, v podobě vlhkého šňupacího tabáku, tzv. *snus* (Hau et al., 2017).

2.2.3 Identifikace a tradice užívání rapé v Novém světě

Indiáni z oblasti Pariana v brazilské Amazonii v minulosti údajně z plodů stromu *Maquira sclerophylla* připravovali silně halucinogenní šňupací prášek, tzv. *rape dos indios*, tedy „indiánské šňupání“. Ačkoliv se tento prášek již nepoužívá, jeho jméno žije dál (Schultes a Hofmann, 2000). S tvrzením, že se šňupací prášek z rozemleté kůry stromu *Maquira sclerophylla* již nepoužívá, se nedá zcela souhlasit, neboť jeho používání v severní Brazílii uvedli ve vědeckém článku de Carvalho a Lapa (1990), kteří popisují druhy šňupání derivované z tohoto stromu, ovšem bez obsahu příměsí tabáku, známé pod názvy „epena“ nebo „paricá“. Dle mého vlastního názoru, by tento zdánlivý rozkol mohl být osvětlen právě vývojem, kdy nezmizelo samotné šňupání, ale transformoval se spíše jeho název a původně používaný název „*rape dos indios*“ se ve zkrácené podobě „*rapé*“ používá k označení jiného druhu šňupání. Některé internetové zdroje a obchody jednotlivé názvy často zaměňují, nebo jakékoliv amazonské šňupání označují za *rapé*, což působí matoucím dojmem. Wassén (1993) popisuje nesprávnou identifikaci šňupacích prášků ve starších spisech a s ní spojené záměny *rapé* z tabáku s *paricá*. Z některých starých spisů lze podle něj díky slovním popiskům usuzovat, že docházelo nejen k záměně jednotlivých rostlin použitých k výrobě šňupání, ale též k záměně následně vzniklých prášků na základě jejich zbarvení. Shepherd (2008) uvádí, že výraz *rapé* vznikl z francouzského slovesa *râper*, které znamená strouhat nebo rašplovat. Fairholt (1859) označoval za *rappee* nastrohaný druh šňupání z tabákové rolky, který též nazývá otcem veškerého šňupání. Pro účely této diplomové práce je za *rapé* považována prášek z tabáku a případně směs dalších rostlin k tabáku přidávaných, neboť nezbytným prvkem *rapé* amazonských kmenů je právě tabák (Wassén, 1993), pokud není uvedeno jinak. Samotní indiáni *rapé* nazývají také *dume deshke* a k jeho přípravě používají tabák a popely z rostlin, hlavně z kůry stromů *cumaru*, *murici*, *pau-pereira*, *canela-de-velho*, *cacau*, *ouricuri* a *mulateiro* (Meneses, 2018).

Užívání rapé amazonskými indiánskými kmeny je doloženo již na historických záznamech dokumentujících příchod Evropanů do Ameriky (Moreno-Coutiño a Bello, 2012). První evropské záznamy o použití rapé pochází z října roku 1492, kdy námořníci na Antilách spatřili domorodce, kteří po vfouknutí velmi jemného prášku slámkou do nosní dírky působili opojeně, nebo dokonce ztráceli vědomí. Syn Kryštofa Kolumba Ferdinando a Bartolomé de las Casas popsali jisté dřevěné sošky sloužící k ukládání prášků vytvořených v chatách speciálně vyzdobených pro rituály spojené se šňupáním, resp. foukáním rapé. Při druhé Kolumbově plavbě popsal mnich, Ramon Pane, použití rapé zvaného cohoba nebo cogioba, jehož příměsí jsou semena stejnojmenné rostliny. Tato rostlina je dnes známa pod latinským názvem *Anadenanthera peregrina* (L.) a je o ní známo, že obsahuje halucinogenní alkaloidy (Wassén, 1993). Nejen tyto záznamy, ba dokonce i archeologické nálezy dokládají užívání práškové směsi tabáku a dalších rostlin, která byla foukána přímo do nosních dírek pomocí různých dutých trubiček vyrobených ze dřeva nebo kostí (Moreno-Coutiño a Bello, 2012).

V provincii Jujuy v severozápadní Argentině byla nalezena dvě mumifikovaná lidská těla z období expanze Tiwanaku (600 - 1000 let n. l.), která měla ohnuté nohy zakryté příkrývkami z vlny, k nimž byly připojeny všechny potřeby související s užíváním šňupacího tabáku, což dokládá význam této praktiky. Mnohé artefakty související s užíváním prášku rapé byly objeveny také v oblasti San Pedro de Atacama v Chile a v severozápadní Argentině, kde byly nalezeny dřevěné štítky se zoomorfní figurou, dřevěný válec s vyvýšeným reliéfním prstencem uprostřed a dvě duté kosti s koženým víčkem na jednom konci a další dutou kostní trubicí potaženou na obou koncích koženou podšívkou, která se používala k foukání rapé přímo do nosních dírek. Tyto artefakty obsahovaly i prášek rapé, který se kromě šňupacího tabáku skládal i ze semena rostliny *Anadenanthera colubrina* var. *cebil* (Pochettino, Cortella a Ruiz, 1999). V Brazílii byly nalezeny zoomorfní artefakty užívané k přípravě rapé v povodí řek Trombetas a Nhamundá (Porro, 2010). V severozápadní Argentině v oblasti Puna byly nalezeny nejstarší archeologické doklady šamanského využívání cebílu. Semena se tam kouřila před více než 4 500 let. Nejen v této oblasti, ale také v severním Chile v poušti Atacama byly nalezeny také doplňky ke šňupání. Zvyk šňupání cebílových semen byl poprvé popsán španělským kronikářem Cirtóbalem de Albornozem roku 1850. Šamani kmene

Wiči (též známého jako kmen Matako) ze severní Argentiny prášek z cibílu šňupají dodnes. Semena cibílu se kromě šňupání také kouří spolu s tabákem (Schultes a Hofmann, 2000).

2.2.4 Nástroje a materiály užívané k přípravě a výroba rapé

Materiály a nástroje používané k výrobě a užívání rapé se v jednotlivých kmenech liší. Obecně mezi používané materiály patří jíly, lastury, dřevo, kameny, kosti, ale i pěří. K výrobě samotného prášku se používají různé talířky, tácky, podnosy, mističky, tlukadla a síta. K aplikaci rapé se používají různé duté trubičky. Listy tabáku, případně semena rostlin a kůra stromů, jsou usušeny, opraženy a tlukadlem namlety na výsledný prášek. Jednotlivé nástroje jsou často pečlivě zdobené, aby odrážely umělecké cítění dané komunity (Wassén, 1993). Samotná příprava rapé je napříč indiánskými kmeny podobná. Pro výrobu rapé je užíván druh *Nicotiana rustica*, který má vysoký obsah nikotinu. Tabákové listy jsou usušeny na vzduchu, nebo nad mírným ohněm. Sušené listy jsou posléze rozdrceny, prosety a v závislosti na zamýšleném způsobu užití smíchány s dalšími rostlinnými příměsi z tonkových bobů, skořice, hřebíčku atp., nebo s alkalickými popely (Cardoso a Nascimento, 2008). Tyto popely mohou být z farmakologicky účinných rostlin jako je např. *Theobroma bicolor*, *Platycyamus regnellii*, *Copaiba sp.* (McKenna, 1993).

V tradičních indiánských společnostech je užívání tabáku, stejně jako jeho pěstování, sklizení i následné zpracování, výhradně mužskou záležitostí a má posvátné konotace (Škrabáková, 2013). U kmene Apurinã se výroba i způsob užívání rapé poněkud liší od běžné praxe ostatních kmenů. Tabák na rapé zde nejprve projde povrchovým sušením na hliněné misce umístěné na žhavé uhlí, poté je zaklíněn mezi kusy dřeva, kde zcela doschnou. Listy jsou následně pokládány na ovocné slupky a míchány s různými popely dřev, např. *Cecropia pachystachya*. Rapé je posléze uchováno v hlemýždích schránkách s krkem vyrobeným z kusu bambusu se zátkou z tukaního peří (Ehrenreich, 1948 [1891] in Dos Santos a Soares, 2015). Rapé je foukáno pomocí malých ptačích kostí (Dos Santos a Soares, 2015).

V této souvislosti je nutné zdůraznit vztah užívání rapé a symboliky ptáků v Jižní Americe, který mimo jiné dokumentují i archeologické nálezy. K těmto nálezům patří dřevěné misky vyřezávané do zvířecích tvarů určené k nasávání i uchování práškové

směsi a inhalační trubičky z kultury Atacama z oblasti severního Chile a severozápadní Argentiny, nebo lithické kousky ve formě ptáků a dalších zvířat s mělkou dutinou nalezených v *sambaqui*¹ u města Santa Catarina. Máme všechny důvody předpokládat, že tyto objekty sloužily k rituálu spojenému s užíváním prášku (Wassén, 1993).

Ladislau Netto (1885) mimo jiných artefaktů, např. kamenných seker a hrotů šípů, popisuje kamenné zoomorfní předměty v podobě ptáků a ryb s mělkou dutinkou na zádech, avšak častěji v oblasti břicha, nalezené v *sambaquis* u města Santa Catarina. Více či méně podobné zoomorfní kamenné předměty byly nalezeny na mnoha místech od západu Jižní Ameriky až k centrální části Jižní Ameriky, i když nejvíce jich bylo nalezeno právě v *sambaquis*. Tyto artefakty mohou být datovány až do období paleolitu a neolitu. Netto předběhl svou dobu, když referoval o využití těchto předmětů k rituálním účelům. Dokonce již tehdy odhadoval, že jejich použití je stejné jako použití uměleckých vyřezávaných předmětů, někdy ve tvaru ptáků, které používaly některé indiánské kmeny u Amazonky k šňupání prášku z paricá (*Piptadenia colubrina*, známá také pod názvem *Anadenanthera colubrina* var. *colubrina*) pomocí dvou spojených dutých trubiček (často z kostí harpyje pralesní). Nejen tato rostlina, ale i tabák byl tímto způsobem používán původně k rituálním účelům a k přivolání božstev, případně k žádání božstev o inspiraci a uklidnění (Netto, 1885).

V této souvislosti musím vzpomenout nálezy českého botanika, cestovatele, etnografa, A. V. Friče, který dle mého názoru našel právě jednu z těchto ptačích misek, aniž by věděl, o co přesně se jedná. Samotné nálezy popisuje: „Roubouřený příboj vymlel uprostřed největšího kopce prohlubeň. Kostrbaté ústřice odnášel snadno, ale v mělké vodě se převalovaly v nárazech vln nějaké oblé předměty. Byly to kamenné sekery z hlazeného kamene, asi půl metru dlouhé, omleté tlukadlo a nejkrásnější předmět, jaký jsem kdy našel: kamenný papoušek s roztaženými stylizovanými křídly a jakousi jamkou na prsou. Nebyl to první podobný předmět, který byl v *sambaqui* nalezen, ale byl nejhezčí a nejumělečtější provedený ze všech, které jsem kdy v muzeích viděl (Frič, 1995, s. 122).“ A dále uvádí: „Podobných věcí se už našlo spoustu – ptáci, žáby, různá zvířata a všechny

¹ *Sambaqui* jsou kopce tvořené z lastur, humusu a popelu a pozůstatků původního obyvatelstva (Frič, 1995). Tato známá archeologická naleziště byla utvářena prekoloniálními skupinami rybářů, lovců a sběračů mezi lety 7000 až 1000 př. n. l. (Cano et al., 2020).

mají tuhle maličkou prohlubeň jako miskou. O lidech, kteří je vyráběli, nevíme skoro nic, dochovalo se z nich jen pár kostí a nějaká rozmáčknutá lebka. A přece o tom učenci napsali hromady knih. Snad, samá snad. Snad to byly obětní misky, do nichž pozůstali ronili slzy na hrobě velikého náčelníka... A já tady najdu po týdenní práci tolika lidí takový skvostný kus a nemohu přispět žádnou novou informací. Co odpovím, až se mě budou ptát? Našel jsem to na břehu, voda to vyplavila... (Frič, 1995, s. 122, 123).“ Popisované nálezy učinil Frič při své cestě v letech 1906 – 1908 v sambaqui v okolí města Santa Catarina. Vzhledem k citovanému popisu a na základě místní příslušnosti a výše citovaných publikací si dovoluji tvrdit, že se jedná právě o tlukadlo a miskou užívané k výrobě a užívání šňupacího prášku, případně dokonce k užívání rapé.

2.2.5 Rostliny přidávané do směsí rapé

Existuje nespočet rostlin, které jsou do rapé přidávány. Některé jsou stále tajemstvím, jiné jsou známy a užívány již s dlouhou tradicí. Jelikož je nemožné uvést celý výčet rostlin, zaměřím se na některé tradiční, které byly již zmíněny, byť ve svém obecném názvu.

Cumaru (Dipteryx odorata), českým názvem silivoň obecný, je strom z čeledi bobovitých s velkým ekonomickým a farmakologickým potenciálem (Ravindran, 2017; da Silva et al., 2019). Vyskytuje se po celém amazonském deštném lese (de Paula et al., 2016) a je vysoký od 18 do 30 metrů, typicky roste ve vysokohorských lesech v oblastech terra-firme a nejlepší růst vykazuje na místech s plným slunečním světlem (Diehl, 1878; Uchida a Campos, 2000). Listy stromu jsou střídavé a zpeřeně složené. Květy jsou uspořádány do hroznovitého květenství. Plody jsou oválného vejčitého tvaru a po dozrání dřevnatí. Uvnitř plodu se nachází dlouhé lesklé černé aromatické semínko ve tvaru mandle, které domorodci užívali k parfemaci svých těl, ale též k odhánění hmyzu. Odvar ze semene užívali pro podporu pocení a utišení křečí a semena navlečená na šňůře okolo krku k ochraně před všemožnými nemocemi (Diehl, 1878; Polívka, 1908). Dřevo tohoto stromu je důležitým zdrojem užívaným v stavebnictví především k stavbě lodí, zatímco tzv. tonkové boby jsou užívány pro své aromatické vlastnosti a látku kumarin využívány k ovonění potravin, cukrovinek, vína, mýdel, parfémů a další kosmetiky, ale též tabáku včetně šňupavého tabáku (Ravindran, 2017; Kořenský, 1913; Polívka, 1908), své využití má však i v medicíně a farmakologii (Bessa, de Mendonça a de Araújo, 2001; de Oliveira,

Akisie a Akisie, 1991). Semena lze využít též k produkci biodieselu (Abreu et al., 2004). V USA a Evropě byl kumarin namísto semen stromu vyráběn z uhelného dehtu (United States Tariff Commission, 1921). Kromě kumarinu ze semen lze z kůry stromu extrahovat dipteryxin, odoratin, retusin a jiné isoflavonoidy (Nakano et al. 1979; Hayashi a Thomson, 1974), diterpeny jako vouacapenol (Godoy et al., 1989), triterpeny jako lupeol a betulin, ale také methylestery mastných kyselin, jakož i další látky (Nakano a Suaréz, 1980).

Murici (*Byrsonima crassifolia*) je vzrůstem velice variabilní druh pomalu rostoucího vždyzeleného keře či stromu Jižní Ameriky z čeledi malpígiovitých, který je vysoký většinou do 5 metrů, se značným významem v tradiční i moderní medicíně (Quattrocchi, 2012; Rezende a Fraga, 2003; Herrera-Ruiz et al., 2011). Vyskytuje se především v oblasti amazonských savan a cerrado, ale roste i v dalších oblastech Brazílie, Střední Ameriky, či v jižních oblastech Severní Ameriky. Žluto-oranžovo-červené květy jsou uspořádány do hroznovitého květenství. Plody jsou jedlé a hojně využívané pro své nutriční hodnoty (Quattrocchi, 2012; Rezende a Fraga, 2003; Pennington, Lewis a Ratter, 2006). Odvary z kůry jsou tradičně užívány k léčbě astmatu, bronchitidy, kolitidy, horečky, kašle, rýmy, nachlazení, angíny, kožních nemocí, průjmu, plicních nemocí, problémů trávicího traktu, bolestí hlavy ale též při poranění, či jako antidotum v případě hadího uštknutí. Rozdrcená kůra se přikládá na rány, rozemletá kůra se užívá na vředy. Kůra rozemletá ve vodě se přikládá na spalničky. Kůra je také rybím jedem. Listy lze též užít na léčbu průjmových onemocnění (Quattrocchi, 2012). Rostlina je též užívána v tradiční medicíně k léčení duševních chorob. Byly prokázány antidepresivní účinky potenciálně využitelné pro účely farmakologie (Herrera-Ruiz et al., 2011). Plod rostliny je zdrojem antioxidačních sloučenin, k nimž patří polyfenoly a karotenoidy. Extrakt z plodu má účinek na prevenci stárnutí buněk, včetně těch mozkových, takže jej lze považovat za prostředek při léčbě patologických stavů souvisejících se stárnutím a šířením kortikální deprese (Sousa a Buarque, 2020). Rostlina obsahuje flavonoidy jako rutin, kvercetin a hesperidin (Herrera-Ruiz et al., 2011). Plod dále obsahuje látky jako ethyl-butanoát, ethylhexanoát, oktenol, kyselinu máselnou, kyselinu hexanovou, fenylethylalkohol, ethyl, methyl, fenyletylestery, karboxylové kyseliny, terpenoidy, laktony, ale též sloučeniny síry. Semena dále obsahují linoleové, olejové, stearové a palmitové kyseliny (Rezende a Fraga, 2003). Kůra obsahuje různé proanthokyanidiny a taniny (Geiss et al., 1995).

Tsunu (*Platycyamus regnellii*), známý též pod obecným názvem *pau-pereira*, je strom z čeledi bobovitých (Leal et al., 2019; Moura, Lewis a Tozzi, 2016). Je endemickým druhem Brazílie, který je vysoký kolem 15 metrů a typicky roste v oblastech cerrado a atlantického deštného lesa a poloopadavého lesa (Moura, Lewis a Tozzi, 2016; Brina, 2020). Listy jsou trojčetné. Květy jsou narůžovělé až bílé barvy a jsou uspořádány do hroznovitého květenství typu lata, někdy jsou však sekundární osy redukovány a květenství má podobu hroznu. Plody mají tvar plochého lusku s papírovitým až kožovitým povrchem. Uvnitř tohoto lusku jsou černá semena ledvinovitého tvaru (Moura, Lewis a Tozzi, 2016). Lýko stromu naložené do vody je tradičně užíváno pro své anorexigenní a hypolipidemické účinky (da Silva et al., 2010). Nálev z lusku bez semen způsobuje nadměrné zvracení (Freise, 1933 in Milliken, 1997). Rostlina byla též užívána při léčbě anémie (Bieski, 2010). Dřevo je materiálem pro bednářství, nábytkářství, ale jsou z něj vyráběny i sloupy, pražce, obklady, nebo ruční nástroje. Strom samotný je vysazován v rámci krajinného managementu nejen pro své dekorativní vlastnosti, ale též z důvodu obnovy znehodnocené půdy (Grandtner a Chevrette, 2014). Z rostliny je možné extrahovat různé flavonoidy. Z kořenů stromu je možné získat mimo jiné vestitol, isoliquiritigenin, medicarpin, zatímco z listů např. butanol a kaempferol (Leal et al., 2019).

Mulateiro (*Calycophyllum spruceanum*) je strom z čeledi mořenovitých, který je hluboce zakořeněn do tradiční medicíny Amazonie, ale má též vysokou komerční hodnotu. Vyskytuje se v Kolumbii, Ekvádoru, Peru, Brazílii a Bolívii, kde roste v primárních i sekundárních lesích vlhkých či dočasně záplavových oblastí Amazonie a vzrůstem se jedná o střední až vysoký rychlorostoucí strom, který může dorůst do výšky 35 metrů (Peixoto et al., 2018; Bandeira et al., 2010; Filho et al., 2014). Obdélníkový kmen je rozvětvený pouze na vrcholu a má zelenkavě zbarvenou kůru, která později zraje až do tmavě hnědé barvy, která se každoročně loupe (Record a Hess, 1943). Listy jsou jednoduché, protilehlé a podlouhlé. Květy jsou bílé a uspořádané do vrcholičnatého květenství. Plodem jsou podlouhlé tobolky s řídkými trichomy na povrchu masitého endospermu (Rizzini, 1971; Santos, Ribeiro-Oliveira a Carvalho, 2016). Dřevo stromu se využívá jako stavební materiál, avšak též palivové dřevo (Leakey et al., 2012). Kůra se užívá proti cukrovce, mykózám, kožním parazitům, ale též jako antikoncepce, či utišující lék. Pro své hojivé schopnosti se přikládá na rány (Grandtner a Chevrette, 2014). Kůra

pomáhá regeneraci kůže i v případě popálenin. Pomáhá při onemocněních vaječníků, dělohy a žaludku (Almeida, 2004). V Peru se užívá i k léčbě očních infekcí, ba dokonce proti celulitidě (Revilla, 2001). V Brazílii se čaj z kůry užívá pro podporu léčby kožních vad a k prevenci stárnutí (Caetano, de Souza a Feitozao, 2014). Dalším tradičním využitím je příprava šamponů, kondicionérů, mýdel, krémů pro revitalizaci pleti, či krémů proti vráskám (Costa a Nunez, 2011). Výtažky z kůry mají prokazatelný vliv podporu růstu vlasů a na prevenci jejich vypadávání (Moreira, Pianowski a Dudycz, 2018). Z rostlin je možné extrahovat izomery kyseliny chlorogenové a sekoiridoidy, iridoidní glykosidy jako gardenosid, ale též různé alkaloidy, taniny, fenoly, polyfenoly, třísloviny, či flavonoidy jako taxifolin a cyanidin (Moreira, Pianowski a Dudycz, 2018; Santos, Ribeiro-Oliveira a Carvalho, 2016; Peixoto et al., 2018).

2.2.6 Užívání rapé a jeho účinky

Užívání rapé si příslušníci amazonských kmenů spojují nejen s rostlinolékařstvím, ale též zvýšením vlastní fyzické energie, očištěním těla i ducha, spojením a komunikací s metafyzickým světem (Dos Santos a Soares, 2015), soustředěním, pocitem duchovního propojení a uzemněním (Pinchbeck a Rokhlin, 2019), duchovním léčením, oživením a jasností myšlení (Fernandes). Rapé má svůj význam i při lovu, kdy jeho pomocí lovec „vidí“ vhodný průběh lovu a druhy, které má lovit (Aparicio, 2017). Muži kmene Jarawara užívají rapé *sinã* k rozehrání těla, například před koupelí v chladném toku nebo před spaním, zatímco během dne, kdy potřebují hodně sil, je neuvžívají, aby nezlenivěli (Maizza, 2019). Existují specifika v použití rapé v jednotlivých vesnicích a kmenech, nicméně se dá konstatovat, že rapé lze konzumovat během rituálů a mezi nimi, ale i v každodenním životě (Fernandes, 2018). Maizza (2019) uvádí, že kmen Jarawara užívá rapé na každodenní bázi. Rapé se užívá ráno, po snídani, odpoledne, když je někdo navštíven nebo jde na návštěvu, před koupelí, při přechodu z místa na místo a zejména před spaním. Ve večerních hodinách se lidé hojně schází a navštěvují, aby si povídali o tom, co dělali přes den, jak se jim vyvedla cesta do blízké vesnice či města, či jaký měli lov a rybolov, ba dokonce vypráví mýtické povídky. Ústředním motivem všeho je rapé, které při těchto sešlostech užívají. Každý tamní obyvatel již zažil situaci, kdy si dal více rapé, než jeho tělo dokázalo zvládnout, načež musel zvracet nebo měl závratě. V takovém

případě je ideální se přiblížit k vodě a buď ji pít, nebo si navlhčit obličej či tělo, aby se snížilo teplo generované užíváním rapé.

Původními kmeny je rapé užíváno k léčení různých druhů nemocí, ale i problémů spirituálních. Rapé působí jako medicína v oblastech emocionální, duševní i fyzické sféry skrze energetické síly. Šamané různých amazonských kmenů upozorňují na to, že uživatel musí být obezřetný, s kým si rapé dává. Určitý druh síly rapé dává nejen samotná rostlinná směs, ale i to, kdo tuto směs připravil, a především, kdo ji podává, neboť energie přechází též dechem. Dokonce i ten, kdo rapé fouká, dostává jistou míru energie od toho druhého (i když méně intenzivní). Energii lze dělit na pozitivní (lehkou) a negativní (těžkou). Energie je přenositelná z jedné osoby na druhou. Rapé podle šamanů zpevňuje tělo a odstraňuje z něj špatné věci: svazující břemena, smůlu a zlý pohled. Kvůli složitému vztahu sil je rapé považováno za tajemství a jeho užívání má být diskrétní. Podle kmene Yawanawa je síla rapé spojena s dobou přípravy a úmyslem. Výsledná energie rapé se tak mění v závislosti na mnoha faktorech: složení této směsi, samotná příprava směsi a úmysl přípravy, duše zvířete, z níž je vyrobeno foukací nástroj, úmysl výroby foukátka a nakonec i myšlenka majitele foukátka a myšlenka toho, kdo rapé fouká (Oliveira, 2019).

Na fyzické úrovni je rapé foukáno jako medicína při léčení rýmy, bolestí hlavy a očních obtíží (Hajdu a Vadmal, 2010), avšak bývá užíváno také jako lék proti střevním parazitům, při zácpě, ba dokonce jako klystýr, kdy pacient přijímá medicínu skrze rektum. Součástí směsi vyráběné pro klystýr z medicínských, opojných, či ceremoniálních důvodů obsahují tabák, zázvor, pepř a další antiseptické druhy bylinek pro prvotní dávku, zatímco v následující dávce je tabák smíchán s varietou halucinogenních rostlinných druhů, např. *Anadenanthera colubrina*, *Banisteriopsis caapi*, *Brugmansia*, *Virola* (Wilbert, 1991). Často se po užití rapé projevují očistné účinky jako zvracení, zvláště, pokud je rapé kombinováno s ayahuascou (Fernandes, 2018).

Některé směsi rapé jsou záměrně vyráběny pro své halucinogenní účinky (Duke a Vasquez, 1994). Užívání rapé s příměsí halucinogenních druhů má za cíl ovlivnit nejen centrální nervový systém, ale také sympatický a parasympatický nervový systém za účelem dosažení rozlišných efektů. Šamané Jižní Ameriky tato rapé využívají k vyvolání transu. K podpoření sekrece jsou do rapé přidávány popely rostlin, které prodlužují délku

transportu nikotinu v těle a zintenzivňují jeho účinek, avšak v druzích rapé s příměsí koky nebo paricá fungují tyto popely jako alkalizační činidlo k uvolnění látek těchto rostlin (Wilbert, 1991). Allen a Holmstedt (1980) uvádí, že za farmakologickou účinnost rapé, která může mít též halucinogenní projevy po užití, můžou jednoduché β -karboliny, což jsou alkaloidy přirozeně se vyskytující v rostlinných druzích užívaných k přípravě rapé.

Samotnou práškovou směs rapé si člověk aplikuje buď sám, nebo je směs aplikována ve dvojici pomocí inhalačních trubiček (Wilbert, 1991). Pro samoaplikaci se užívá nástroj z dutých trubiček ve tvaru V, zvaný kuripe, kterým si osoba sama foukne směs do nosní dírky. Nástroj určený k aplikaci ve dvojici je delší trubička zvaná tepi, kterou jedna osoba fouká směs do nosní dírky druhé osobě (Fernandes, 2018). Účinky obou metod se sice mohou lišit v intenzitě, avšak oba způsoby vedou k zvýšení obsahu nikotinu v krvi. Uživatelé, kteří nejsou na rapé zvyklí mohou upadnout do bezvědomí, avšak navykklí uživatelé dokáží vydržet spousty aplikací během jediné seance (Wilbert, 1991). Po vefouknutí rapé se projevují různé fyzické projevy od slzení očí (Aparacio, 2017), přes zvracení (Fernandes, 2018) až k výše zmíněnému stavu bezvědomí. Dostatečný výzkum zabývající se fyziologickými účinky užívání rapé zatím není k dispozici (Hau et al., 2017). Své uplatnění našlo rapé i u lidí, kteří se snaží bojovat se zlovykem kouření, nebo dokonce u lidí, kteří trpí závislostí na šňupání různých látek pozměňujících vědomí, k nimž patří například kokain (Pinchbeck a Rokhlin, 2019).

Rituální způsob užívání rapé je mezi jednotlivými kmeny odlišný. U některých kmenů západní Brazílie, jmenovitě např. u kmene Tupari, jsou pro rituál užívány speciální stolní desky s postavami, které jsou během rituálu položeny na nohách. Na desky se pokládají jednotlivé aplikační trubičky a další náčiní, ale po skončení obřadu tato stolní deska ztrácí svůj význam a je skladována bez jakékoliv další péče. Některé amazonské kmeny považují jaguáry za důležité entity, v mnohých oblastech je za jaguára označován samotný šaman, což se projevuje i v prováděných obřadech s rapé. K nim se užívají například speciální trubky vyrobené z jaguářích kostí pro uložení psychoaktivní směsi. Kmen Kaxuyena z Brazílie donedávna používal obřadní podnosy ve tvaru vodního jaguára k tomu, aby při užívání psychoaktivních látek dosáhl spojení s duchovním světem. Jindy jsou k uchování prášku používány kulaté nebo hranaté dřevěné nádoby a k samotnému ceremonálu jsou

užívány dřevěné podnosy a kostní lžíce. Běžně jsou v celé oblasti Jižní Ameriky užívány aplikační trubičky ve tvaru písmene V. Jednotlivé nástroje mohou býti bohatě vyřezávané a zdobené, avšak i obyčejné a hladké. Dřevěné předměty k užívání a přípravě rapé z dob dávno minulých byly díky klimatickým podmínkám zachovány pouze výjimečně, nicméně tradice přípravy a užívání rapé v Jižní Americe je nezpochybnitelná (Wassén, 1993).

2.2.7 Rapé v české literatuře

V literatuře českých cestovatelů a sběratelů lze nalézt zmínky o tradičních způsobech užívání tabáku v oblastech Jižní Ameriky. K popisovaným způsobům patří užívání tabáku jako vykuřovadla při náboženských rituálech nebo v průběhu léčení, kouření tabáku (Vráz, 1898; Šita, 1976; Frič a Frič, 2012), obřadní foukání tabáku do všech úhlů světa čarodějem, tj. šamanem (Vráz, 1898), žvýkání tabáku (Vráz, 1898; Šita, 1976), vyvolávání otrav silným tabákem u šamanů (Frič a Frič, 2012), ale i šňupání tabáku (Šita, 1976).

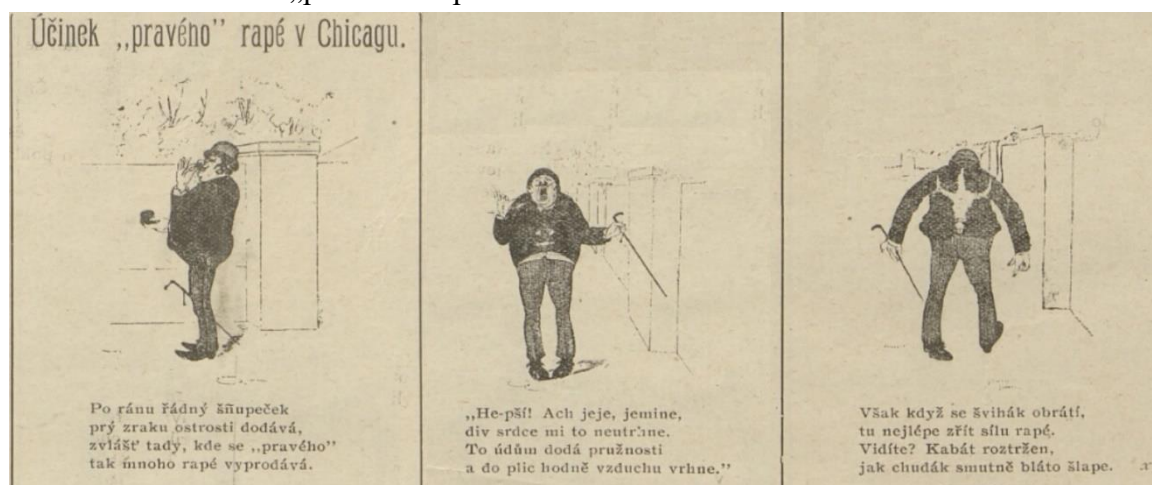
Ačkoliv přímá zmínka o rapé v novějších spisech objevena nebyla, nechyběla v pojednání Vráze (1898, s. 94), který píše: „Caicarští mestizové a Zambové podnikají každého roku větší, dobře ozbrojené výpravy na řeky Cuchivero, Cauru, kde v lese sbírají v dubnu dozrávající plod sarrapie, tonky (*Dipteryx odorata*), čtenářům, milovníkům rapé, zajisté dobře známou.“ Jelikož Vráz užívá u všech méně známých či místních názvů uvozovky, lze usoudit, že v jeho době nebylo rapé v české části Rakouska-Uherska žádnou novinkou.

K této domněnce by nás mohl vést také český text o holandském rapé a jeho přípravě. Na sto listů amersforstkých se vezmou 4 libry čištěné salajky čištěné, 8 liber vinného octa, 1,5 libry tamarindu, 1 libru malých hrozinek, 8 lotů kasie obecné, 8 lotů hořkých mandlí, 1 lot vanilky, 4 loty fialkového kořene a 10 liber soli. Poté se ingredience rozřežou, rozemelou a roztlučou, načež se prosévají, aby se hrubší částičky oddělily a mohly projít znova mletím a drcením. K uchování připraveného šňupavého tabáku by měly být použity skleněné nádoby či kamenné hrnce. Již v té době bylo zaznamenáno různé dobarvování a jiné nedobré nakládání s vzácnými druhy rapé. Druhy španol, tonko, marino, Brasil se barvily santalovým, fernebokovým, či kampašských dřevem, frankfurtskou černí, koptem, rudkou, bělizonou, moučkou z cihel. U posledních třech uvedených barviv byla uvažována zdravotní škodlivost. Šňupací tabák byl balen do sudů, karot nebo olova, které je opět

zdraví škodlivé. Již v té době docházelo k pančování. Tu byl tabák šňupavý příliš míchán s čemeřicí, což škodilo mozku, jindy se do něj rozemlelo kraví lejno, k němuž se přidalo něco voňavého, aby jej obchodníci vydávali za vzácný hlavu sílicí prášek. Docházelo také k padělání samotného tabáku pomocí rostlin jako je andělíka lékařská, medvědice obecná, bramborová nat', prha chlumní, šťovík kadeřavý, smil písečná, škumpa lysá, lilek diviznolistý, zdlá obecná, listí ořešáku královského, vinné révy, fazolí, podbělu či dubu (Rudová, 1876).

Rapé se však objevuje i starých textech jiných českých autorů. O výrobě rapé strouháním tabákových listů tabáku obecného, přidáním černého mořidla, čisté potaše, amoniakální soli a hodně kuchyňské soli, se zmiňuje Rošický (1894). Strouhání tabáku na rapé a jeho balení do tenkých olověných listů, avšak s výtkaou použití olova u nakyslých druhů rapé s ohledem na zdravotní škodlivost, uvádí Balda a Pokorný (1862). Rapé se však objevuje nejen v odborných spisech, či spisech českých cestovatelů, ale i v próze. Stroupežnický (1900) ve svých povídkách uvádí příběh s prodavačkou šňupající rapé, když si někdo troufal podceňovat její zboží, načež byly obě hlavně jejího nosu ostře nabity, nebo příběh služky, která polovinu rapé od starého dávala bratrovi krejčího. Křen (1925) ve svém díle pojednává o faráři, který šňupal rapé o květné neděli. Rapé si našlo prostor též v kreslených vtipech v periodiku *Duch času*, viz Obrázek č. 1. V tomto periodiku se zmínky o rapé vyskytují i v jiných ročnících, což opět potvrzuje, že rapé zde v dané době bylo ve veřejné povědomosti.

Obrázek č. 1: Účinek „pravého“ rapé

Zdroj: Autor x. v periodiku *Duch času* (1895), vlastní úprava

3. Cíle diplomové práce

Hlavním cílem diplomové práce je přinést ucelený přehled o užívání rostlinné práškové směsi rapé. Dalším cílem je identifikace rostlinných složek použitých ve směsích rapé a jejich charakteristika. Dílčí cíl se zaměřuje na fyziologické účinky rapé, neboť z literární rešerše vyplynulo, že je v této oblasti výzkum zatím nedostatečný.

Práce se zabývá:

1. Posouzením rostlinného složení druhů rapé prodáváného v ČR především z etiket a informací poskytnutých obchodníky. Následně budou zjištěné druhy hodnoceny z hlediska původu, botanických a ekologických charakteristik, obsahových látek, zařazení do červeného seznamu IUCN, a zda se nejedná o rostlinné druhy, s nimiž je mezinárodní obchodování regulováno úmluvou CITES. Následně bude posuzováno, zda sběrem rostlin pro tento produkt nejsou ohroženy přírodní populace rostlin.
2. Zkušenostmi a postoji uživatelů rapé v České republice. Bude zjišťováno, jaký charakter jejich zkušenosti s rapé mají, proč rapé užívají, jaké způsoby užívání preferují, zda mají přehled o složení užívaného rapé, které druhy rapé jsou jejich oblíbené, do jaké míry rapé ovlivňuje psychickou, emoční a tělesnou úroveň, jaké jsou postoje uživatelů směsí rapé k vybraným problémům. Součástí jsou vybrané demografické charakteristiky uživatelů rapé za účelem získání profilu respondentů.

4. Metodika

4.1 Metody získávání dat

4.1.1. Přezkum literatury

Tato diplomová práce vychází ze systematického přezkumu literatury. Tento přezkum se týkal nejen odborných článků řazených do světových vědeckých databází SCOPUS, ScienceDirect, WoS, ale pozornost byla věnována i starým článkům a pramenům. Nejstarší zkoumaný český pramen pocházel z roku 1858. V první fázi byly vybírány prameny zaměřené na šamanismus a specifika amazonského šamanismu. V druhé fázi byly zkoumány prameny týkající se tabáku a práškové směsi rapé se zaměřením na historické, terapeutické, etnologické a etnobotanické aspekty užívání tabáku a rapé. V třetí fázi byly zkoumány publikace českých cestovatelů a sběratelů, kteří se zásadně podíleli na utváření obrazu o Jižní Americe u české veřejnosti. K těmto patřily knihy E. S. Vráze, A. V. Friče a F. Šita pojednávající o Jižní Americe. Tato část rešerše byla doplněna o výskyt rapé i v dalších starých českých literárních dílech. Účelem této fáze bylo vyhledat záznamy o užívání rapé v české literatuře z doby, kdy amazonská oblast byla Čechy teprve objevována. Na základě literární rešerše byly stanoveny důležité oblasti vlastního výzkumu, které mají potenciál k prohloubení současného vědeckého poznání, a to následovně: fyziologické účinky užívání rapé a identifikace rostlin užívaných v směsích rapé. K těmto zásadním otázkám vyvstanula ještě jedna nečekaná otázka, která souvisela s nalezením a identifikací artefaktu A. V. Friče, o kterém je možné se domnívat, že sloužil právě k přípravě a užívání rapé. K odbřzení informací a případnému dalšímu nakládání s artefakty A. V. Friče byly v září 2019 elektronickou formou kontaktovány tyto subjekty: Náprstkovo muzeum, z něhož mě zpětně kontaktovala paní magistra Škrabáková, ale následně i paní Yvonna Fričová, manželka vnuka A. V. Friče. V květnu 2020 byla elektronicky kontaktována Liubov Dmitrenko z muzea v Petrohradě.

4.1.2. Rozbor sortimentu rapé v českých e-shopech

Pro analýzu nabídky rapé a následně i rostlinného složení směsí dostupných na českém trhu byly vyhledány české elektronické obchody mající rapé ve svém sortimentu.

Jednotlivé obchody byly dohledány pomocí Google Search. Vstupní data do analýzy byla sesbírána dne 27. 2. 2020. K jednotlivým uvedeným druhům byly posléze přiřazeny základní botanické a ekologické charakteristiky (čeleď, životní forma, používaná část rostliny, biotop, areál výskytu se zaměřením na neotropickou oblast, obsahové látky) dle databází s tropickými rostlinami (Useful Tropical Plants, 2019; Botany, 2019; IUCN Red List, 2019; Rain-Tree, 2019). Zařazení druhů dle jejich ohrožení bylo provedeno skrz online databáze CITES Species+ (Species Plus, 2019) a IUCN Red List (2019).

4.1.3. Ověřování zkušeností respondentů

Po zpracování teoretické části práce a stanovení směru vlastního výzkumu jsem k dosažení cíle i zvýšení důvěryhodnosti výsledků diplomové práce zvolila triangulaci metod. Triangulace představuje kombinaci různých metod, výzkumníků, zkoumaných skupin nebo osob, lokálních či časových okolností a teoretických perspektiv při zkoumání určitého jevu. Triangulaci lze užít pro vzájemnou validizaci různých metod. Při provádění triangulace je možné kombinovat postupy s informacemi, které původně nebyly určeny pro výzkum, což vede k překročení hranic jednotlivých přístupů (Hendl, 2005). V případě této práce se jedná o triangulaci kvalitativních a kvantitativních metod s doplněním informací pomocí analýzy nabídky trhu.

Kvantitativní metoda výzkumu je reprezentována dotazníkovým šetřením. Dotazník obsahoval uzavřené, polouzavřené i otevřené otázky. U některých otázek bylo využito škálování. V dotazníkovém šetření jsou zprvu zkoumány zkušenosti s tabákem, poté zkušenosti s užíváním rapé a preference při jeho užívání, ale také postoje k vybraným otázkám s důrazem na životní prostředí, sociální aspekty a současné dění v amazonské oblasti. Vzhledem k úzké specifikaci výzkumu a nesnadnému přístupu k vhodným respondentům, jsem přistoupila k jeho realizaci online. Dotazník byl přístupný na platformě Google Docs a byl šířen skrze vygenerovaný odkaz. Diseminace probíhala přes různé skupiny na sociální síti Facebook, v nichž existoval předpoklad výskytu specifikovaných respondentů, tj. českých uživatelů rapé. Z těchto skupin měla největší podíl na získaných odpovědích skupina Rapé CZ & SK. K doplnění výzkumného vzorku posloužila také technika sněhové koule, kdy někteří respondenti rozesílali odkaz dále

svým známým. Dotazníkové šetření bylo možné vyplnit v době od 6. února do 20. dubna 2020. Technikou specifického výběru (Urban, 2011), někdy označovaného jako metoda dostupného výběru (Gurková, 2019) či pohodlného vzorkování (Giddens, 2013), v kombinaci s metodou sněhové koule dotazník zodpovědělo celkem 154 subjektů. Z celkového počtu byli vyřazeni tři respondenti. Jeden z respondentů nesplnil zařazovací kritérium, kterým byla vlastní zkušenost s rapé, a další dva respondenti kvůli tomu, že nepatřili mezi české, nýbrž slovenské uživatele rapé. Respondentů relevantních pro tento výzkum bylo nakonec 151, z toho 81 mužů a 70 žen. Výsledný vzorek je reprezentativní pro obecnou populaci mužů a žen.

Kvalitativní metody výzkumu jsou v případě této diplomové práce reprezentovány zúčastněným pozorováním a polostrukturovanými rozhovory. Zatímco rozhovory poskytují směr reality a myšlenek respondentů, pozorování poskytuje zjištění, co se opravdu děje. Při pozorování navíc nejde jen o vizuální vjemy, ale také o recepci sluchových či čichových podnětů. Zúčastněné pozorování je zvláště vhodné u jevů, které jsou málo prozkoumané, nebo dané jevy nejsou přístupné osobám mimo skupinu. Během zúčastněného pozorování se výzkumník stává součástí prostředí a dostává se do kontaktu s pozorovanými subjekty (Hendl, 2005). Pro účely této závěrečné práce bylo využito skryté zúčastněné pozorování. Výhodou takového pozorování je přirozené chování subjektů v přítomnosti výzkumníka. Naopak vnímanou nevýhodou je skutečnost, že vypořádané skutečnosti si výzkumník zaznamenává až později, aby na sebe neupozornil, případně těžká přenositelnost výsledků, které vypovídají spíše o dané skupině lidí a určitém setkání, avšak mohou sloužit jako inspirace pro podobný výzkum nebo při srovnávání výsledků obdobných studií. Toto pozorování proběhlo během setkání s medicínou rapé, které se konalo v Praze v Amazonia café – STEP IN v druhé polovině listopadu 2019 ve spolupráci s obchodem Sarava.

Druhou kvalitativní metodou byly polostrukturované rozhovory. Výchozí metodou výběru je tzv. teoretický výběr, pro který je typické, že základní soubor ani jeho rozsah není předem znám (Hendl, 2005), ale vždy se jedná o šetření nevelkých souborů (Reichel, 2009). Sběr dat končí ve chvíli, kdy dojde k teoretické saturaci, kdy se výzkumník již nedozvídá nic nového (Hendl, 2005; Reichel, 2009). V případě této práce vycházela volba

respondentů částečně z vytipování respondentů na základě odbornosti v souvislosti se znalostí amazonské oblasti a tradiční amazonské medicíny a částečně pomocí techniky sněhové koule, kdy tito zvolení jedinci mohli doporučit další vhodné respondenty. V první fázi byli k rozhovoru přizváni respondenti s pozadím dvou vědních oborů, jmenovitě biologie a antropologie, se zaměřením na pralesy, Jižní Ameriku a tradiční medicínu. Bohužel se nepodařilo realizovat rozhovor s antropoložkou, takže nakonec byla využita jen biologická větev. Technika sněhové koule zde zafungovala nad očekávání dobře, jelikož každý respondent navrhl alespoň jednoho dalšího. Brzy se navrhovaní respondenti začali opakovat. Polostrukturované rozhovory s respondenty probíhaly v průběhu března, dubna, ale též května a června 2020. Pro rozhovory byly připraveny základní otázky týkající se výroby a užívání rapé v oblasti Amazonie, posléze také importu rapé z Amazonie do Čech a užívání rapé v Amazonii a v ČR. S ohledem na odpovědi byly případně pokládány další upřesňující otázky. Rozhovory byly vedeny v přátelském duchu s aktivním zapojením tazatele s možností komentovat odpovědi respondentů, což je dle Kaufmanna (2010) dokonce žádoucí. Vzhledem k probíhající pandemii, a s ní přijatými opatřeními, byla polovina rozhovorů realizována pomocí online nástrojů (Skype, Whatsapp, Zoom), aby nedocházelo k osobnímu kontaktu v době nouzového stavu. Jeden rozhovor byl veden neformálně v noci u svitu plamenů ohně. Výzkumný vzorek čítal šest respondentů, z toho tři ženy a tři muži.

4.2 Metody zpracování dat

Pro vytvoření tabulek ilustrující nabídku tuzemského trhu s rapé a zkoumaných charakteristik druhů rapé a jednotlivých rostlinných složek byl použit systém tvorby tabulek přímo v programu Word, v němž byla sepisována tato diplomová práce. Tabulky byly vypracovány na základě syntézy vstupních dat získaných z jednotlivých elektronických obchodů a výše zmíněných databází.

Ke zpracování dat získaných z dotazníků byl využit program Excel v kombinaci se statistickým programem Statistica V12 v české mutaci. K vytvoření grafů k ilustraci výsledků vybraných otázek z dotazníkového šetření byl využit program Excel, který byl použit také pro získání četností a relativních četností. Ostatní statistické analýzy byly řešeny skrze program Statistica, v němž byly realizovány především chí-kvadrát testy,

resp. testy dobré shody, s ohledem na kategoriální charakter dat, ale také několik párových test korelace pomocí Spearmanova koeficientu pořadové korelace kvůli ordinální povaze dat a nedodržení předpokladu normality dat, avšak nakonec i jeden zobecněný lineární model. Výsledné hodnoty realizovaných testů uvádím po zaokrouhlení na dvě desetinná místa. Zobecněný lineární model byl vybrán za účelem zjištění závislosti hodnocení rapé na vybraných charakteristikách respondentů. V rámci analýzy modelu bylo použito Poissonovo rozdělení vzhledem k ordinální povaze vysvětlované proměnné.

Analýza polostrukturovaných rozhovorů byla inspirována metodou zakotvené teorie, která představuje induktivní přístup k výzkumu a probouzí tvořivost výzkumníka. Tato metoda nezačíná hypotézou a teorií vhodnou k ověření, ale naopak začíná zkoumanou oblastí, v níž se nechává vynořit to, co je podstatné (Strauss a Corbinová, 1999). Některé rozhovory byly nahrávány na zvukový záznam, jiné rovnou zapisovány na papír, ať již z technických důvodů nebo z důvodu, že si respondenti nepřáli být nahráváni. Ústředním kódováním bylo otevřené kódování a následná kategorizace jevů s využitím „in vivo“ kódů. Data z tohoto kvalitativního výzkumu byla následně roztríděna a integrována na základě vyplynulých kategorií.

5. Vlastní práce a výsledky

5.1 Výsledky pátrání po artefaktu A. V. Friče

Při pátrání pro artefaktech kamenného papouška nalezeného v *sambaqui* u Santa Catariny bylo zjištěno, že v Náprstkově muzeu se tento předmět nenechází. Mezi možnostmi, kde by se artefakt mohl nacházet, byla zmíněna potenciální držba v rodinném dědictví, nebo jiná světová muzea, a to například muzeum v Berlíně, Petrohradě, či New Yorku. S ohledem na možnost rodinného dědictví byla kontaktována paní Fričová, která nevěděla, kde se tento předmět může vyskytovat, ale poradila kontaktovat ruské muzeum Kunstkamera v Petrohradě, kde jsou velké sbírky pana Friče, taktéž archeologické. Toto muzeum údajně získalo velkou kolekci Fričových předmětů po jeho návratu roku 1908, přičemž se na předchozí cestě věnoval právě vykopávkám *sambaqui* v Santa Catarině. Dokonce ji jedna pracovnice muzea před časem kontaktovala ohledně Fričových vykopávek z Argentiny. Bohužel oslovená paní na můj e-mail zatím nereagovala, a tak nejde prozatím potvrdit, ale ani vyvrátit, mou domněnku o artefaktu a jeho vazbě k rapé.

5.2 Výsledky analýzy nabídky tuzemského trhu s rapé

Tabulka č. 1 zobrazuje nabídku rapé na českých elektronických obchodech, rostlinné složení jednotlivých směsí rapé, které tyto obchody uvádí, užití částí rostlin, avšak také zařazení těchto rostlin do seznamů CITES a jejich ohrožení dle červeného seznamu IUCN. Tabulka abstrahuje výskyt druhu *Nicotiana rustica* v směsích rapé. Zařazení tohoto druhu do seznamů CITES a IUCN je uvedeno pouze v prvních dvou případech. V ostatních směsích, kromě druhu Puro, je jeho obsah v rapé nereflektován, ačkoliv se nachází ve všech uvedených směsích s výjimkou rapé Apurina. V tabulce se neobjevuje Matsés Nunu z důvodu, že samotný obchodník uvádí, že se označuje za „snuff“, nikoliv za rapé. V tabulce chybí ještě druhy Fortao a Utikawa, u nichž obchodník neuvedl ani místní název užitých rostlin. Nakonec je nutné si uvědomit, že přesné složení rapé bývá tajné, takže některé rostlinné druhy mohou být opomenuty. Následně byly zjištěné druhy vyhledávány v několika databázích, z nichž byla čerpána charakteristika rostlin, viz Tabulka č. 2, která u jednotlivých druhů uvádí zařazení do čeledi, životní formu, biotop, areál a obsahové látky. Přehled habitatů vystihuje také Tabulka č. 3.

Tabulka č. 1: Nabídka rapé na českém trhu

E-shop	Druh rapé	Rostlinné složení	Část	CITES	IUCN
SA, HE, SI, KR	Tsunu, Pao (Pau) Pereira, Peu, Nukini, Nawashahu	<i>Nicotiana rustica</i> <i>Platycyamus regnellii</i>	list kůra	- -	- -
SA, LA, SI	Cumaru, Moy Cumaru	<i>Nicotiana rustica</i> <i>Dipteryx odorata</i>	list dřevo	- -	- DD
SA	Imburana	<i>Amburana acreana</i>	plod	-	VU
HE	Guarumo	<i>Cecropia obtusifolia</i>	list	-	LC
HE	Bobinsana	<i>Calliandra angustifolia</i>	list	-	-
HE	Matico	<i>Piper aduncum</i>	list	-	LC
HE, LA	Pure Mapacho, Puro	<i>Nicotiana rustica</i>	list	-	-
HE	Cetico Wild Mint	<i>Cecropia membranacea</i> <i>Mentha cf. piperita</i>	list list	- -	LC -
LA, SI	Murici, Forca	<i>Byrsonima spicata</i> <i>Byrsonima crassifolia</i>	kůra kůra	- -	LC LC
LA	Apurina	bez <i>N. rustica</i> , tajné	?	?	?
LA, SI	Caneleiro, Canaleiro	<i>Cenostigma macrophyllum</i>	list/kůra	-	LC
LA	Poyanawa	<i>Byrsonima sp.</i> <i>Licaria puchury-major</i>	list list, semeno	- -	LC -
SI	Clarity 6.0	<i>Calycophyllum spruceanum</i> <i>Byrsonima sp.</i> <i>Miconia albicans</i> <i>Theobroma cacao</i> <i>Mentha cf. piperita</i>	kůra list/kůra kůra kůra/lusk list	- - - - -	- LC LC - -
SI	Mulateiro, Pau Mulata	<i>Calycophyllum spruceanum</i>	kůra	-	-
SI	Paricá, Parika, Daime	<i>Anadenanthera colubrina</i> var. <i>cebil</i>	semeno	-	LC
SI	Canelo do Velho	<i>Miconia albicans</i>	kůra	-	LC
SI	Guayusa	<i>Ilex guayusa</i> <i>Sterculia striata</i> <i>Anadenanthera peregrina</i> <i>Anad. colubrina</i> var. <i>cebil</i>	list semeno semeno semeno	- - - -	LC LC LC LC
SI	Tamainindi	<i>Ocimum campechianum</i> (?) <i>Tabebuia impetiginosa</i> ² <i>Platycyamus regnellii</i>	list kůra kůra	- - -	- LC -
SI	Verde	„Xina Iniuati“	?	?	?
SI	Alfavaca da Mata	<i>Ocimum carnosum</i> (?) <i>Platycyamus regnellii</i>	list kůra	- -	- -
SI	Chamba	<i>Justicia pectoralis</i>	list	-	-
SI	Orchid Fever	<i>Vanilla cf. planifolia</i>	lusk	II	EN
KR	Jatoba	<i>Hymenaea courbaril</i>	kůra	-	LC
KR	Copaiba	<i>Copaifera langsdorffii</i>	list/kůra	-	LC

Zdroj: Sarava, Herbal Store, Ladírna, Silesia Plants and Herbs, Kratom Love, Species Plus, IUCN Red List, vlastní zpracování

Vysvětlivky: Elektronické obchody jsou zde kódovány podle dvou prvních písmen jejich názvu. SA = Sarava, HE = Herbal Store, LA = Ladírna, SI = Silesia Plants and Herbs, KR = Kratom Love. Jednotlivé druhy rapé jsou zkráceny o názvy kmenů v případech, kdy užitá pojmenování obsahovala víceslovné názvy, z nichž jedno byl název kmenu. U některých druhů rapé jsou

² Některé obchody akcentují, že rapé je etnobotanický vzorek, nikoliv výživový doplněk, potravina, lék či léčivo. Rostlina *Tabebuia impetiginosa*, avšak též *Nicotiana* spp., jsou na seznamu rostlin zakázaných při výrobě potravin dle Vyhlášky č. 58/2018 Sb o doplňcích stravy a složení potravin.

rostlinné názvy uváděny pouze v jazyce indiánských kmenů, avšak rostliny byly rozklíčovány, až na tzv. „Xina Iniuati“, a do tabulky byly zaneseny už jen latinské názvy. V tabulce jsou uvedeny kategorie ohrožení dle IUCN. LC = málo dotčený, EN = ohrožený, VU = zranitelný, DD = chybí údaje.

Tabulka č. 2: Charakteristika rostlin užívaných v rapé obchodovaných na českém trhu

Druh (ohrožení)	Čeleď	F.	Biotop	Areál	Obsahové látky
<i>Amburana acreana</i> (VU)	Fabaceae	F	nezáplavový deštný les, výskyt u řek	Bolívie, Peru, Brazílie	esenciální oleje
<i>Anadenanthera colubrina</i> var. <i>cebil</i> (LC)	Fabaceae	F	sekundární deštný nížinný les, obvykle však nad 400 m n. m.	Argentina, Bolívie, Paraguay, Peru, Brazílie	bufotenin, arabin, taniny
<i>Anadenanthera peregrina</i> (LC)	Fabaceae	F	okraje horských deštných lesů, poloopadavý les až k přechodu savan	Bolívie, Peru, Karibik Brazílie, Kolumbie aj.	bufotenin, tryptaminy, taniny
<i>Byrsonima crassifolia</i> (LC)	Malpighiaceae	F	poloopadavý les, savany	Stř. a sev. J. Amerika	taniny
<i>Byrsonima spicata</i> (LC)	Malpighiaceae	F	subtropický a tropický nížinný les	Střední a J. Amerika	taniny
<i>Calliandra angustifolia</i>	Fabaceae	F	tropický deštný les, výskyt blízko potoků a řek	Amazonie	flavonoidy, steroly, AK, kyanogenní glykosidy, saponiny, taniny
<i>Calycophyllum spruceanum</i>	Rubiaceae	F	záplavový primární i sekundární les	Amazonie	taniny, fenoly
<i>Cecropia membranacea</i> (LC)	Cecropiaceae Urticaceae	F	subtropický a tropický nížinný les, disturbované plochy	Jižní Amerika	flavonoidy, steroidy, terpeny
<i>Cecropia obtusifolia</i> (LC)	Cecropiaceae Urticaceae	F	tropický nížinný les, pobřežní porosty, slunná místa, disturbované plochy	Jižní a Střední Amerika, invazně Havai, Cookovy ostrovy	ambain, cecropin, glykosidy, lipidy, steroidy, alkaloidy, flavonoidy, taniny, resiny, polyfenoly
<i>Cenostigma macrophyllum</i> (LC)	Fabaceae	F	slunná místa subtrop. a tropického lesa, savana	Brazílie	flavonoidy, isoflavonoidy, rotenoidy
<i>Copaifera langsdorffii</i> (LC)	Fabaceae	F	primární i sekundární tropický deštný les, pomezí les-savana, galerijní les savan	Jižní Amerika	oleoresiny, resiny, taniny, terpeny
<i>Dipteryx odorata</i> (DD)	Fabaceae	F	spíše nezáplavový tropický deštný les	sever a západ J. Ameriky	kumarin, dipteryxin, odoratin, lupeol, isoflavonoidy, estery MK aj.
<i>Hymenaea courbaril</i> (LC)	Fabaceae	F	vlhký tropický les, subtropický vlhký les, premontánní	Stř. a J. Amerika	diterpeny, seskviterpeny, flavonoidy, fenoly, resiny,

			deštný les, někdy v sušším lese u řek		oligosacharidy, taniny aj.
<i>Ilex guayusa</i> (LC)	Aquifoliaceae	F	vlhký subtropický a tropický nížinný les	Bolívie, Ekvádor, Peru, Kolumbie	kofein, teobromin, xantiny, saponiny
<i>Justicia pectoralis</i>	Acanthaceae	G/CH	sezonně suchý nížinný les, skály u toků, plevel cest	Střední, J. Amerika	kumarin, umbeliferon
<i>Licaria puchury-major</i>	Lauraceae	F	tropický deštný les	brazilská Amazonie	fenylpropany, esenciální oleje, safrol, eukalyptol aj.
<i>Mentha cf. piperita</i>	Lamiaceae	H	-	-	-
<i>Miconia albicans</i> (LC)	Melastomataceae	F	suchý i vlhký sub. a tropický les	Stř., J. Am., Karibik	fenoly
<i>Nicotiana rustica</i>	Solanaceae	T	původní nejasný, dnes vlhčí ruderaly, skládky, rumišťe, otevřené plochy	Jižní Amerika, východ S. Ameriky	nikotin, anabasin, alkaloidy
<i>Ocimum campechianum</i>	Lamiaceae	T	houštiny, otevřené plochy, skalnaté stráně u toků	J., Stř. Am., Karibik, Florida	kumarin, umbeliferon
<i>Ocimum carnosum</i>	Lamiaceae	T/H	sekundární tropický les	Jižní a Stř. Amerika	esenc. oleje, fenolétery, eugenol
<i>Piper aduncum</i> (LC)	Piperaceae	F	poloopadavý deštný les, mlžný les, tropický deštný les po disturbancech, výskyt též podél cest	Stř. a Jižní Amerika, Karibik, USA	aduncamid, flavonoidy, sekviterpeny, monoterpeny, fenylpropanoidy, alkaloidy, benzenoidy
<i>Platycyamus regnellii</i>	Fabaceae	F	primární i sekundární poloopadavý deštný les, kamenité podloží	Brazílie	flavonoidy, butanol, kaempferol
<i>Sterculia striata</i> (LC)	Malvaceae	F	primární i sekundární poloopadavý les, nížinný tropický a subtropický les	Brazílie, Bolívie, Paraguay	flavonoidy, fenoly
<i>Tabebuia impetiginosa</i> (LC)	Bignoniaceae	F	různé habitaty od pastvin, savan až k deštnému lesu	Argentina, Brazílie, Costa Rica, Mexiko	lapachol, chinony, furanonaftochinony, naftochinony, fenolické glykosidy
<i>Theobroma cacao</i>	Malvaceae	F	nezáplavový deštný nížinný les	Jižní a Stř. Amerika	xantiny, biotin, theobromin, alkaloidy aj.
<i>Vanilla cf. planifolia</i> (EN)	Orchidaceae	E	vlhký nížinný tropický deštný les	Jižní a Stř. Amerika	vanilin,

Zdroj: IUCN Red List, Rain-Tree, Botany, Useful Tropical Plants, vlastní zpracování

Vysvětlivky: Životní formy jednotlivých rostlinných druhů jsou uvedeny ve zkratkách,

T = terofyt, F = fanerofyt, CH = chameofyt, H = hemikryptofyt, E = epifyt.

Tabulka č. 3: Přehled výskytu rostlinných druhů dle stanovišť

Rostlinný druh	Habitat	Les									L-S	Savana	
		P	SE	D	Z	NZ	O	N	H	S	V	L-S	SA
<i>Amburana acreana</i>						X							
<i>Anadenanthera colubrina</i> v. <i>cebil</i>			X					X					
<i>Anadenanthera peregrina</i>							X		X			X	
<i>Byrsonima crassifolia</i>							X					X	X
<i>Byrsonima spicata</i>								X _{TS}					
<i>Calliandra angustifolia</i>											X _I		
<i>Calycophyllum spruceanum</i>		X	X		X			X					
<i>Cecropia membranacea</i>			X	X				X _{TS}					
<i>Cecropia obtusifolia</i>			X	X				X _T			X _I		
<i>Cenostigma macrophyllum</i>										X _{TS}		X	X
<i>Copaifera langsdorffii</i>		X	X									X	X
<i>Dipteryx odorata</i>						X							
<i>Hymenaea courbaril</i>									X		X _{TS}		
<i>Ilex guayusa</i>								X _{TS}			X _{TS}		
<i>Justicia pectoralis</i>								X		X			
<i>Licaria puchury-major</i>		X											
<i>Mentha</i> cf. <i>piperita</i>													
<i>Miconia albicans</i>										X _{TS}	X _{TS}		
<i>Nicotiana rustica</i>				X							X		
<i>Ocimum campechianum</i>												X	X
<i>Ocimum carnosum</i>			X										
<i>Piper aduncum</i>				X			X		X				
<i>Platycyamus regnellii</i>		X	X				X						
<i>Sterculia striata</i>		X	X				X	X _{TS}					
<i>Tabebuia impetiginosa</i>										X		X	X
<i>Theobroma cacao</i>						X		X					
<i>Vanilla</i> cf. <i>planifolia</i>								X _T			X _T		

Zdroj: IUCN Red List, Rain-Tree, Botany, Useful Tropical Plants, vlastní zpracování

Vysvětlivky: Typy habitatů druhů, P = primární deštný les, E = sekundární deštný les, D = disturbovaná stanoviště, Z = záplavový deštný les, NZ = nezáplavový deštný les, O = poloopadavý les, N = nížinný les, H = horský les, S = sezonně suchý les, V = vlhký les, L-S = přechod lesa a savany, SA = savana. Dále jsou použity dolní indexy, kde _T = tropický, _S = subtropický, _{TS} = tropický i subtropický, _I = podél řek, pobřeží.

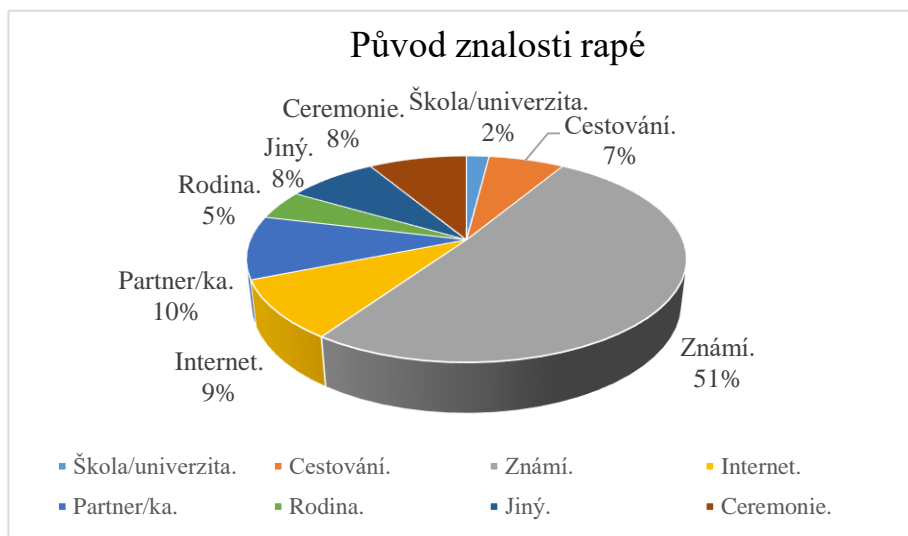
Z výše uvedených tabulek lze odvodit, že v druzích rapé dostupných na českém trhu jsou nejvíce uplatněny rostliny, které spadají pod kategorii ohrožení LC dle IUCN. Ačkoliv je

jejich zastoupení patrné u téměř tří pětín směsí, je nutné podotknout, že u většiny z těchto rostlin jsou při výrobě používány listy, následně kůra a méně jejich semena. U druhu, který spadá do kategorie VU, jsou k výrobě používány plody. Celkově mezi rostlinnými částmi užívanými k přípravě rapé dominují právě listy, které jsou sbírány u více než 40 % rostlinných druhů, posléze jejich kůra a výrazně méně další části jako semena, lusky nebo plody. Obecně je většina rostlin životní formou fanerofyt. Tuto formu má přes 70 % evidovaných rostlinných druhů. Výrazně převažují zástupci čeledi Fabaceae, kterých je přes 37 %. Rostliny se vyskytují v široké škále habitatů od pastvin, přes narušená stanoviště, záplavové i nezáplavové deštné lesy, primární i sekundární deštné lesy, premontánní deštné lesy, horské deštné lesy, mlžné lesy, poloopadavé lesy, subtropické lesy až k přechodům k savaně. Nejvíce rostlin se však vyskytuje v nížinných oblastech. Areálem výskytu jsou různé části Jižní a Střední Ameriky, případně Karibik, někdy též oblasti USA. Druh *Cecropia obtusifolia* se invazně vyskytuje na Havaii a Cookových ostrovech. Všechny rostliny užívané ve směsích rapé lze nalézt na území Brazílie. Každá z rostlin obsahuje účinné látky. K nejnabízenějším druhům rapé v České republice patří *tsunu* (též nabízené jako *pau pereira*) a *cumaru*.

5.3 Výsledky dotazníkového šetření

V následující části práce jsou uvedeny odpovědi respondentů na vybrané otázky dotazníkového šetření. Jelikož první otázka dotazníku měla funkci zařazovacího kritéria, nikoliv výzkumné otázky, není v tomto vyhodnocení zobrazena. Některé otázky byly vyhodnoceny pouze slovně a přiřazeny tam, kde to dávalo logický smysl a návaznost na jinou vyhodnocovanou otázku. Toto rozšíření u vybraných otázek vede k prohloubení či rozšíření záběru ilustrovaného.

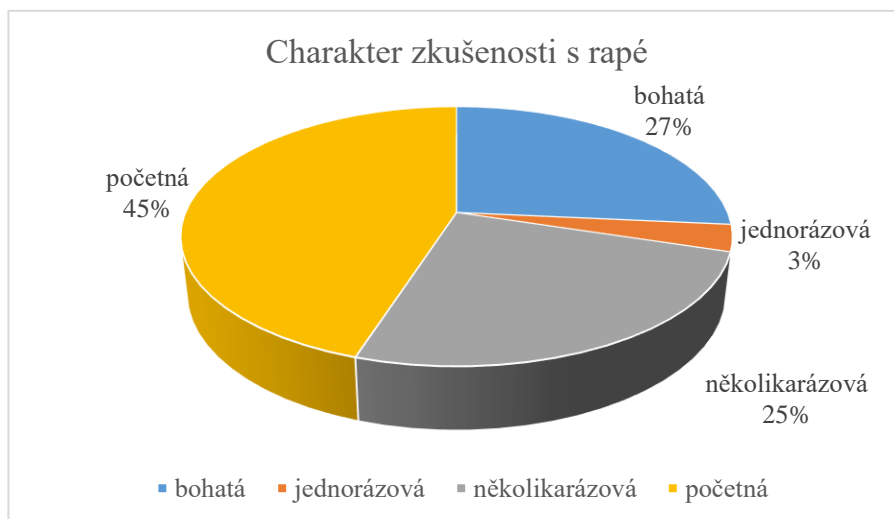
Graf č. 1: Podíl odpovědí na otázku „Jak jste se o rapé dozvěděl/a?“

Zdroj: vlastní zpracování.

Z odpovědí respondentů zobrazených na Grafu č. 1 je patrné, že více než polovina z nich, se s rapé seznámila díky svým známým. Významný byl také podíl respondentů (10 %), kteří jako původ svého seznámení s rapé uvedli partnera či partnerku. Jen o poznání menší roli v seznámení s rapé sehrál internet, díky kterému se o něm dozvědělo dalších 9 % dotazovaných. 8 % respondentů se s rapé setkala během ceremonie. Polovina z těchto osob navíc uvedla, že se s rapé seznámila na kambo ceremonii, další 2 osoby na ayahuascové ceremonii, 1 osoba na ceremonii s huicholským maestrem Otakamem a 1 osoba na ceremonii mexického šamana Tomase Adriano Pereze. Tento podíl, tj. 8 %, vykazala i možnost jiného typu obeznámení, ovšem jednotlivé odpovědi respondentů se velice lišily od prožitků spojených s duchovním rozvojem, s rituálem, přes kurzy tantry, přednášku, učitele, terapeuta, Ufo Bufo festival, práci s jinými medicínami, nebo díky setkání se šamanem či šamankou. Dalšími nejčastějšími způsoby poznání rapé bylo skrze cestování (7 %), či rodinu (5 %). Pouze 2 % respondentů označila za původ své zkušenosti s rapé školu nebo univerzitu. Tento přehled je možné doplnit o informaci, kde respondenti zažili svou první zkušenost s rapé. Valná většina respondentů (91 %) měla poprvé rapé v České republice. Druhou nejčastěji zmíněnou zemí bylo Slovensko, následně Brazílie. Jednotlivci poté uváděli také Rakousko, Velkou Británii, Portugalsko, Chile a Ekvádor. Respondentům bylo v době své první zkušenosti s rapé průměrně 33 let.

Graf č. 2: Podíl odpovědí zobrazující vnímaný rozsah zkušenosti s rapé

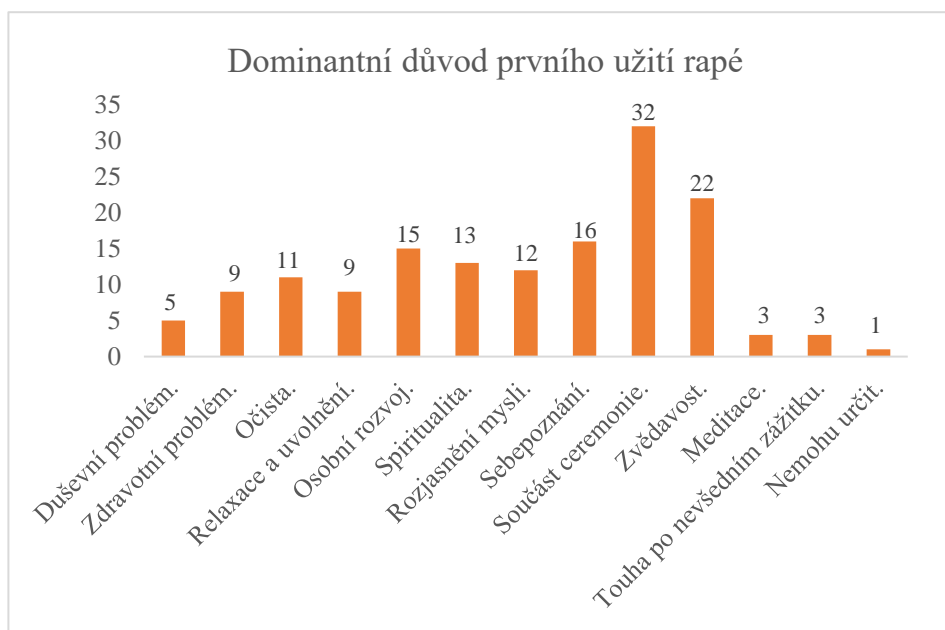

Zdroj: vlastní zpracování

V rámci hodnocení vlastní zkušenosti s rapé měli respondenti za úkol označit vnímaný rozsah této zkušenosti, viz Graf č. 2. Nejčastější odpovědí byla početná zkušenost, kterou uvedla téměř polovina respondentů (45 %). Druhé největší zastoupení vykázala bohatá zkušenost (27 %), která byla následována několikarátovou zkušeností (25 %). Pouze 3 % dotazovaných zažilo jen jednorázovou zkušenost s rapé. Průměrně dotazovaní užívají rapé již 23,5 měsíců. Nejčastěji uváděnou dobou užívání rapé byly 2 roky, nejdelší dobou užívání bylo 12 let.

Graf č. 3 ilustruje dominantní důvody prvního užití rapé. Převládajícím důvodem bylo užití rapé jako součást ceremonie, což uvedlo 32 respondentů. Dalším nejčastěji zmiňovaným dominantním důvodem byla zvědavost, kterou zmínilo 22 dotazovaných. Sebepoznání bylo dominantním důvodem pro 16 respondentů. Pro podobný počet respondentů byl hlavním důvodem prvoužití rapé osobní rozvoj. Spiritualita hrála významnou roli u 13 respondentů. Dalších 12 dotazovaných rapé užilo především s motivem rozjasnění mysli. Jedenáct osob volilo rapé hlavně za účelem očisty. Zdravotní problém fyzického charakteru uvedlo 9 osob.

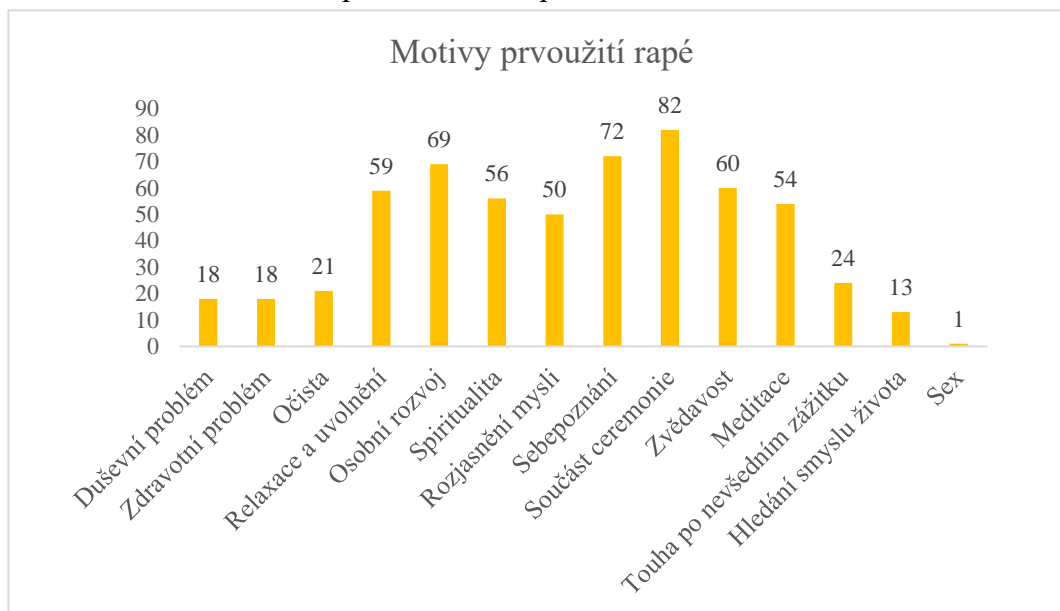
Graf č. 3: Dominantní důvod prvního užití rapé

Zdroj: vlastní zpracování

Kromě určení dominantního důvodu prvoužití rapé měli respondenti možnost v jiné otázce označit také kombinaci motivů. Kombinaci motivů uvedlo 75 % respondentů. U zbylé čtvrtiny respondentů byla nejčastěji zmíněným výhradním důvodem užití rapé ceremonie, kterou uvedlo 18 respondentů. V rámci kombinací motivů bylo zaznamenáno několik skutečností. Jednou z nich je spojení využití rapé při léčení zdravotního problému fyzického charakteru se současným uvedením možnosti léčení problému duševního charakteru. Tato kombinace objevuje téměř u poloviny respondentů uvádějících zdravotní problém fyzického charakteru. V rámci kombinací motivů byly vyjádřeny četnosti jednotlivých motivů. I zde je nejvíce zastoupen důvod užití rapé při ceremonii, který uvedlo 82 respondentů. Druhým nejčetnějším důvodem v případě uvedení kombinací motivů je však sebepoznání, po němž následuje osobní rozvoj. Četnosti jednotlivých motivů jsou zobrazeny na Grafu č. 4.

Graf č. 4: Četnost motivů prvního užití rapé

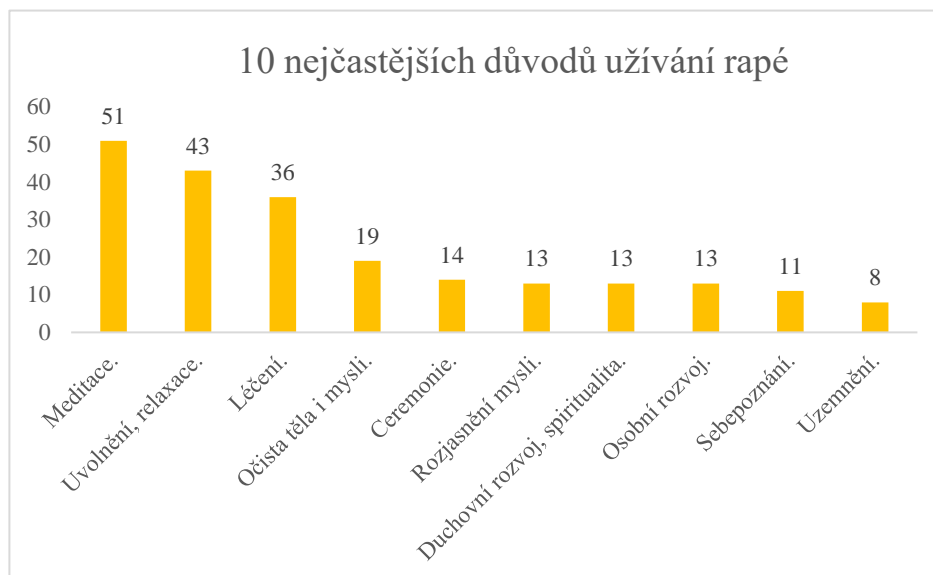

Zdroj: vlastní zpracování

Následně byli respondenti požádáni o uvedení důvodů, kvůli kterým užívají rapé nadále. K této otázce 11 dotazovaných uvedlo, že rapé již neužívá. Z ostatních odpovědí vyplývá, že k deseti nejčastějším důvodům užívání patří meditace, uvolnění a relaxace, léčení, očista těla i mysli od negativních vlivů, užívání rapé při ceremoniích, pro rozjasnění mysli, duchovní rozvoj a spiritualitu, osobní rozvoj, sebezpoznání i uzemnění. Četnosti těchto odpovědí jsou zobrazeny na Grafu č. 5. V oblasti léčení někteří respondenti uváděli oblast, na kterou jim rapé zabírá. Nejčastěji byla uvedena léčba horních cest dýchacích, často šlo o léčbu rýmy a odhlenění. Objevily se však také odpovědi, kdy rapé u dotazovaných pomohlo při ukončení závislosti na cigaretách, či nahradilo marihuanu. Byly přítomny případy, kdy rapé zapůsobilo též na léčbu duševního problému a u několika respondentů pomohlo přímo nahradit antidepresiva. Dále pomohlo při léčbě astmatu, když nahradilo potřebu chemického inhalátoru. Mezi odpověďmi bylo uvedeno příznivé působení rapé na překyselení organismu. Jeden respondent uvedl příznivé účinky rapé na překonávání závratí. U duchovního rozvoje a spirituality někteří respondenti uváděli navázání spojení s duchy, ši spiritem rostliny, případně celým universem. Kromě výše zmíněných deseti nejčastějších důvodů se v odpovědích objevovaly i další motivy k užívání, např. hledání odpovědí pro rozhodnutí, odstranění zmatenosti, či stresu a tenzí, pro potřebu řešení problémů, zlepšení koncentrace, harmonizace, vycentrování, podporu kreativity, sílu rapé,

ochranu, stimulaci duše i těla, utlumení, zastavení se, napojení sám na sebe, naladění, či výuku u šamana, nebo přípravu před magickou prací, ba dokonce věštecké sny. Někteří dotázaní uváděli, že motiv přímo souvisí s užitým druhem rapé.

Graf č. 5: 10 nejčastějších důvodů užívání rapé i nadále

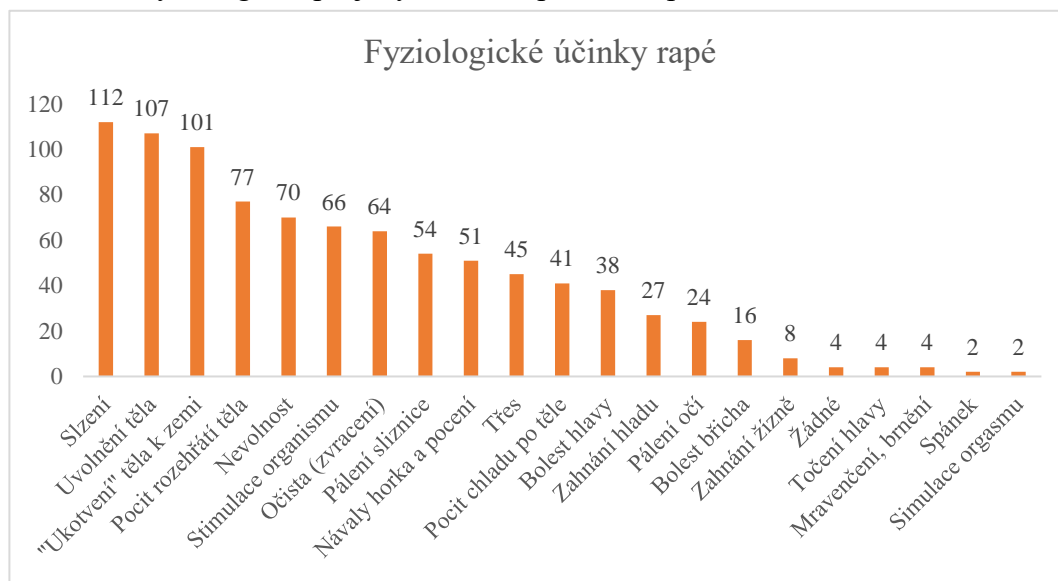

Zdroj: vlastní zpracování

Respondenti měli dále reflektovat, jaké fyziologických účinky po požití rapé již někdy vnímali. Jeden z respondentů uvedl, že necítil žádný účinek. Další tři respondenti uvedli, že již někdy po užití rapé také žádný fyziologický projev nevnímali. Hlavními vnímanými fyziologickými projevy je slzení, uvolnění těla a ukotvení těla k zemi. Téměř tři čtvrtiny respondentů zažily slzení, jen o něco méně respondentů cítilo uvolnění těla. Dvě třetiny dotazovaných uvedly prožitek ukotvení těla k zemi. Přes polovinu dotazovaných uvedlo pocit rozehrátí těla. Méně než polovina dotazovaných pocítila po užití rapé nevolnost. Více než 40 % uživatelů rapé již někdy zaznamenalo stimulaci organismu, zvracení, nebo pálení sliznice. Až třetina respondentů zažila návaly horka a pocení. Méně než třetina respondentů prožila třes, či pocit chladu po těle. Čtvrtina dotazovaných pocítila bolest hlavy. Méně než pětina uživatelů rapé zaznamenala zahnání hladu. Téměř 16 % respondentů uvedlo pálení očí. Dalšími fyziologickými projevy zaznamenanými po fouknutí rapé byly: bolest břicha, zahnání žízně, točení hlavy, brnění, vibrace či mravenčení postupující od oblasti hlavy až ke končetinám, spánek a simulace orgasmu či orgasmus samotný. Výše zmíněné fyziologické projevy jsou dokumentovány v Grafu

č. 6. Kromě těchto jednotliví uživatelé uváděli např. krvácení z nosu, zvýšený tlak, zvýšený srdeční tep, dušení, tuhnutí svalů, tenzi v určitých částech těla, nemožnost se nadechnout, nemožnost vstát, hlad, návaly na zvracení, těžkost, potřebu vyprázdnit se, sexuální vzrušení, vize, hlubší uvědomění fyziologických projevů emocí a pocit energie prostupující tělo od hlavy přes srdce až na končetiny, či pocit fyzické změny gravitace.

Graf č. 6: Fyziologické projevy vnímané po užití rapé

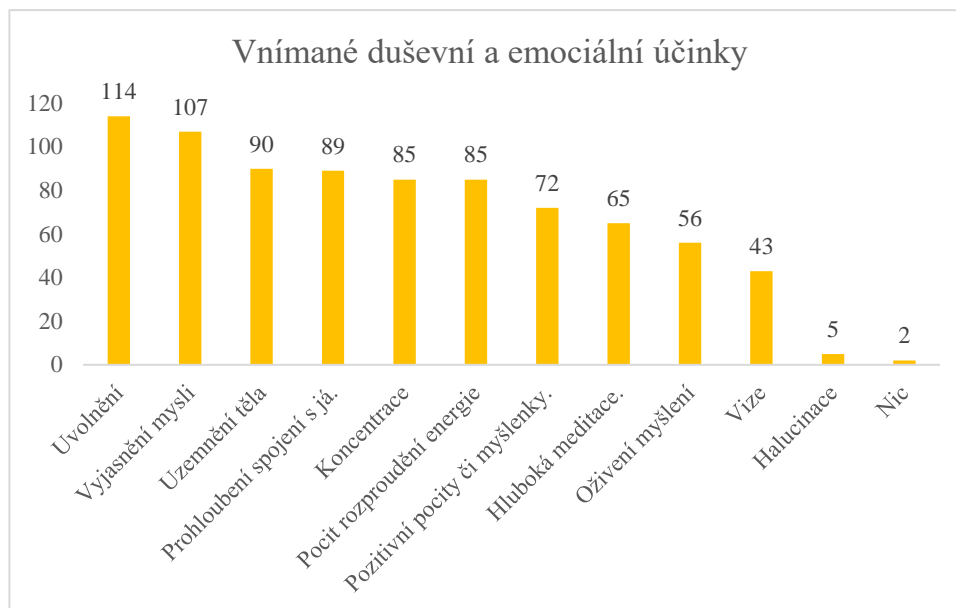

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 7 zobrazuje četnosti vnímaných duševních a emocionálních účinků rapé. Ke dvěma nejvýznamnějším účinkům patří uvolnění po duševní stránce a vyjasnění mysli. Toto duševní uvolnění vnímalo přes 75 % respondentů, zatímco vyjasnění mysli zažilo něco málo přes 70 % dotazovaných. Devadesát respondentů uvedlo uzemnění těla po duševní stránce a 89 osob pocítilo hlubší spojení s vlastním já. Shodný počet respondentů, 85 osob, uvedlo lepší koncentraci a pocit rozprouzení energie. Necelá polovina dotazovaných měla po užití rapé pozitivní pocity či myšlenky. Přes 40 % respondentů se pomocí rapé dostalo do stavu hluboké meditace. Více než třetina dotazovaných vnímala oživení mysli, avšak 43 respondentů mělo dokonce vize. Pět respondentů zažilo halucinace. Jeden z nich uvedl, že pokud užívá rapé v kombinaci s LSD, pak jsou tyto halucinace velmi silně vizuální. Další respondent uvedl halucinace u rostlinného složení směsi rapé s *Banisteriopsis caapi*. Další respondent zaznamenal halucinace pouze v kombinaci s dalšími psychedeliky. Dva respondenti po emoční stránce necítili nic. Graf opomíná odpovědi jednotlivců, ke kterým

patřily následující prožitky: komunikace s jinými úrovněmi reality, pokora, prohloubení opravdových aktuálních pocitů, ukotvení se v přítomnosti, prohloubené uvědomění fyziologických projevů vlastních emocí, pocit rány do hlavy, neschopnost přemýšlet o budoucnosti, či sny, v nichž byla blízká budoucnost jako např. smrt, nebo zbavení se otřesného zážitku, případně orgasmus, nebo pocit nevolnosti.

Graf č. 7: Duševní a emocionální účinky rapé

Zdroj: vlastní zpracování

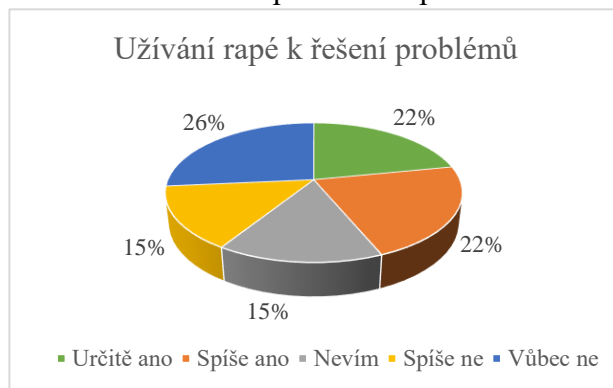
Respondenti měli v další otázce uvést, zda někdy po požití rapé zažili zkušenost rozpadu ega, tj. pocit ztráty hranic mezi svým já a okolním světem, tedy pocit splynutí a jednoty se vším kolem. Pocit rozpadu ega vnímalo 57 dotazovaných, zatímco zbylých 94 osob tento pocit nezažilo. V rámci statistického vyhodnocení této otázky byl realizován chí-kvadrát test za účelem odhalení případných rozdílů v odpovědích žen a mužů. Mezi sledovanými proměnnými však nebyl zaznamenán žádný statisticky významný vztah (Pearsonův chí-kvadrát=1,33; p=0,24).

Respondenti měli uvést, zda používají rapé jako prostředek k odreagování se od problémů, či přímo k jejich vyřešení. Následně měli zhodnotit, zda jim rapé v řešení některého jejich problému pomohlo. Podíl respondentů, kteří rapé k řešení problému užívají, jen nepatrně převyšuje podíl těch, co rapé takto neužívají. Zatímco 41 % dotazovaných směsí rapé za účelem odreagování se od problémů či přímo jejich vyřešení neužívá, 44 % osob rapé

užívá i k tomuto účelu. Odpovědi respondentů jsou znázorněny na Grafu č. 8. V rámci následující otázky však 54 % respondentů uvedlo, že jim rapé v řešení některého problému reálně pomohlo. To znamená, že pomohlo i některým respondentům při řešení jejich problému, ačkoliv jej za tímto účelem neužili. V rámci další otázky měli respondenti příležitost osvětlit, s řešením kterých problémů jim rapé pomohlo. Dva respondenti uvedli, že rapé na řešení problémů neužívají. Dva respondenti uvedli, že nechtějí uvádět, s jakými problémy jim rapé pomohlo. Někteří dotazovaní i přesto odpověď neposkytli. Z přijatých odpovědí je patrné, že rapé jeho uživatelům pomohlo se zdravotními problémy, jak fyzickými, tak psychickými problémy, dále s emocionálními problémy, či během projevů přepracovanosti a stresu, nebo s dalším tlakem, kterým člověk v průběhu života prochází. Mnozí uváděli, že jim rapé pomohlo při rozhodování, ať již formou utřídění myšlenek, nadhledu nad rozumem neřešitelnou situací, odkrytí nových perspektiv při hledání řešení, nebo přímo vnesením vize objasňující, k jakém řešení se přiklonit, případně posílením víry v přicházející řešení. V rámci zdravotních problémů rapé pomohlo při rýmě, alergické rýmě, ucpaných dutinách, nachlazení, chřipce, angíně, bolesti v krku, zánětech v krku, infekci močových cest, očistě těla, ztuhlosti, překyselení organismu, nespavosti, únavě, zahnání hladu, uvolnění při análním sexu, stimulaci organismu, léčbě závislostí, ba dokonce při léčbě leukémie. Dále respondentům pomohlo při depresích, emocionálních propadech, stresu, syndromu vyhoření, nervozitě, pocitu mentální těžkosti, nesoustředěnosti, roztěkanosti, problémy s komunikací, ale také s uvolněním bloků, vyrovnáním s nepříznivou situací, se špatným zážitkem z dětství či jinými negativními vzpomínkami, s odstraněním pochyb nebo se ztrátou víry v sebe i v život jako takový. Užívání rapé dle respondentů vedlo také k odpočinku, uvolnění, nastolení mentální harmonie, pochopení sebe samého, procítění a uvolnění svých emocí, zvládnutí emocí, zpomalení životního tempa, větší bdělosti, vymanění z myšlenkového koloběhu, urovnání myšlenek, uzemnění, zpřítomnění, lepšímu soustředění na problémy, překonávání běžných problémů v partnerském životě, k zlepšení intuice, či projasnění vztahů. Někteří respondenti uváděli účinky rapé na energetickou očistu a očištění od negativních myšlenek, ale i nezdravých vztahů. Jeden z respondentů zaznamenal možnost astrálního fungování v bdělém vztahu. Jiný respondent zdůraznil sílu vizí po užití rapé.

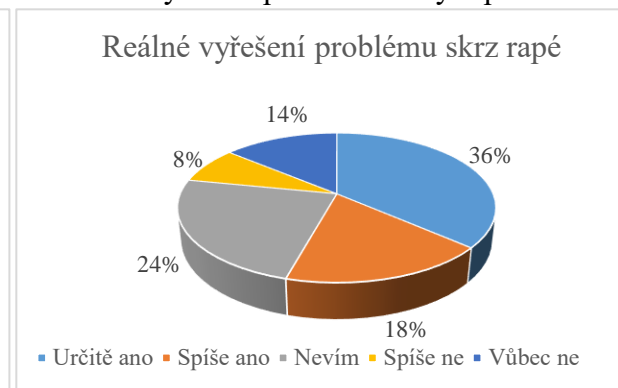
K sdílení zkušeností s rapé jeden z respondentů založil skupinu na sociální síť Facebook s názvem Rapé CZ & SK.

Graf č. 8: Užívání rapé k řešení problémů

Zdroj: vlastní zpracování

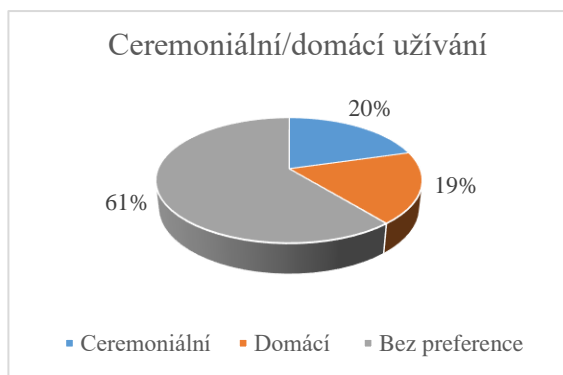
Graf č. 9: Vyřešení problému díky rapé

Zdroj: vlastní zpracování

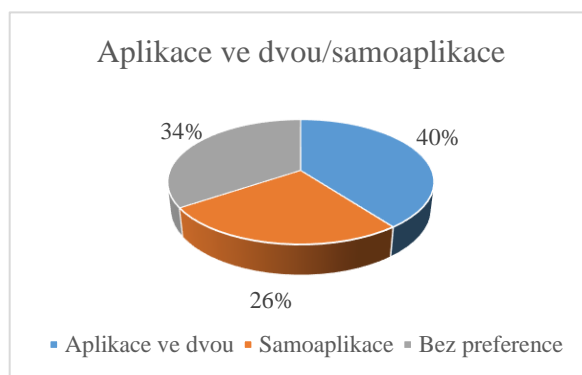
Respondenti byli posléze dotazováni na preference způsobu užívání rapé. Ačkoliv valná většina z nich (122 osob) zažila nějakou ceremonii s rapé, ceremoniální užívání rapé upřednostňuje jenom 31 dotazovaných. Dalších 28 osob preferuje domácí užívání. Ostatní nemají vyhraněnou preferenci. Odpovědi respondentů jsou vyobrazeny na Grafu č. 10. Následně byl realizován chí-kvadrát test, který měl odhalit případné rozdíly v odpovědích mezi skupinami mužů a žen. Z provedeného chí-kvadrát testu však vyšlo, že ani v těchto odpovědích nejsou nalezeny statisticky průkazné rozdíly mezi skupinami (Pearsonův chí-kvadrát=2,14; $p=0,34$). Pokud jde o aplikaci rapé, téměř dvě pětiny respondentů (60 osob) preferují aplikaci ve dvou pomocí nástroje *tepi*, čtvrtina dotázaných (39 osob) preferuje samoaplikaci pomocí *kuripe*, zatímco zbylí uživatelé rapé nemají vyhraněnou preferenci. Výsledky jsou ilustrovány na Grafu č. 11. I v tomto případě byl proveden chí-kvadrát test, který též neodhalil žádnou statistickou významnost mezi výše zmíněnými skupinami respondentů (Pearsonův chí-kvadrát=0,18; $p=0,91$). Respondenti mohli také určit své preference užívání rapé s tabákem nebo bez něj. Zatímco jen 11 dotazovaných označilo upřednostnění rapé bez tabáku a 55 osob preferuje rapé s tabákem, valná většina respondentů, tedy zbylých 90 osob, nemá vyhraněnou preferenci. Ani u této otázky nebyla zjištěna statisticky významná rozdílnost odpovědí mužů a žen, ačkoliv se jí přibližuje (Pearsonův chí-kvadrát=4,86; $p=0,09$).

Graf č. 10: Preferovaná forma užívání rapé

Zdroj: vlastní zpracování

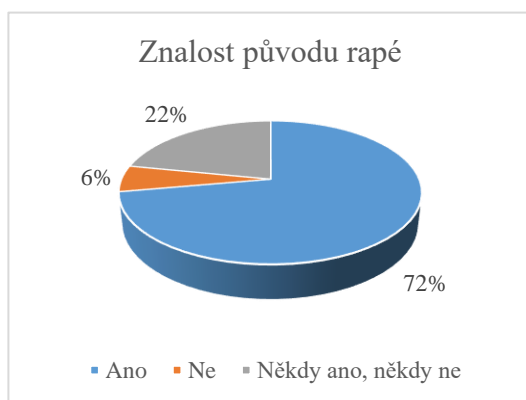
Graf č. 11: Preferovaná forma aplikace rapé

Zdroj: vlastní zpracování

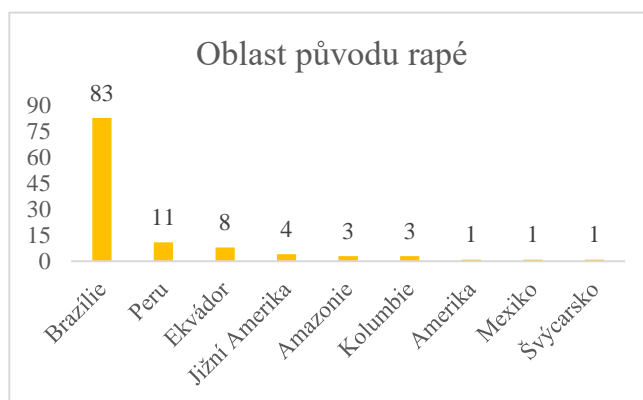
Další otázky byly zaměřené na to, zda uživatelé rapé mají informace o tom, odkud jejich užívaná směs pochází, či jaké rostlinné druhy obsahuje. Téměř tři čtvrtiny respondentů uvedly, že mají přehled o tom, odkud jimi užívané směsi rapé pochází. Devět respondentů tyto informace nemá. Ostatní uvedli, že někdy ví, odkud dané rapé pochází, jindy nikoliv. Grafické zobrazení odpovědí je k dispozici na Grafu č. 12. Ani u této otázky chí-kvadrát test neodhalil rozdíly mezi skupinami žen a mužů (Pearsonův chí-kvadrát=0,98; $p=0,61$). Z hlediska upřesnění odpovědí vedoucích k určitým oblastem, či kmenům, se objevuje široká škála označení původu rapé. Zatímco někteří respondenti uvádí jen kontinent, další upřesňují stát, někteří i oblast a kmen, případně i vesnici, avšak někteří uvádí pouze kmen. Někteří respondenti uvádí, že původ jejich rapé je různý, mnohdy ví, odkud druhy pochází, ale vzhledem k tomu, že mají v držbě více druhů, tak jej neuvádí. Více, než polovina respondentů (83 osob) uvádí jako původ svého rapé Brazílii, 11 osob zmiňuje Peru, 8 osob Ekvádor, 4 označují za původ Jižní Ameriku, 3 osoby Amazonii a 3 osoby Kolumbii. Jednotlivci uvádí Ameriku, Mexiko a Švýcarsko. Odpovědi respondentů demonstruje Graf č. 13. Patnáct osob specifikovalo v rámci Brazílie oblast Acre, čtyři osoby uvedli místo Santa Rosa do Purus, tři osoby Rio Branco. Pouze kmen bez udání jakéhokoliv místa uvedlo 25 respondentů. Co se týče kmenů, včetně odpovědí s jejich specifikací v rámci určitého místa, největší část respondentů (52 osob) uvedla, že rapé pochází od kmene Huni Kuin, 5 osob uvedlo kmen Yawanawa, 3 osoby kmen Kaxinawa, nebo Nukini, či kmen Matses, 2 osoby uvedly kmen Katukina, Huitoto, či Pataxó, avšak jednotlivci zmínili ještě kmeny Apurina, Puianawa, či Kanamari. Respondent, který za zemi původu rapé uvedl Švýcarsko, zmínil kmen Buryhoni.

Graf č. 12: Znalost původu rapé

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 13: Oblast původu rapé

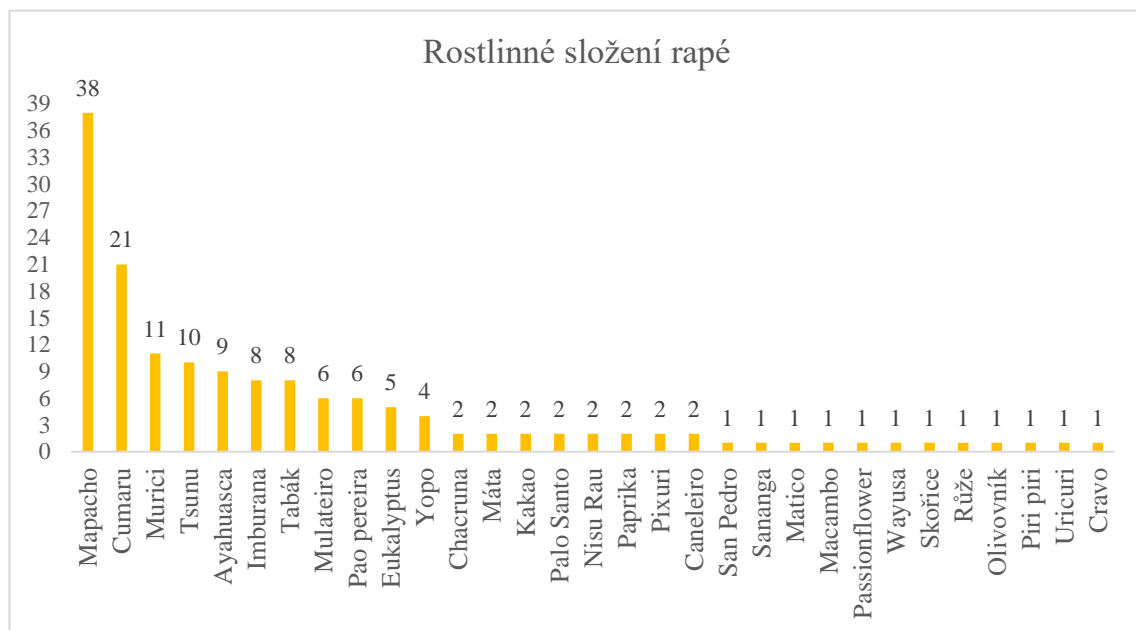

Zdroj: vlastní zpracování

Znalost alespoň částečného rostlinného složení rapé má více než polovina respondentů (57 %). Čtyři lidé uvedli, že si složení již nepamatují, avšak jeden z nich upřesnil, že se vždy před koupí rapé zajímá o jeho rostlinné složení. Několik respondentů uvedlo, že se jedná o popely dřeva, kůry, plodů či jiných částí různých stromů a rostlin, avšak samotné druhy neznají. Jeden respondent zmínil, že se o rostlinné složení rapé nikdy nezajímal. Dva respondenti uvedli, že přesné složení je někdy tajné, jeden z nich akcentoval tajné složení rapé kmenu Apurina. Respondenti měli možnost rozvést, o jakých rostlinných druzích vědí. Zatímco většina z nich uvedla obecný název rostliny, který pro rostliny používají sami indiáni, někteří dotazovaní uvedli i celý český, či latinský název. Latinský název některé z rostlin uvedlo jen devět osob. V případě rapé není divu, že jde o tak nízký počet, jelikož většinou se uvádí název či složení v obecných názvech, které využívá daný kmen. Z hlediska toho, jaké rostlinné druhy byly upřesněny latinským názvem, šlo o následující rostliny: *Nicotiana rustica*, *Banisteriopsis caapi*, *Capsicum annum*, *Anadenanthera peregrina*, *Platycyamus regnellii* a *Dipteryx*. Zdálo by se vhodné zjistit, zda mají tito respondenti vzdělání přírodovědného směru. V tomto musím čtenáře poněkud zklamat, neboť se jednalo o respondenty se vzděláním ve stavebnictví, strojírenství, antropologii, literatuře, psychologii, pedagogice, IT, avšak také jednoho dotazovaného se vzděláním v tradiční čínské medicíně a jednoho respondenta vzdělaného v biologii. S ohledem na jasnou převahu označování druhů pod jejich obecnými názvy, jsou četnosti těchto rostlin ilustrovány Grafem č. 14 pod jejich obecnými názvy, z nichž některé jsou udány v českém jazyce. Toto označování českými obecnými názvy je patrné u druhů, které jsou v České republice běžně známé.

Nejčastějším druhem uváděným respondenty bylo *mapacho* (*Nicotiana rustica*), které uvedla čtvrtina respondentů. Dalšími nejčastěji zmiňovanými rostlinnými druhy bylo *cumaru* (*Dipteryx odorata*), následně *murici* (*Byrsonima spicata* nebo *Byrsonima crassifolia*), dále *tsunu* (*Platycyamus regnellii*), známé i pod označením *pao pereira* (*Platycyamus regnellii* nebo další druhy, např. *Geissospermum vellosii*)³. Jednou z nejčastěji uváděných rostlin je také *ayahuasca* (*Banisteriopsis caapi*).

Graf č. 14: Znalost druhů v rámci rostlinného složení rapé

Zdroj: vlastní zpracování

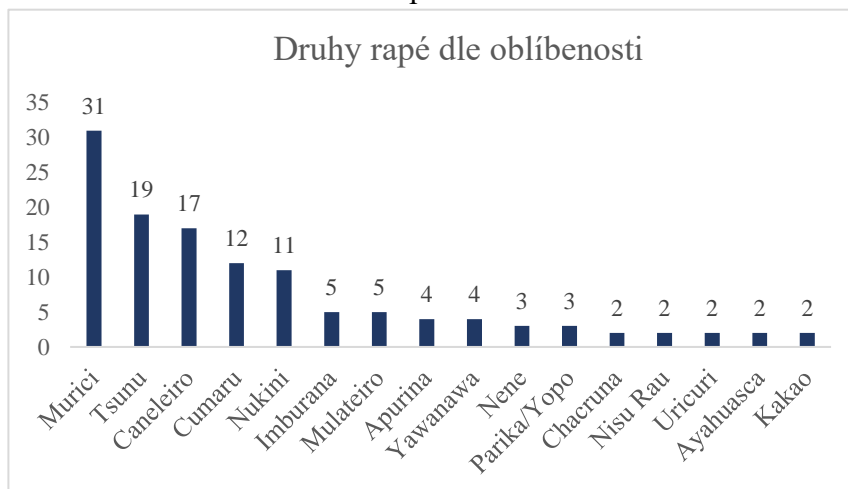
Vysvětlivky: Botanické názvy rostlinných druhů; mapacho (*Nicotiana rustica*), cumaru (*Dipteryx odorata*), murici (*Byrsonima spicata* nebo *B. crassifolia*), tsunu (*Platycyamus regnellii*), ayahuasca (*Banisteriopsis caapi*), imburana (*Amburana acreana*), tabák (*Nicotiana rustica*), mulateiro (*Calycophyllum spruceanum*), pao/pau pereira (zřejmě *Platycyamus regnellii*), eukalyptus (zřejmě *Eucalyptus globulus*), yopo (*Anadenanthera peregrina*), chacruna (*Psychotria viridis*), máta (*Mentha* sp.), kakao (*Theobroma cacao*), palo santo (*Bursera graveolens*), paprika (*Capsicum annuum* nebo *Cyperus articulatus*), pixuri (*Licaria puchury-major*), caneleiro (*Cenostigma macrophyllum*), san pedro (*Echinopsis pachanoi*), sananga (*Tabernaemontana undulata*), matico (*Piper aduncum*), macambo (*Theobroma bicolor*), passionflower (*Passiflora incarnata*), wayusa (*Ilex guayusa*), skořice (zřejmě *Cinnamomum campfora*), růže (*Rosa* sp.), olivovník (*Olea* sp.), piri piri (*Justicia pectoralis*), uricuri (*Attalea phalerata*), cravo (*Syzygium aromaticum*). Nisu rau se nepodařilo určit.

³ Užití stejného názvosloví pro jiné rostlinné druhy, někdy dokonce nepatřící do stejného rodu, ba čeledi, je jedním ze zásadních problémů při určování složení rapé „na dálku“. Pojmenování rostlin se může lišit mezi kmeny, ale též v rámci stejného kmene. Uvádím druhy, které deklarují prodejci rapé kmenů, s kterými mají respondenti zkušenost. Strom *tsunu* je též označován jako *pao/pau pereira*, pod jehož názvem se skrývají různé rostlinné druhy (*Platycyamus regnellii*, nebo *Geissospermum vellosii*, či *Aspidosperma subincanum*, případně *Aspidosperma parvifolium*), o kterých pojednává mimo jiné Commission d' Avis des Préparations de Plantes (2004).

Další z otázek měla za účel odhalit oblíbené druhy rapé a případně osvětlit, čím je oblíbenost daného druhu zapříčiněna. Otázku oblíbenosti nezodpovědělo celkem 51 osob, dalších 15 osob uvedlo, že nemají vyhraněnou preferenci, zatímco ostatní respondenti uvedli preferenci jednoho nebo více druhů rapé. Pětina z dotazovaných, kteří nemají vyhraněnou preferenci, uvedla, že výběr a oblíbenost daného rapé závisí na momentální situaci, naladění, či vhodnosti pro daný stav mysli a těla s ohledem na specifické účinky jednotlivých druhů rapé. Dva respondenti bez preference uvedli, že rádi střídají různé druhy. Jeden respondent uvedl, že se zatím nachází ve fázi experimentování s různými druhy rapé. Za nejoblíbenější rapé z pohledu českých uživatelů lze označit *murici*, které za oblíbené označila více než čtvrtina dotazovaných. Někteří respondenti dále připsali různé důvody, proč upřednostňují zrovna toto rapé. S velkou převahou se jednalo o sílu tohoto rapé a jeho účinky vnímané jako uzemnění, očistu těla a spodních čakr, dodání energie, síly, též zlepšení koncentrace, zklidnění mysli a v neposlední řadě dodání odvahy i jasné vize, zpřítomnění, centraci, harmonizaci. Toto rapé je označeno za mírotvůrce, léčitele a ochránce. Je však nutné použít správné množství, aby odvedlo dobrou práci. Druhým nejoblíbenějším druhem je dle odpovědí respondentů *tsunu*, které jej označují jako jemné rapé se silnými účinky. Mezi popisovanými efekty je projasnění mysli, očista, silné uzemnění, zlepšení koncentrace, silné propojení se sebou a vlastním tělem, ale i schopnost tohoto druhu rapé pomoci při různých zdravotních problémech, respiračních potížích, ale též při léčení hlubokých traumat. Jeden z respondentů zmínil, že tento druh rapé nejvíce voní. Třetím nejoblíbenějším druhem rapé je *caneleiro*, které dle respondentů působí nejvíce očištěně, čistí mentální nánosy, otevírá srdce, ale i čakru, je silné a intenzivní a při správné dávce odvádí dobrou práci. Jedním respondentem byl zmíněn pocit vystřelení energie a jemného vedení, jiným respondentem byly popsány silně meditativní účinky s postupným nástupem, kdy rapé nejprve uzemňuje a celý proces končí uvolněním. Jeden respondent zmínil využití tohoto rapé v mixu s *nisu rau* na léčení chřipky a nachlazení. Čtvrtým nejoblíbenějším druhem je *cumaru*, které je dle uživatelů mystické a hluboké se silnými účinky a silnou mužskou energií působící na uklidnění, koncentraci a sebezkušenostní práci. Pátým nejoblíbenějším druhem rapé je rapé kmenu *Nukini*, které dle respondentů nese jemnou a přeci silnou ženskou energii, jemný a nenásilný nástup účinku a jejich postupné doznívání. Toto rapé přináší silné uzemnění a přívál síly, očistu

harmonizaci, meditaci, léčení a pomoc při různých fyzických problémech, ale též posílení záměru a ducha. K dalším oblíbeným druhům rapé patří *imburana* (působí očistně, rozjasňuje mysl a celkově otevírá, pomáhá při různých fyzických problémech, posiluje záměr i ducha, silně propojuje se svým já, vypne hlavu a pomáhá prohloubení meditačního stavu), *mulateiro* (působí očistně, uzemňuje, harmonizuje, povzbuzuje, pomáhá při různých fyzických problémech, silně propojuje se svým já), Apurina (jemné rapé bez tabáku, které spojuje se vším živým), Yawanawa (příjemné rapé nesoucí ženskou energii), Nene (zatímco zelené je jemné a nezpůsobuje hlubokou očistu jako mohou silnější druhy rapé, zbystřuje smysly a vnímavost, tmavé je silnější a dle jednoho respondenta odhání zlo), *parika/yopo* (je silné, podobné presenci ayahuascy, avšak účinky přicházejí ve vlnách a střídají se různé intenzity), *chakruna*, *nisu rau* (silné rapé, které ve správném množství odvádí dobrou práci a v mixu s *caneleiro* jej lze využít na léčení nachlazení a chřipky), *uricuri* (silné a intenzivní rapé s delším účinkem), či rapé s ayahuascou (pro svou sílu, intenzitu a postupný účinek), nebo kakaem. Odpovědi jednotlivců zahrnovaly preference rapé s paprikou, eukalyptem, nebo naopak rapé bez jakýchkoliv zjemňujících příměsí jako jsou kakao či eukalyptus, dále rapé od kmenů Poyanawa (rozjasňuje a otevírá), Shawanawa (pro extrémní očistnou sílu), nebo rapé kmene Manixi. Jeden z respondentů uvedl také preferenci několika různých rapé s poetickými názvy jako Pineal Flush (působení na šišinku), Release (opravdu odvádí divné energie), Godes (spojuje s ženskou energií), Warrior (spojuje s mužskou energií), Medical (na léčení a odstranění těžkých parazitálních energií) a Crystal clarity (pro jasnost mysli). Četnosti odpovědí respondentů, s výjimkou četnosti jedna, zobrazuje Graf č. 15.

Graf č. 15: Oblíbenost druhů rapé

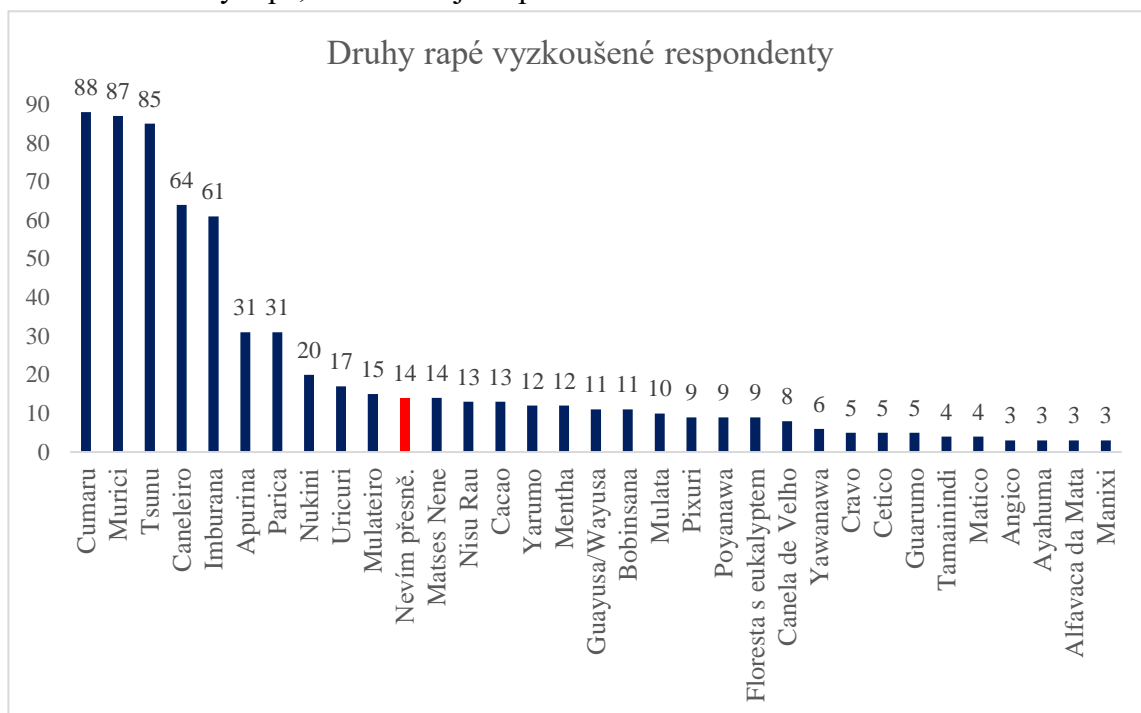

Zdroj: vlastní zpracování

Vysvětlivky: Botanické názvy rostlinných druhů; murici (*Byrsonima spicata* nebo *B. crassifolia*), tsunu (*Platycyamus regnellii*), caneleiro (*Cenostigma macrophyllum*), cumaru (*Dipteryx odorata*), imburana (*Amburana acreana*), mulateiro (*Calycophyllum spruceanum*), parika/yopo (*Anadenanthera colubrina* var. *cebil* /*Anadenanthera peregrina*), chacruna (*Psychotria viridis*), uricuri (*Attalea phalerata*), ayahuasca (*Banisteriopsis caapi*), kakao (*Theobroma cacao*). Nisu rau se nepodařilo určit. Druhy, Nukini, Apurina, Yawanawa a Nene jsou pojmenovány dle jednotlivých kmenů, přičemž rostlinné složení směsí nebylo identifikováno.

Pro dokreslení rozsahu zkušeností respondentů z pohledu jednotlivých druhů rapé byla v dotazníku též otázka na veškeré druhy rapé, s nimiž mají respondenti alespoň nějakou zkušenost. Absolutní četnosti odpovědí u jednotlivých druhů jsou zobrazeny na Grafu č. 16, s výjimkou druhů rapé, které uvedlo dva a méně respondentů. Nezanedbatelné množství respondentů uvedlo, že přesně neví, o jaké druhy rapé se jednalo. Největší počet respondentů má zkušenosti s klasickými druhy rapé jako *cumaru*, *murici*, *tsunu*, *caneleiro* a *imburana*.

Graf č. 16: Druhy rapé, s nimiž mají respondenti zkušenosti

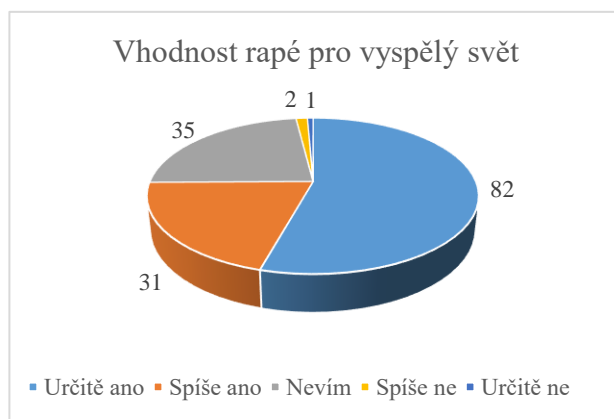
Zdroj: vlastní zpracování

Vysvětlivky: Botanické názvy rostlinných druhů; cumaru (*Dipteryx odorata*), murici (*Byrsonima spicata* nebo *B. crassifolia*), tsunu (*Platycyamus regnellii*), caneleiro (*Cenostigma macrophyllum*), imburana (*Amburana acreana*), parica (*Anadenanthera colubrina* var. *cebil*), uricuri (*Attalea phalerata*), mulateiro (*Calycophyllum spruceanum*), cacao (*Theobroma cacao*), yarumo (*Cecropia peltata*), mentha (*Mentha* sp.), guayusa/wayusa (*Ilex guayusa*), bobinsana (*Calliandra angustifolia*), mulata (*Tanacetum vulgare*), pixuri (*Licaria puchury-major*), floresta s eukalyptem (zřejmě *Eucalyptus globulus*), canela de velho (*Miconia albicans*), cravo (*Syzygium aromaticum*), cetico (zde zřejmě *Cecropia membranacea*), guarumo (*Cecropia obtusifolia* nebo *Cecropia peltata*), tamainindi (zřejmě *Ocimum campechianum*), matico (*Piper aduncum*), angico (*Anadenanthera colubrina* nebo *Piptadenia rigida*), ayahuma (*Couroupita guianensis*), alfavaca da mata (zřejmě *Ocimum carnosum*). Nisu rau se nepodařilo určit. Druhy Apurina, Nukini, Matses Nene, Poyanawa, Yawanawa a Manixi jsou pojmenovány dle jednotlivých kmenů, přičemž rostlinné složení směsí nebylo identifikováno.

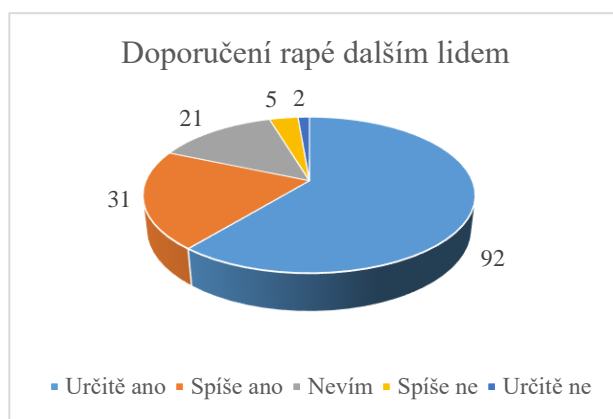
Následovaly otázky zaměřené na názory respondentů na případné doporučení rapé dalším lidem, ale i vhodnost užívání rapé lidmi ve vyspělé společnosti. V této sekci byly zprvu analyzovány názory dotazovaných na vhodnost užívání rapé člověkem z vyspělého světa, které ilustruje Graf č. 17. Ze zjištěných údajů vyplývá, že užívání rapé lidmi vyspělého světa označily za vhodné celé tři čtvrtiny dotazovaných. Téměř čtvrtina respondentů si nebyla jista, zatímco jen tři respondenti užívání rapé lidmi z vyspělého světa nepovažují za vhodné. V rámci této otázky byl realizován chí kvadrát test na odpovědi žen a mužů, který neodhalil žádnou statistickou významnost mezi skupinami (Pearsonův chí-kvadrát=

5,88; $p=0,21$). Dále se měli respondenti vyjádřit, zda by užívání rapé doporučili někomu dalšímu. Zde byl oproti předchozí otázce zaznamenán nárůst respondentů, kteří by rapé doporučili k užívání, úbytek odpovědí, kdy si respondenti nebyli jisti, ale naopak se lehce zvýšil i počet těch, kteří by užívání rapé dalším lidem nedoporučili. Situaci zobrazuje Graf č. 18. Ani u této otázky nebyly odhaleny statisticky významné rozdíly mezi skupinami (Pearsonův chí kvadrát=2,53; $p=0,64$).

Graf č. 17: Rapé pro člověka ve vyspělém světě Graf č. 18: Doporučení rapé dalším lidem

Zdroj: vlastní zpracování

Zdroj: vlastní zpracování

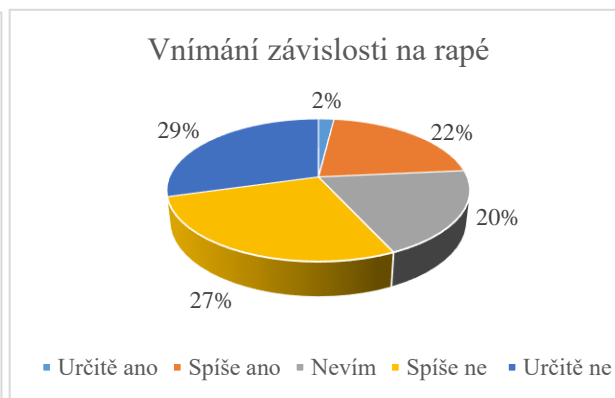
V další části výzkumu byly zkoumány zkušenosti s rapé v kontextu jeho výroby, ale též v souvislosti s potenciální závislostí, nebo naopak ukončením užívání rapé. Prožitou či plánovanou zkušenost s výrobou vlastního rapé má více než čtvrtina respondentů, což demonstruje Graf č. 19. U této otázky byl realizován chí-kvadrát test, který neodhalil žádné statisticky významné rozdíly mezi skupinami, i když se významnosti přibližuje s větším podílem mužů, kteří již vyrábí nebo si plánují rapé vyrábět sami (Pearsonův chí kvadrát=3,12; $p=0,08$). Dále byli respondenti tázáni na to, zda již někdy v životě měli pocit, že by na rapé byli závislí. Závislost na užívání rapé pocíťovalo 24 % respondentů, jak zobrazuje Graf č. 20. Ani v této otázce chí kvadrát test neodhalil žádné statisticky významné rozdíly mezi skupinami mužů a žen (Pearsonův chí kvadrát=5,35; $p=0,25$).

Graf č. 19. Výroba vlastního rapé

Zdroj: vlastní zpracování

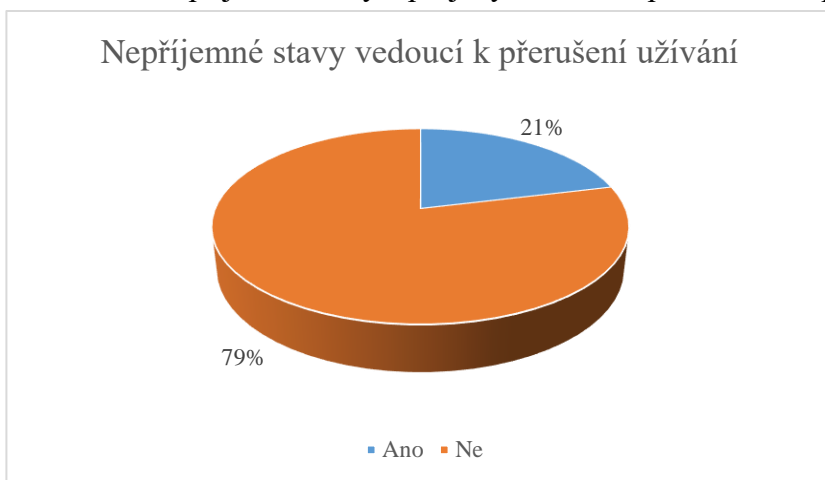
Graf č. 20: Vnímání závislosti na životě

Zdroj: vlastní zpracování

V další otázce měli dotazovaní uvést, zda již někdy po aplikaci zažili nepříjemné stavy, které by zapříčinili to, že užívání rapé přerušili nebo naprosto ukončili. V rámci této otázky měli též možnost uvést, o jaké nepříjemné stavy a projevy se jednalo. Stavy vedoucí k přerušování či opuštění užívání zažila více než pětina uživatelů, jak ilustruje Graf č. 21. Téměř všichni respondenti, kteří reportovali nepříjemné stavy, je blíže uvedli. Kromě těchto, však nepříjemné stavy zmínilo i pět respondentů, kterým však tyto stavy a projevy nebránily v dalším užívání rapé. Nejčastěji byla zmíněna nevolnost, pocit na zvracení a zvracení samotné, posléze nutkání k další aplikaci a pocity závislosti na rapé, ale také bolesti a brnění různých částí těla od bolesti hlavy až migrény, přes bolest či brnění žaludku, končetin, či dokonce celého těla. Některé respondenty od užívání odradil prožívaný pocit slabosti či omámení, případně motání hlavy nebo rány do hlavy, nebo pocit sestřelení. Jednotlivci uváděli i další důvody jako roztěkanost, únavu, krvácení z nosu z důvodu poškození sliznice, zvýšený tep, zvýšený tlak, průjem, dušení, nespavost, moučnivku, zahlenění, padání tíhou k zemi, pocitovanou nepříjemnost pro plíce a dýchací cesty, pocit neklidu a duševní nerovnováhy, zastření mysli, zaražení energie v zátylku, přílišnou energii a sílu rapé, prohloubení pocitů, celkově divné pocity prožívané po aplikaci, nepříjemnost šňupání a nesnášenlivost čehokoliv v nose, ale nakonec i samotnou chuť rapé. Následný chí-kvadrát test neodhalil žádné statisticky významné odlišnosti mezi skupinami žen a mužů (Pearsonův chí kvadrát=1,28; p=0,26).

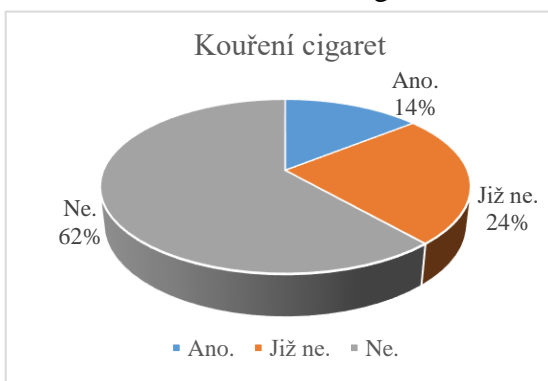
Graf č. 21: Nepříjemné stavy a projevy vedoucí k přerušení či upuštění od užívání rapé

Zdroj: vlastní zpracování

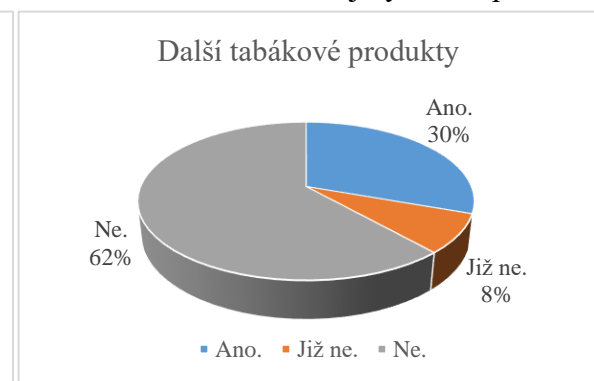
V neposlední řadě byli respondenti dotazováni na jejich zkušenosti s jinými tabákovými produkty, avšak také s dalšími rostlinami užívanými v rámci tradiční medicíny Jižní a Střední Ameriky. Na Grafech č. 22 a 23 je zobrazen podíl uživatelů rapé, kteří užívají i další tabákové produkty. Téměř dvě třetiny respondentů nikdy neužívaly cigarety, ani jiné tabákové produkty. Zatímco kouření cigaret se již vzdalo 24 % dotazovaných, užívání dalších tabákových produktů se vzdalo jen 8 % osob. V současné době cigarety užívá jen 14 % respondentů, avšak další tabákové produkty kromě cigaret a rapé celých 30 % dotazovaných.

Graf č. 22: Podíl uživatelů cigaret

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 23: Podíl uživatelů jiných tab. produktů

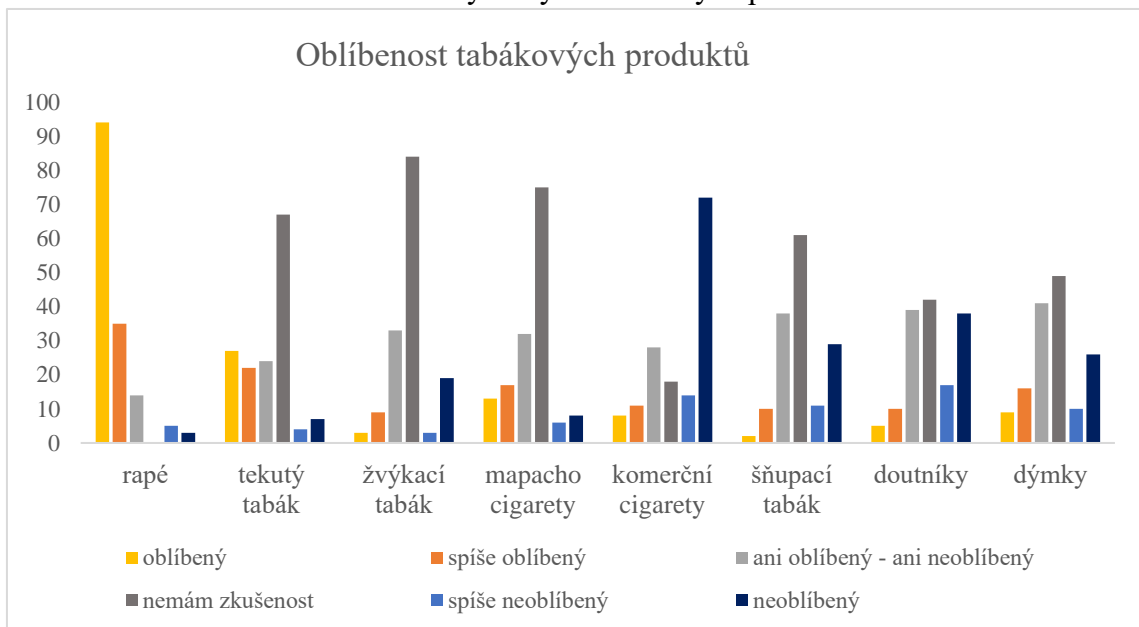

Zdroj: vlastní zpracování

Následně měli respondenti za úkol zhodnotit oblíbenost vybraných tabákových produktů. Výsledky tohoto hodnocení jsou zobrazeny na Grafu č. 24. Nejvíce oblíbeným produktem uživatelů rapé je pochopitelně rapé, které za oblíbený a spíše oblíbený produkt označilo

129 respondentů. Další tabákové produkty přílišné oblíbenosti nedosahují. Jako druhý nejoblíbenější produkt můžeme označit tekutý tabák, který za oblíbený a spíše oblíbený považuje 49 respondentů. Třetím nejoblíbenějším produktem jsou cigarety z mapacha. Jistým překvapením je hodnocení komerčních cigaret, které dopadly ze všech tabákových produktů nejhůře. Přímo jako neoblíbené je označilo 72 respondentů a dalších 14 osob je ohodnotilo jako spíše neoblíbené. Druhým nejneoblíbenějším tabákovým produktem jsou dle respondentů doutníky. U mnohých produktů byla zaznamenána vysoká míra nezkušenosti. Nejméně zkušeností měli uživatelé rapé se žvýkacím tabákem.

Graf č. 24: Hodnocení oblíbenosti vybraných tabákových produktů - četnosti

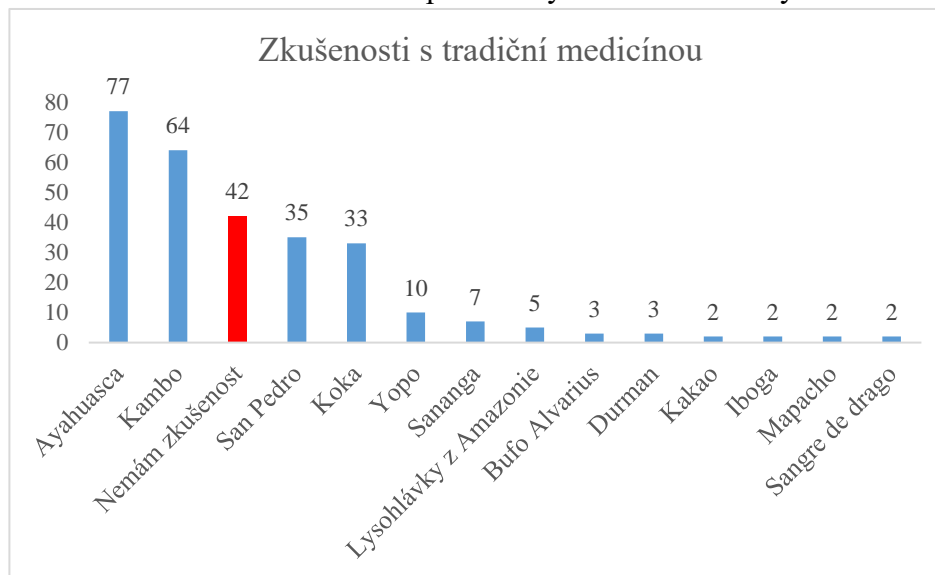

Zdroj: vlastní zpracování

Z hlediska jiných tradičně užívaných prostředků medicíny v oblastech Jižní a Střední Ameriky má nejvíce respondentů, a to o něco více než polovina dotazovaných, zkušenosti s ayahuascou. Přes 40 % osob má zkušenost s kambem. Téměř čtvrtina respondentů má zkušenost se San Pedrem, případně s kokou. Menší část dotazovaných uvedla yopo, sanangu, lysohlávky či ropuchu kolorádkou. Dvojice respondentů zmínily též durman, kakao, ibogu, tabák selský a dračí krev. Jednotlivci zmínili i další rostliny a látky, někteří je blíže nespecifikovali, jiní uvedli ku příkladu changu (kuřivo obsahující právě třeba již zmíněnou ayahuascu), *bobinsanu* (*Calliandra angustifolia*), *achiote*, *toé* (*brugmansii*), či Palo Santo (svaté dřevo). Jeden respondent uvedl i derivát koky – kokain. Četnosti

vyzkoušených prostředků tradiční medicíny, s výjimkou odpovědí jednotlivců, zobrazuje Graf č. 25. Tato otázka souvisí též s otázkou ceremoniálního užití rapé, kdy 65 respondentů uvedlo, že rapé se užilo buď před jinou (27 osob), či po jiné ceremonii (11 osob), případně před i po této ceremonii (27 osob). Většina z dotazovaných uvedla, jaké účinky rapé mělo v kombinaci s jiným prostředkem tradiční medicíny, avšak ne všichni specifikovali druh této další medicíny. V odpovědích s uvedením medicíny se nejčastěji jednalo o kambo, méně ayahuascu, nejméně ropuchu. Pominu-li odpovědi, kdy respondenti popsali efekt rapé jako dobrý či silný, tak nejvíce respondentů popsalo účinek rapé v rámci jiné ceremonie jako uvolňující, uklidňující a očistný prostředek, který u některých jedinců vedl k zintenzivnění celé ceremonie a zvýšení účinků další medicíny, případně k lepšímu uzemnění, zpřítomnění, rozjasnění, naladění na další práci, pocit propojení s ostatními účastníky ceremonie nebo s tím, kdo ceremonii vedl, ale hlavně i ukotvení ve vlastním těle. Někteří respondenti popsali povznášející a osvobozující pocity, či dokonce stimulaci těla i mysli. Jednotlivci kromě již uvedeného popsali též zvýšení koncentrace, ztátu ega, zbavení se semknutí mysli, harmonizaci, meditaci, ale též malátnost, nevolnost a dušení. Šest respondentů uvedlo, že na ně rapé nijak zvláště nepůsobilo. Tři respondenti uvedli rapé jako nástroj otevření a uzavření celé ceremonie. Jedna osoba zmínila, že užití rapé po ceremonii s ropuchou pro návrat do těla byla spíše zbytečná.

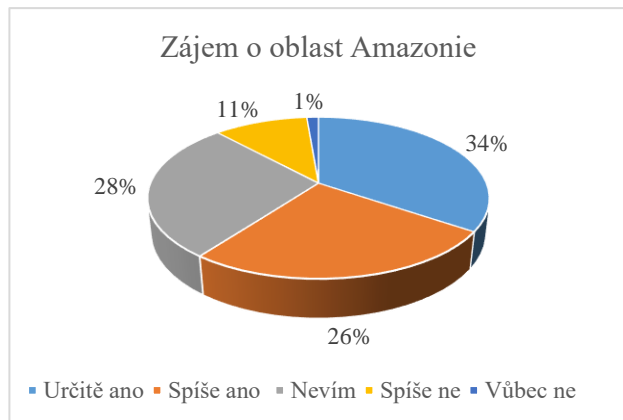
Graf č. 25: Zkušenosti s dalšími prostředky tradiční medicíny Starého světa

Zdroj: vlastní zpracování

K poslední zkoumané problematice patřil nejen zájem a hodnotové postoje respondentů vůči různým fenoménům doby především v souvislosti s oblastí Amazonie. Součástí této sady otázek byla i vlastní zkušenost s Amazonií či zájem o tuto oblast. Zájem o oblast Amazonie je zobrazen na Grafu č. 26 a projevilo jej 60 % respondentů, zatímco 15 % osob již oblast samo navštívilo, jak lze spatřit na Grafu č. 27.

Graf č. 26: Zájem o oblast Amazonie

Zdroj: vlastní zpracování

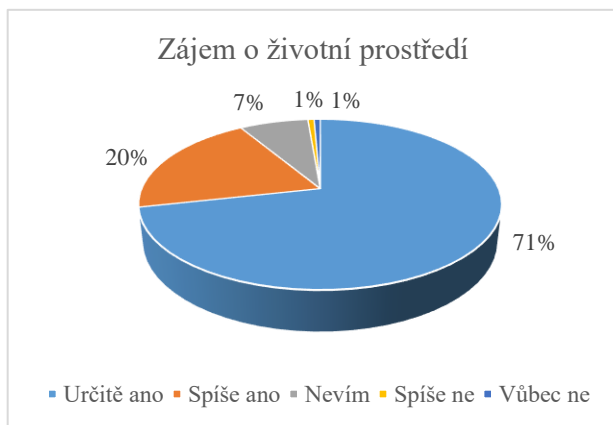
Graf č. 27: Osobní návštěva Amazonie

Zdroj: vlastní zpracování

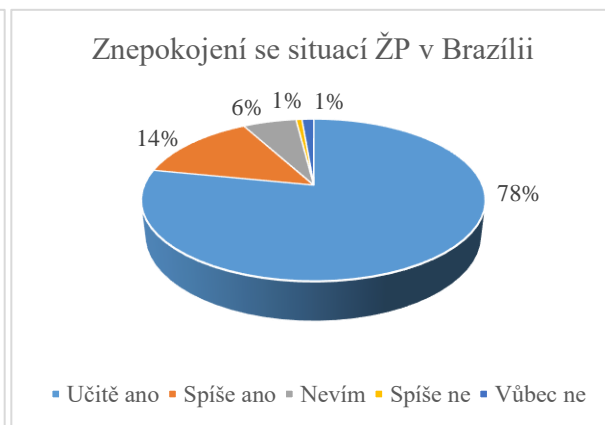
Zájem o životní prostředí projevilo celkem 91 % respondentů, zatímco 2 % uvedla, že se o životní prostředí nezajímají. Podobné výsledky přinesla i otázka týkající se znepokojení se současnou situací v Brazílii s ohledem na životní prostředí v podobě vypalování a kácení deštných lesů, těžby surovin, degradace půdy, nerespektování chráněných území, ale též odpouštění environmentálních pokut a maření výkonu environmentálních agentur. Výsledky těchto obrázků zobrazuje Graf č. 28 a Graf č. 29.

Graf č. 28: Zájem o životní prostředí

Zdroj: vlastní zpracování

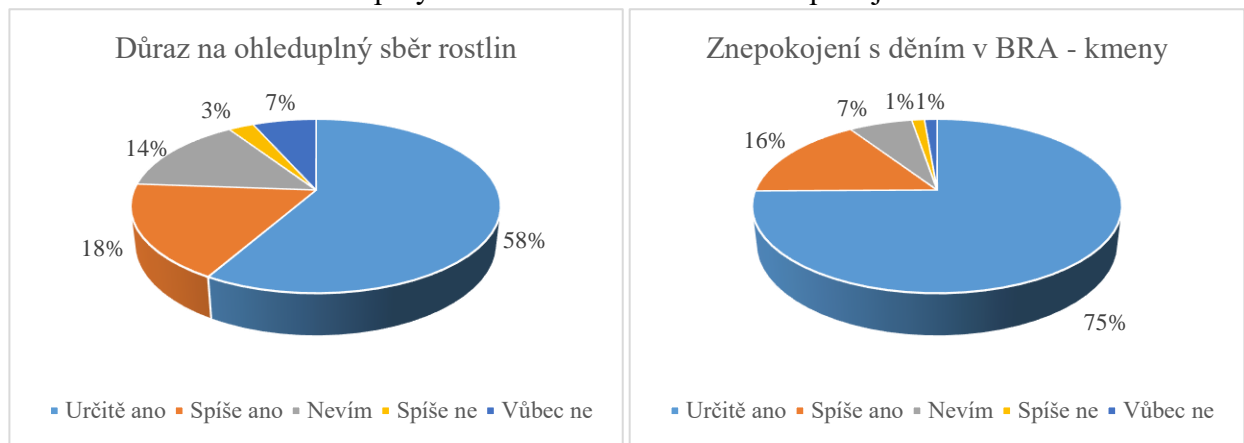
Graf č. 29: Znepokojení se situací Brazílii

Zdroj: vlastní zpracování

Posléze měli respondenti za úkol určit, zda kladou důraz na ohleduplný sběr rostlin pro výrobu rapé. Z údajů vychází, že jej kladou více než tři čtvrtiny dotázaných, jak ilustruje Graf č. 30. Respondenti měli dále uvést, zda cítí znepokojení s děním v Brazílii s ohledem na původní kmeny, ať už se jedná o kácení deštných lesů, zábor půdu, či těžbu surovin vedoucí k vykořisťování těchto obyvatel. Znepokojení vyjádřilo 91 % dotázaných, viz Graf č. 31. Na tyto otázky navazoval test párové korelace, který prokázal statisticky významné korelace na hladině pravděpodobnosti, kde $p < 0,05$. Spearmanův korelační koeficient dosáhl hodnoty 0,39, tedy souvislost 39 %.

Graf č. 30: Důraz na ohleduplný sběr rostlin Graf č. 31: Znepokojení se situací kmenů

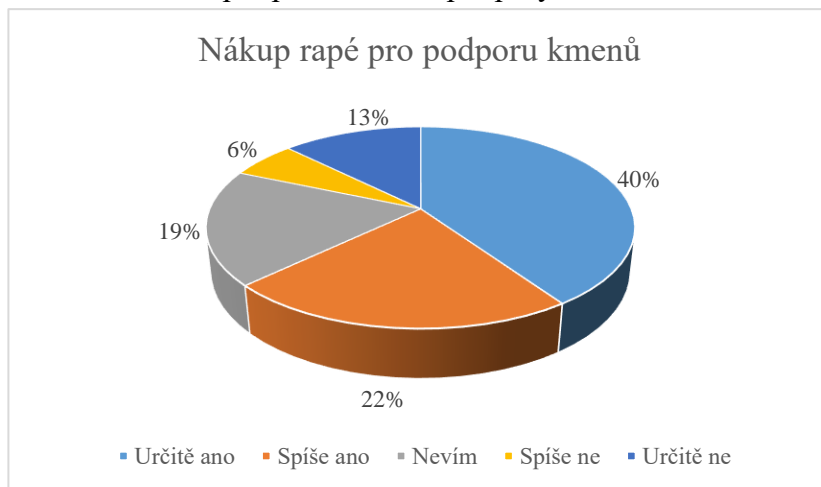

Zdroj: vlastní zpracování

Zdroj: vlastní zpracování

V souvislosti s původními kmeny mě zajímala i otázka nákupu rapé za účelem podpory těchto obyvatel. Téměř dvě třetiny respondentů uvedly, že rapé nakupují i s ohledem na podporu domorodých kmenů, jak zobrazuje Graf č. 32. Někteří respondenti se navíc vyjádřili, že je nikdy souvislost vyjádření podpory kmenů pomocí peněžních hlasů vydaných za nákup rapé nikdy předtím nenapadla.

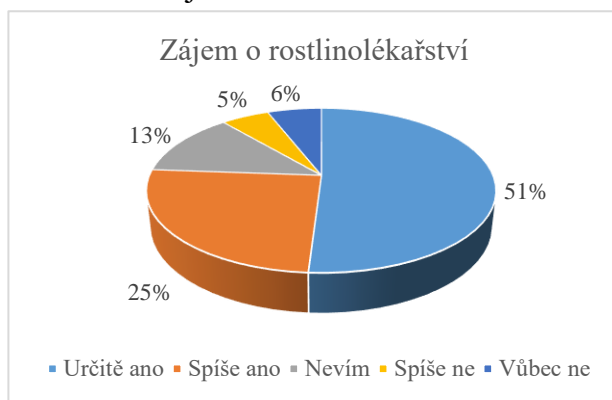
Graf č. 32: Nákup rapé za účelem podpory kmenů

Zdroj: vlastní zpracování

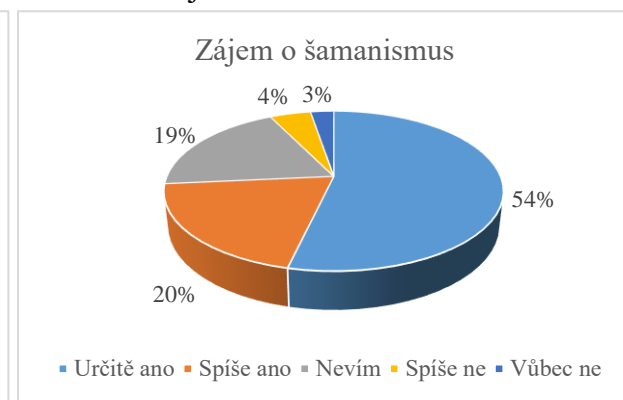
Respondenti také projevili zájem o rostlinolékařství a šamanismus, který byl u obou kategorií srovnatelný, s lehkou převahou zájmu o rostlinolékařství. Výsledky těchto otázek ilustruje Graf č. 33 a Graf č. 34. V rámci těchto otázek byla realizována párová korelace, která prokázala statisticky významnou korelaci na hladině $p < 0,05$, kdy Spearmanův korelační koeficient dosáhl hodnoty 0,35, tedy souvislost 35 %.

Graf č. 33: Zájem o rostlinolékařství

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 34: Zájem o šamanismus

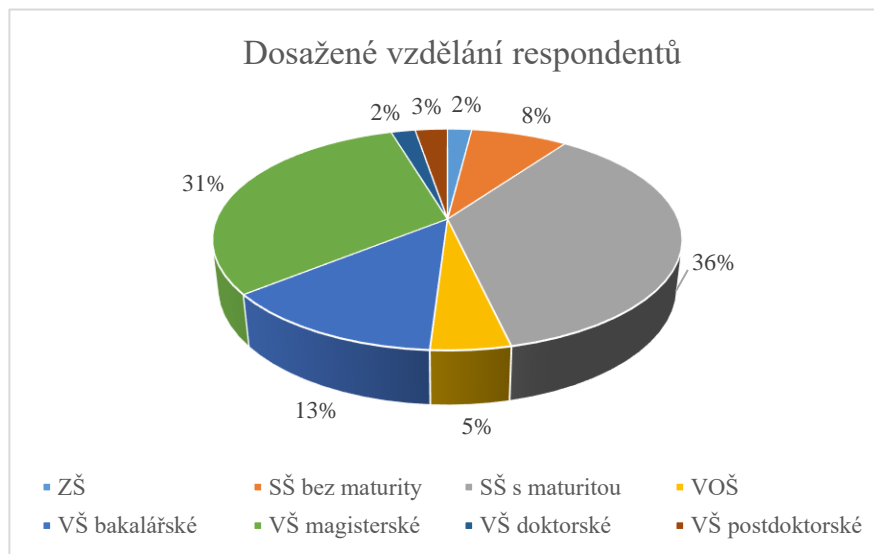

Zdroj: vlastní zpracování

Pro účely dokreslení demografických profilů uživatelů rapé bylo kromě pohlaví a věku respondentů zjišťováno také dosažené vzdělání a umístění dotazovaných dle krajů. Graf č. 35 zobrazuje nejvyšší dosažené vzdělání respondentů, z něž je patrné, že nejvíce respondentů má středoškolské vzdělání s maturitou, avšak následně je vysoký i podíl respondentů s absolvovaným studiem vysoké školy magisterského stupně. Obory studia

byly velmi rozmanité, napříč všemi oblastmi od různých výučních oborů, přes studium přírodovědných, společenských či technických věd.

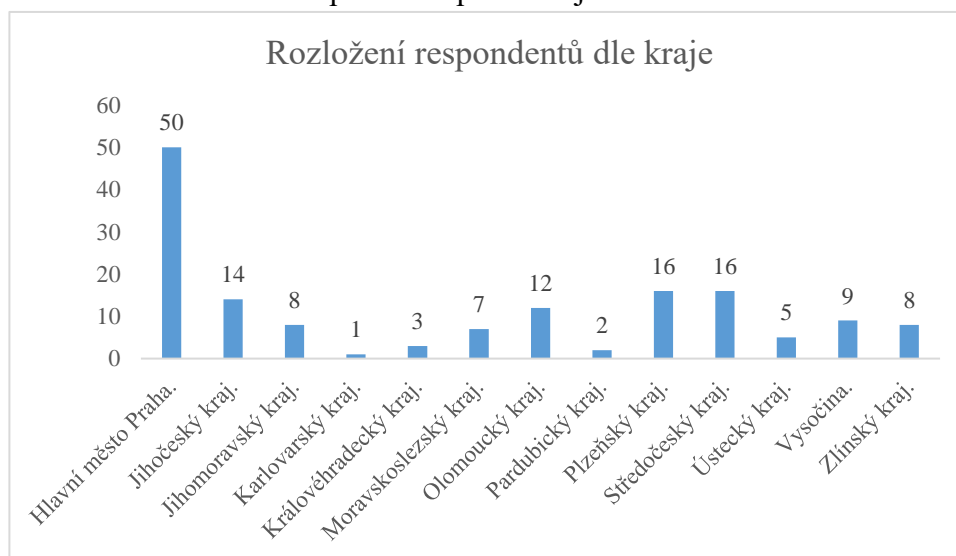
Graf č. 35: Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů

Zdroj: vlastní zpracování

V rámci geografického rozložení respondentů dle krajů jich nejvíce bylo z hlavního města České republiky, následně Plzeňského a Středočeského kraje, poté z Jihočeského kraje a dále z Olomouckého kraje. Ve vzorku nebyl žádný zástupce Libereckého kraje. Rozložení respondentů v rámci republiky zobrazuje Graf č. 36.

Graf č. 36: Rozložení respondentů podle krajů

Zdroj: vlastní zpracování

Poslední analýzou realizovanou z dat dotazníkového šetření byl zobecněný lineární model, který zkoumal vztah celkového hodnocení rapé a proměnných charakterizujících respondenty, k nimž patřil věk, pohlaví, dosažené vzdělání, rozsah zkušenosti s rapé, kouření cigaret, užívání jiných tabákových produktů, prožití ceremonie s rapé, návštěva oblasti Amazonie, ale také zájem o rostlinolékařství a šamanismus. Tento model odhalil statisticky významnou proměnnou zkušenost a relativně významnou proměnnou prožití ceremonie. Výsledky zobecněného lineárního modelu jsou vyobrazeny na Tabulce č. 3.

Tabulka č. 4: Výsledky zobecněného lineárního modelu

Celkové hodnocení rapé: - Test všech efektů (rapé GLZ model)			
Rozdělení : POISSONOVO			
Linkující funkce: LN			
Efekt	Stupně volnosti	Wald. Stat.	p
Abs. člen	1	6,236778	0,012512
Věk	1	1,286829	0,256633
Pohlaví	1	0,060163	0,806238
Dosažené vzdělání	7	3,257039	0,860250
Zkušenost	3	8,143666	0,043134
Kouření cigaret	2	0,190074	0,909339
Užívání jiných tabákových produktů	2	0,035567	0,982373
Prožití ceremonie s rapé	1	1,912230	0,166716
Návštěva oblasti Amazonie	1	0,003458	0,953110
Zájem o šamanismus	4	2,727718	0,604373
Zájem o rostlinolékařství	4	2,461443	0,651553

Zdroj: program Statistica, vlastní zpracování

5.4 Výsledky skrytého zúčastněného pozorování

Atmosféra místa konání byla zpočátku plna směsicí nervozity, vyslovených obav, avšak též velkého natěšení a nadšení směrem k připravovanému setkání. Pro ty, kteří si chtěli ještě něco dobrého objednat, bylo doporučeno přijít dříve a konzumovat s mírou vzhledem k aplikaci rapé. Někteří účastníci si před zahájením sezení ještě něco objednali, jiní si „raději“ nic nedali. Po přípravě prostoru na setkání s medicínou rapé se účastníci usadili do pomysleného kruhu. Tento kruh byl rozšířen do více řad a výklenků z důvodu většího počtu zájemců, který čítal asi přes 50 osob, z nichž většinou bylo odhadem od 25 do 40 let. Nápadným znakem téměř všech účastníků byly různé šperky, často v podobě náramků nebo přívěsků, ze dřeva, kamenů či provázků. I když většina z příchozích zkušenost s rapé již měla, bylo na místě i několik úplných nováčků, ale naopak i lidí, kteří své zkušenosti s rapé označili jako bohaté.

V úvodu byly představeny aspekty přístupu brazilských indiánů k rostlinným medicínám a především bylo představeno rapé, které s sebou nese sílu a spirit jednotlivých rostlin z pralesa, které jsou do něj zakomponovány. Tento úvod byl veden v profesionálním, a přitom velmi příjemném uklidňujícím duchu. V závěru této části bylo umožněno klást dotazy, z nichž se rozvinula diskuse na téma marihuany a alkoholu, které jsou u nás často využívány až zneužívány. I když na světě existují šamani, kteří pracují s alkoholem, koneckonců i v Čechách je hovorově nazýván jako špiritus, kombinace rapé a alkoholu je naprosto nevhodná. Poté bylo všem osvětleno, co se bude dále dít. Za jemného doprovodu hudby a po použití vykuřovadla již mohli jednotlivci přistupovat blíže k samotné aplikaci rapé pomocí tepe. Hned na počátku bylo řečeno, že kdo bude chtít, může si v průběhu večera dojít pro další aplikaci. K dispozici byla plivátka a kyblíky pro případnou potřebu.

Rapé foukal Štěpán ze Sarava a přítel Sarava, Jarda. Zatímco Štěpán foukal rapé přímo, Jarda jej foukl s jistou „ritualizací“ skrze š-š-š. Ten, kdo přistoupil k vybranému člověku pro aplikaci rapé, si s ním podal ruku, představil se, krátce pohovořil, ale mohl si též určit dávku, kterou si chce nechat fouknout a způsob fouknutí. I přes počet účastníků bylo se všemi zacházeno individuálně. Rapé se foukalo nejprve do první, poté do druhé nosní dírky. Zatímco u některých osob byla aplikace opravdu rychlá, u jiných nastala krátká prodleva mezi oběma fouknutími, což považuji za ohleduplné vůči citlivějším jedincům a začátečníkům, které první fouknutí zaskočilo, nebo jim způsobilo jinou komplikaci. Po poděkování mohl přistoupit další zájemce o aplikaci rapé. Atmosféra byla naplněna očekáváním před aplikací a vděčností, která se dostavila po fouknutí. Ze strany nováčků byla cítit opět vzrůstající nervozita vzhledem k pozorovaným fyziologickým projevům po aplikaci.

Mezi pozorovanými účinky rapé u účastníků setkání byla znatelná uzemněnost, uklidnění, oddychování, slzení, pocení a návaly horka, ale též třes těla a zvracení. Zatímco většinu táhlo rapé dolů k zemi, byl přítomen i jeden postarší pán, kterého to táhlo naopak nahoru, a který rozpažil ruce do tvaru koruny stromu, jakoby se celý stal tím stromem, z něhož bylo rapé vyrobeno. Jelikož se jednalo o zúčastněné pozorování i já jsem si nechala rapé fouknout, a i přes dávku, která byla spíše malá, nikterak odlišná od té, co bych si foukla sama, prožitý účinek byl poněkud jiný, více intenzivní, a to i na fyzické úrovni, když síla

rapé dorazila. Sama jsem zažila nejen slzení, ale též třes a nakonec nastal i očistný proces, z čehož poslední dvě zmíněné reakce jsem na sobě s taouto dávkou dříve nepozorovala. Je otázkou, zda za to mohlo spíše rozpoložení, záměr, užití vykuřovadla, na které nejsem zvyklá, či pořádný fuk, kterým mi bylo rapé aplikováno, případně kombinace všeho.

5.5 Výsledky polostrukturovaných rozhovorů

V této kapitole se budu věnovat interpretaci zjištění z individuálních polostrukturovaných rozhovorů, které dokreslují problematiku rapé.

Sběr rostlin a výroba rapé

Výroba rapé byla popsána polovinou respondentů, kteří se přípravy nebo výroby účastnili přímo v amazonském pralese.

V pralese je sbíráno dřevo a kůra stromů a další rostliny. Stromy pro výrobu rapé nejsou káceny, ale vybírají se zlomené, uschlé nebo padlé stromy, ale jeden respondent uvedl, že viděl též přímo sbírání popelu stromu *cumaru* (*Dipteryx odorata*), který uhořel během požáru v amazonském pralese. Kůra je sbírána ze spadlých stromů, nebo ze stromů, které loupají kůru, jako je například strom *mulateiro* (*Calycophyllum spruceanum*). U druhu rapé Canela de Velho se využívá tvrdá borka, kterou nakousávají mravenci. Sběrání některých rostlinných částí může záviset i na období, kdy např. pokud strom *pixuri* nemá ještě bobule, jsou sbírány listy stromu. U stromu *bobinsana* (*Calliandra angustifolia*) jsou někdy pro výrobu rapé užívány také květy. Dva respondenti uvedli, že mnohdy vyvstává nesoulad v pojmenování stromů, kdy ten samý strom má několik názvů, nebo naopak jedním názvem pojmenovávají úplně jiné druhy stromů. Pro nasátí spiritů kmen Huni Kuin výjimečně užívají také sekretu žáby kambo.

Tabák selský se nejdříve nakrájí na plátěčky, poté se roztrhává, suší se na slunci nebo na ohni na plechovém plátu za stálého nadnášení rukama. Dle jedné výpovědi se někdy i tento tabák pálí na popel. Poté se vezme kůra nebo jiná část rostliny, která se buď rozdrťí a nechá se sušit na slunci, nebo se nechá rovnou zpopelnit. Poté se tabák smíchává s popelem rostlin, který je běžně drcen na jemnější frakce. Postup se mění v závislosti na druhu stromu či bylinky nebo dané tradici kmene.

Zatímco jeden respondent označil rapé, které připravoval, za dvousložkové, tedy směs tabáku a jedné rostliny, jiná respondentka má zkušenosti s vícesložkovými rapé. Druh rapé se pojmenovává po rostlině, jejíž popel je do rapé přidáván v převažujícím množství.

Ačkoliv obchodníci v Brazílii a Kolumbii prodávají mlýnky, struhadla, filtry, nástavce, nebo již rapé zhotovené pomocí těchto nástrojů, podle dvou respondentů výsledné rapé není silné a účinky jsou mizivé. Jeden účastník rozhovoru dokonce vypověděl, že takovému rapé chybí spirit. Tyto druhy rapé bývají hrubší, tmavší, s větším podílem tabáku. Rapé z Kolumbie, Peru a Venezuely často neobsahuje popele posvátných rostlin, ale jen drcené rostliny.

Síla rapé

Výsledná síla rapé netkví pouze v rostlinném složení a následném smícháním ingrediencí do práškové směsi, jak by se mohlo na první pohled zdát. Tento přímý pohled je typicky západní, ale většina osob zkušených v práci s rapé či jeho užíváním definuje i další složky, k nimž řadí kromě rostlin a mechanické práce přípravy rapé také to, co do něj vkládá ten, kdo jej připravuje, případně ten, kdo rapé fouká, ať už to respondenti nazývají myšlenkou, záměrem, modlitbou, hloubkou propojení s rostlinami, spirity a bytostmi, nebo energií. Tabák selský je posvátnou rostlinou Střední a Jižní Ameriky a je na něj pohlíženo jako na otce, mírotvůrce, léčitele a ochránitele, který dokáže vytvořit most k propojení s dalšími lidmi, rostlinami a přírodou.

Přesah mechanické práce k vytvoření účinného rapé je vnímán jako možný důvod, proč amazonští indiáni maskují složení coby tajemství, aby se předešlo snahám západních lidí o jeho výrobu skrze kombinace jednotlivých složek. Ani to však jednomu z dotazovaných nezabránilo ve vlastní přípravě rapé i po odhalení složení kmenem Katukina. Tento respondent ovšem přiznal, že po prostém smíchání všech již připravených ingrediencí byl výsledný efekt naprosto zanedbatelný, což ho zaskočilo, neboť čekal, že možná rapé nebude tak silné, ale ne až tak výrazně slabší. Všichni respondenti reflektovali současné směřování k přípravě českých druhů rapé ať již z pohledu snižování závislosti na pralesi, nebo využívání potenciálu našich rostlin. Oproti těmto tendencím a náhledu na získávání rapé jedna respondentka uvedla, že právě přivážení rapé z pralesa a udržování spojení s pralesem alespoň skrze rapé je způsobem, jak jim indiánským kmenům nebrat to, co nám

mohou nabídnout, neboť se jedná o indiánský odkaz vzniklý v pralese. Tímto způsobem můžeme indiánské kmeny podpořit i tak, že jim zaplatíme vyšší než běžnou cenu, která je férová. Podobné tendence výroby vlastního rapé lze však dle třech respondentů sledovat také v brazilských městech bílými obyvateli, nebo indiánskými kmeny v zemích, které nemají tradici rapé, s výjimkou příhraničních míst v pralese, a to např. v Peru, Ekvádoru nebo Kolumbii. Zatímco v městě São Paulo si lze koupit rapé, do kterých je přimícháváno yopo nebo čistý 5-MeO-DMT, v Kolumbii turisté narazí na samozvané šamany, kteří jim nabízejí původně netradiční, dnes díky velké poptávce již zlidovělé rapé, v Peru jsou někdy brazilská rapé vydávána za peruánská, mnohdy se jedná o rapé staršího data výroby, takže tyto směsi již nejsou tak silné, případně tam jsou vyráběny peruánská rapé s příměsí kaka, máty, které jsou opět slabší v porovnání s brazilskými druhy rapé. Je možné setkat se s rapé s příměsí koky. V Peru se do rapé přidává někdy také *palo santo*, které je jinak užíván jako vykuřovadlo. V rapé dle jedné respondentky *palo santo* nemá sílu, ale navíc jej lze označit za potenciálně ohrožený druh, neboť v současnosti začalo docházet k jeho nadměrnému užívání a kácení. Jedna respondentka popsala, že některé jihoamerické indiánské kmeny začaly používat také evropské druhy rostlin jako heřmánek pravý nebo dokonce vrtič obecný, který si tam pěstují, zatímco v českých oblastech je považován za neužitečný plevel. Využívají i některé středomořské rostliny jako např. vavřík vznešený, bedrník anýz, rozmarýnu lékařskou a šalvěj lékařskou.

Dávka a fouknutí

Intenzitu rapé a následnou sílu účinku ovlivňuje také dávka a způsob fouknutí daného rapé, ale důležitá je i postava toho, kdo rapé fouká, který by měl mít ideálně zkušenost se spirituálním světem, má šamanské předpoklady, nebo je šamanem a má za sebou mnoho let v pralese. Pokud ten, kdo rapé fouká, splňuje tyto atributy, pak nemusí foukat velkou dávkou. Pět účastníků rozhovorů se shodlo na tom, že v českém prostředí se běžně uvádí, že dávka by měla být o velikosti hrášku. Tři respondenti uvedli, že potenciál této medicíny se odkrývá až při velkých dávkách, kdy přichází velká síla rapé a velké léčení. Velikost dávky by však měla odpovídat záměru a vůli jedince, který se chystá rapé přijmout. Pokud je záměrem zklidnění, uzemnění, odproštění od negativních myšlenek, není nutná velká dávka. Se zvětšující dávkou se zvyšuje síla rapé. Pět z šesti respondentů uvedlo, že si

fouká spíš velké dávky. Dva respondenti akcentovali, že v českém podání se mnohdy velké dávky foukají zbytečně. Jeden respondent uvedl, že pokud indiáni chtějí využít sílu rapé pro léčení, sice naberou velkou hromadu, ale foukají ji na tři až na šestkrát. První dávka dává sílu a kopačku, ale každá další dávka přidává na energetické a spirituální úrovni medicíny.

Výpovědi se shodují, že lze větší intenzity působení dosáhnout i se stejnou dávkou, na kterou je uživatel zvyklý, ale silnějším fukem, avšak jedna respondentka uvedla, že pokud rapé fouká kvalitní člověk, není důležité, aby foukal silně. Existuje více možností, jak rapé fouknout. Často se uvádí, že lze vybrat jemné nebo silné fouknutí, nebo že si lze nechat fouknout kolibříka, hada, jaguára. Jeden respondent vypověděl, že toto v indiánském pojetí chybí, což se však neshoduje se zkušenostmi dalších dvou respondentů, z nichž jeden se tyto typy fouknutí naopak naučil od indiánů kmene Huni Kuin, kteří rozeznávali fouknutí kolibříka, hada (krajty), jelena (někdy jaguára) a malého ptáčka, který Amazonii skáče po třech skocích. To, že se s tímto někdo nesetkal, je dle dvou respondentů možné s ohledem na to, že člověk nestihne vidět všechno, ale i s tím, že příslušníci indiánských kmenů sami mezi sebou již vědí, jaký typ fouknutí preferují, takže se na to již neptají, protože celkově se kolem toho moc nenamluví. Jedna respondentka mimo jiné uvedla možnost si nechat fouknout rapé pajé fukem, tedy šamanský fukem. Indiáni většinou rapé užívají tradičně jen dvakrát až třikrát denně, z toho jednou asi hodinu před obědem a jednou asi hodinu před večeří, jak uvedli tři respondenti. Někteří příslušníci indiánských kmenů si rapé foukají vícekrát za den, ale dodávají, že posvátně jej užívají jen třikrát denně. Polovina respondentů reflektovala zvýšenou frekvenci užívání rapé při lovu, zvláště když se jim nedaří ulovit kořist.

Při silných aplikacích, ať už kvůli dávce, nebo způsobu fouknutí, popsali respondenti přítomnost vizí nebo halucinací, v nichž se často zjevovala postava. Mnohdy tuto postavu nazývali maestro tabaco, otec tabák, dědeček tabáček, nebo spirit tabáku. Jedna osoba popsala, že viděla tuto postavu stojící na krabičce a nebyla si jistá, zda je to halucinace, nebo realita, přičemž to po užití psychedelických látek rozpoznat dokáže. Další respondent popsal bytost, kterou viděl, jako spirit celého rapé, i když tento vjem dokázal rozpoznat jako halucinaci. Tato bytost byla oděna do kožichu protkaného hvězdami a měřila dvakrát

více než běžný člověk. Další respondentka poukázala na vize až halucinace, při kterých vnímala spirity učitelských rostlin, tj. ostatních rostlin přidávaných do směsí rapé, nikoliv tabáku.

Kombinace rapé s jinými prostředky medicíny

Zatímco se všichni respondenti shodují na tom, že kombinace užívání rapé s alkoholem je naprosto nemyslitelná a mnozí před ní varují i v delším časovém horizontu. Pět z šesti dotazovaných uvedlo, že rapé se s alkoholem nemá rádo, z čehož dva dodali, že právě proto má rapé potenciál na léčbu závislostí. Tradiční kombinace rapé s ayahuascou nebo kambem není vnímána negativně, ba naopak, neboť má tabák podle názorů poloviny respondentů význam v propojování těchto medicín a spiritů. Během ayahuascových a kambo ceremonií se užívání rapé jeví jako záhodné k přivození očištění procesu těla. Jako nešťastný je však vnímán zde tradovaný aseting při ceremonii s *Bufo alvarius*. Jedna z respondentek zmínila, že užívání rapé v části, kdy je při kambo ceremonii ve stavu rozšířeného vědomí a ještě lehce mimo tělo, je fouknutí rapé traumatizujícím zážitkem, protože tělo není schopné udělat záklopku a vše jde do žaludku, což způsobuje zvracení.

U dvou respondentů se projevíly v kombinaci s jinými prostředky medicíny halucinace. Zatímco u první respondentky se jednalo o užívání rapé za zvuku tibetských mís, druhý respondent popsal silné a naprosto odlišné halucinace, když kombinuje rapé s houbičkami, oproti halucinacím způsobeným samotnými houbičkami.

Ritualizace

Téměř všichni respondenti uvedli, že užívání rapé v Česku je mnohem ceremoniálnější, než v oblastech, kde je rapé tradiční medicínou. V rámci přístupu k rapé je u indiánských kmenů kromě větších dávek nápadná na jedné straně úcta k této posvátné medicíně, kdy je rapé užíváno v těch nejlepších šatech, a na straně druhé přirozenost, s kterou celá aplikace probíhá. Oproti tomu respondenti vnímají zásadní rozdíl v českém stylu podávání rapé, kdy je běžná ritualizace kolem celé aplikace. Tuto ritualizaci popisují uživatelé rapé jako přítomnost různých rituálů před samotným podáním rapé, ať už se jedná o dobře vypadající dávky velikosti hrášku, speciální formy dýchání, hlazení, energetická masáž čaker, yoga, reiki, shambala, š-š-š před fouknutím, rapé s kakaem, které na pohled

zaujmou a vypadají zprvu autenticky, avšak v kontextu amazonského pralesa se toto vůbec neděje. Pět z šesti respondentů vypovědělo, že indiánské kmeny lpí na jednoduché, čisté, přirozené vnitřní práci s rapé, během které není potřeba žádných rituálů či cerominí, naopak akcentují, že si rapé prostě jenom foukají.

Jedna respondentka si to vysvětluje tím, že my ty rituály musíme dělat, abychom docílili dostatečné pozornosti, zatímco příslušníci indiánských kmenů tuto pozornost již dávno mají, jsou v dokonalé přítomnosti a dokáží se propojit, takže nepotřebují nic dalšího, aby se lépe soustředili na předání rapé.

Působení rapé

Stejně jako panuje nesoulad mezi názvy jednotlivých rostlin napříč amazonským pralesem u indiánských kmenů, existuje nesoulad též mezi léčebnými účinky jednotlivých rostlin nebo z nich získaného rapé mezi šamany. Názory se však shodují ohledně kvality energie, spirituality druhů, stejně tak u všech druhů rapé lze konstatovat, že jsou dle amazonských kmenů moc dobré na horečky, rýmu a na léčení těla obecně, jak vypověděli 2 respondenti. Jedním z respondentů bylo zmíněno i kambo rapé, které vyrábějí Huni Kuin indiáni pro nasátí spiritů, které je velmi silné, ale nese s sebou spoustu kontraindikací. Mnohem slabší je dle většiny respondentů působení rapé z oblastí, kde rapé nemá tradici, avšak i ta mají podobný tabákový účinek, ba dokonce často zacpávají dutiny.

Výpovědi respondentů se následně shodují na účincích rapé na úrovni povzbuzování ducha, meditace, propojování se s rostlinami, propojování s duchy, zlepšení koncentrace, zpřítomnění, vycentrování ve vlastním těle, ale též pro očistu těla, nebo při počátcích nachlazení. Všichni respondenti také referovali možnost vizí či halucinací po užití rapé.

Zatímco jeden z respondentů se věnuje hlubšímu poznávání účinků jednotlivých druhů, jedna respondentka se vyhradila vůči kategorizaci rostlin a druhů rapé dle jejich účinků na určité nemoci nebo zdravotní potíže.

Zneužívání rostlin a závislosti

V západním světě je patrné zneužívání rostlin. Mezi jednu z těchto rostlin patří právě tabák, který v podobě komerčních cigaret spíše již není tabákem. Ke zneužívání tabáku lze zařadit také užívání rapé po malých dávkách několikrát denně, kterýžto přístup spíše

připomíná návyk a jednání kuřáka. V českém prostředí dochází také ke zneužívání jiných rostlin s léčebnými proprietami, jmenovitě s marihuanou, kterou však mnozí zneužívají tak často, že nad nimi získává svou kontrolu. V českém prostředí se lze setkat s rapé i v baru. I zde je respondenty vnímaná jakási neúcta k těmto rostlinám, aniž by k nim lidé přicházeli s modlitbou anebo poděkováním za to, že je mohou užívat. Jedna respondentka si to vysvětluje i tím, že v naší společnosti nejsme naučeni na to, abychom si vytvářeli hlubší vztah s věcmi okolo sebe, kdy náš náhled lze spíše specifikovat jako vlastnictví, nikoliv jako vnímání intristické hodnoty. Tento náhled pak dává prostor pro vznik závislostí. Přestože má rapé potenciál pro léčbu závislostí, jak bylo zmíněno výše, ale též léčbu zánětů dutin, v českém, ale i brazilském kontextu, se řeší téma závislosti na rapé. Tyto závislosti s sebou nesou negativní projevy jako krvácení z nosu, ucpané dutiny, záněty dutin, změny v tlaku.

Se zneužíváním rostlin se však někteří respondenti setkali i v amazonských oblastech a to především tam, kde se výrazně rozvinula poptávka lidí ze západu po zážitích s tradiční medicínou. V kolumbijských oblastech se mnozí prohlašují za šamany a mnohdy toto hraničí s trestní činností, když tito samozvaní šamani zneužijí rostlinných látek k okradení, či jinému zneužití turistů prahnoucích po zkušenostech s medicínou Amazonie. Toto je problémem i v Peru nebo Ekvádoru, především v blízkosti peruánských hranic.

Dovoz rapé do Čech

Ačkoliv každý z respondentů má nějakou zkušenost s dovozem rapé z Jižní či Střední Ameriky do Čech, nikdo neřešil, zda je na převoz potřeba nějaké oprávnění nebo jiné dokumenty.

Jeden respondent uvedl, že je dobře, že jej nikdo nekontroloval, protože rapé nebylo to jediné, co s sebou z Amazonie vezl. Jiná respondentka přímo uvedla, že neví, zda je vůbec legální vozit takové množství rapé, které měla. Téměř všichni respondenti uvedli, že se modlili a doufali, že s dovozem nebudou mít problém. Čtyři respondenti vypověděli, že zřejmě nebude problém dovážet rapé jako takové, ale potíž bude nejspíše v množství s ohledem na to, že rapé je tabákový výrobek. Jedna respondentka vypověděla, že celníci tabák zabavují, takže jej celkově nejde převážet bez proclení, přičemž množství nehraje roli. Sama z tohoto důvodu již nepřeváží štangle mapacha. Dále se domnívá, že pokud by

celníci věděli o přítomnosti tabáku v rapé, nenechali by jej převézt. Maskování rapé řeší nápisem udávajícím, že se jedná o jíl, nebo jinou medicínu. Několikrát ji rapé ze zavazadla zmizelo. Dvakrát celníci při kontrole zjistili, že převáží rapé, ale neměli s tím problém. Další respondent uvedl, že mu dokonce celník na letišti okomentoval rapé se slovy, že voní dobře. Jeden respondent uvedl, že některé elektronické obchody nechávají rapé proclít jako tabákový výrobek, čímž jsou bez problému, ale cena rapé na trhu je pak vyšší.

Respondentka, která vypověděla o mizení rapé ze zavazadel posléze poznamenala, že si zkusila rapé nechat poslat do Čech přes DHL, avšak kromě dlouhého času dodání nastaly komplikace i v podobě otevření balíku, který pak ležel na vzduchu. Jelikož rapé bere jako posvátnou medicínu, raději jej převáží sama a zásilky nevnímá jako vhodnou alternativu.

Jeden respondent uvažoval nad možností problémů při dovozu rapé s příměsí koky, ayahuascy, chacruny, ale dle jeho názorů by taková směs musela být brána na forenzní analýzu, kdy u ayahuascy by byl nalezen spíše harman a harmalin, zatímco u ostatních směsí by se možná prokázala přítomnost DMT, ale v tak nízké míře, že by se to dalo označit za odchylku měření.

6. Diskuse

Všechny druhy rapé v nabídce českých internetových obchodů obsahují tabák selský (*Nicotiana rustica*) kromě rapé Apurina, jehož složení není známé, ví se o něm jen, že se k němu tabák nepřidává a měl by být vyroben z listů. Pro tento druh rapé některé zdroje uvádějí až 50, jiné 40 nebo jen 20 druhů rostlin, kmen Huni Kuin (Nazler, ústní sdělení) údajně používá jen jeden druh, který se zatím nepodařilo identifikovat. Nicméně všechna tvrzení mohou být správná, neboť jednotlivé komunity kmene na jeho výrobu mohou mít jiný recept. Složení v rámci kmene může být proměnlivé podle aktuální situace a potřeby. Při tradiční výrobě se jednotlivé složky nijak přesně neodměřují a neváží, jsou míchány v „přiměřeném“ poměru. To platí i pro tabákové druhy rapé.

Tradičnímu, že rapé je složeno hlavně ze směsi tabáku selského a popelu (Meneses, 2018), tato práce z části odporuje. Mnohdy není jasně specifikované, zda použité části rostlin, hlavně listy, byly zpopelněny, nebo pouze rozemlety a přimíchány k tabáku. Existuje předpoklad, že součástí některých rapé v českých e-shopech byly právě rozemleté listy. Tato skutečnost může být dána výraznějším zastoupením aromatických bylin, u nichž se používají výhradně listy (máta, bazalka, pepřovník), nebo také dovozem směsí rapé z Kolumbie, Peru a Venezuely, které často neobsahují popele posvátných rostlin, ale jen drcené rostliny. Toto zjištění však neodporuje tvrzení, které uvedl Cardoso a Nascimento (2008), že rapé tvoří listy tabáku selského smíchané s dalšími rostlinnými příměsmi nebo popely (Cardoso a Nascimento, 2008).

Mnohé z užívaných rostlin jsou dle IUCN řazeny do červeného seznamu v rámci kategorie LC (málo dotčené), některé rostliny do červeného seznamu zařazeny nejsou vůbec, oproti tomu rostlina *Amburana acreana* je zařazena do kategorie VU (zranitelná) a jeden blíže nespecifikovaný zástupce rodu *Vanilla* by mohl spadat pod kategorii EN (ohrožený) a pod CITES přílohu II. V rámci tohoto rodu je obvykle používaným druhem *Vanilla planifolia*, jejíž původní areál se nachází na mexickém území, a proto se s největší pravděpodobností jedná o pěstované rostliny. Na internetu je však možné koupit si například směs rapé s obsahem kaktusu *Trichocereus pachanoi* (Matses Herbs, 2020), nebo směs rapé Cactus se *Selenicereus grandiflorus* (Por do Sol, 2020), u nichž je o něco větší pravděpodobnost,

že by mohlo jít o plané rostliny kaktusů spadající pod úmluvu CITES. Z dotazníků i rozhovorů vyplynulo, že české e-shopy nejsou jediným zdrojem rapé pro uživatele a nezanedbatelné množství pochází ze zahraničních e-shopů nebo je přímo dovezeno z cest po Jižní Americe, a tak se mohou tyto směsi celkem snadno dostat i na naše území.

Z polostrukturovaných rozhovorů vyplynulo, že rostliny jsou pro výrobu amazonskými kmeny získávány šetrně, což je v souladu s literaturou týkající se šamanismu s ohledem na myšlení amazonských indiánů, kteří věří, že vše, co nás obklopuje, včetně rostlin, má vlastní inteligenci a duši (Škrabáková, 2013). I mnohé další práce (např. Fearnside, 2012; Reichel, 2012) popisují, jak domorodí obyvatelé vždy prales považovali za posvátný a chovali k němu úctu. Indiáni dokonce prosí duši rostliny o odpuštění za její sběr, podobně též duši zvířete za jeho ulovení. Tento způsob myšlení vede indiány k tomu, že do přírody zasahují pouze tolik, kolik je nutné (Šrobár, 2019). V případě stromů se často jedná o ležící jedince, bylo popsáno i získávání popele ze stromu po předešlém požáru, případně úloha mravenců při získávání suroviny do rapé, kdy je nakousáván strom a tvrdá borka z něj je využita pro výrobu rapé. Kromě dřeva jsou pro výrobu používány také jiné části stromů jako listy, semena, plody, avšak někdy také květy, přičemž strom je jen minimálně ovlivněn. Kůra *Calycophyllum spruceanum* se přirozeně sama odlupuje a strom přitom ze sebe shazuje epifytické rostliny. Jednou ročně je strom zcela „svlečen“ a kůra do rapé se jen posbírá ze země. *Byrsonima* sp. jsou často pěstované parkové, zahradní i plantážní druhy v široké oblasti amerických tropů a v podobných podmínkách se mohou pěstovat i na jiných kontinentech. Dostupným stromem je rod *Cecropia*, který se hojně vyskytuje v amerických tropech, některé druhy jsou invazní v Asii, Africe a v mnoha ostrovních zemích (*C. obtusifolia*, *C. peltata*), takže i v těchto oblastech může posloužit k výrobě rapé.

Jako velice zajímavé se může jevit fakt, že některé druhy rapé vyrobené v Jižní Americe mohou obsahovat také naše (*Tanacetum vulgare*) a středomořské druhy rostlin (*Laurus nobilis*), které se pro tyto účely v této oblasti obvykle pěstují, navzdory skutečnosti, že některé tyto druhy jsou v Evropě považovány za nevídané plevely bez speciálního využití.

I když práce neukázala, že by výroba rapé ohrožovala tropickou přírodu, některé výpovědi odhalily možné problémy při transportu směsi do Evropy (velmi dlouhá doba přepravy s rizikem znehodnocení směsi i ztráty. Limitem může být maximální povolené množství vyváženého tabáku stanovené danou zemí. Také proto v současné době probíhají snahy o výrobu českých druhů rapé z rostlinných zdrojů naší vlasti. Hluběji se tímto zabývá např. Tomáš Nazler (2020), který již připravil rapé z dubu (*DUBaru*), buku (*BUKaneiro*), ořešáku (*Oreixa*), vrby, lípy. Ač je *Nicotiana rustica* dobře pěstovatelným a někdy též zplaňujícím druhem i na našem území, momentálně za tímto účelem pěstuje rostlinky tabáku na jižní Moravě. České rapé bude rovněž příhodné podrobit studiím týkající se obsahu aktivních látek a účinkům v porovnání s amazonským.

I když je možné tabák selský úspěšně pěstovat v mnoha oblastech světa, existují druhy, kterými je možné tabák nahradit, včetně příkladů z naší země (Rudová, 1876). K tomu se můžeme inspirovat nejen v oblastech, kde se tabák přirozeně nevyskytoval, ale dokonce též v některých oblastech Amazonie, kde byl místy ignorován nebo z nějakého důvodu nedostupný. Příslušníci kmene Yanomami používají místo tabáku selského tabák obecný, který mísí s popelem dřev rostlin rodů *Acacia*, *Aspidosperma*, *Capirona*, *Duguetia*, *Duroia*, *Elizabetha*, *Fusaea*, *Inga*, *Picramnia*, *Rheedia*, *Rinorea*, *Sagotia*, *Trichilia* a jiných. Nicméně výsledný chomáček listů tabáku a popele aplikují ústně – poblíž spodního rtu jej nechají povalovat a působit. V dobách, kdy poptávka po tabáku převyšuje jeho nabídku, nebo v situacích, kdy cestují daleko od svých vesnic, jej nahrazují oddenky *Zingiber officinale*, kořeny *Piper bartlingianum*, lýkem *Annona ambotay*, listy *Besleria laxiflora*, *Erechtites hieraciifolia*, *Gossypium barbadense* a *Miconia lateriflora*. Užívány jsou také listy rostliny s indiánským názvem *yaraka hanaki* (Milliken et al., 1999). Indiáni kmene Kulina v Peru používají sušené a rozemleté listy a kořeny *Piper interitum* jako substitut tabáku pro výrobu rapé (Schultes a Raffauf, 1990). Přestože se žádná z těchto uvedených rostlin se u nás původně nevyskytuje, některé druhy by bylo možné pěstovat (*Zingiber officinale*, *Piper aduncum*, *P. bartlingianum*, *Miconia sp.*) nebo nahradit jinými (příbuznými) rostlinami. I tato oblast skýtá možnost zkoumat a porovnat blíže druhy beztabákové rapé a rapé s různými druhy tabáku a jejich účinky.

Název rapé měl často souvislost se španělským či indiánským obecným názvem rostliny, mnohdy však tento obecný název zahrnuje více rostlinných druhů nebo má naopak jeden rostlinný druh mnoho obecných názvů. S touto skutečností jsem se často setkávala při práci s literaturou, ale i respondenty polostrukturovaných rozhovorů. Příkladem obecného názvu označující více rostlinných druhů je např. strom *pau pereira*. Ten může označovat čtyři rostlinné druhy: *Platycyamus regnellii*, či *Geissospermum vellosii*, případně *Aspidosperma subincanum*, nebo *Aspidosperma parvifolium* (Commission d'avis des préparations de plantes, 2004). Ačkoliv se mi nepodařilo dohledat přímé zmínky o použití rostlin rodu *Aspidosperma* v rapé, nelze jej zcela vyloučit, protože často je u složení uváděn pouze obecný název. Další takovou rostlinou může být *Anadenanthera colubrina*, z níž se ovšem některé druhy rapé vyrábí. Jedním z obecných názvů této rostliny je *vilca*. Právě kvůli používání tohoto obecného názvu se vedou diskuse, zda zmínky z koloniální doby opravdu značily semena rostliny *Anadenanthera colubrina* a ne jiných rostlin, které indiáni nazývají stejným jménem (*Acacia visco*, *Aspidosperma quebracho-blanco*). Navíc je druh *Anadenanthera colubrina* jen těžko rozeznatelný od druhu *Anadenanthera peregrina*, nicméně často je zaměňován i s jinými druhy ze stejné čeledi. K omylům ve správné determinaci dochází i u botaniků (Rätsch, 2005).

Podobné komplikace jsou i u dalších obecně užívaných názvů rostlin, kdy například *cumaru* značí strom *Dipteryx odorata* (např. Vráz, 1898; Uchida a Campos, 2000; Zau et al., 2014; de Paula et al., 2016), nebo *Dipteryx micrantha* (de la Losa, 2007), či *Dipteryx* spp. (da Silva et al., 2018; Putzel et al., 2011), avšak jiní autoři referují strom *Amburana cearensis* (Araruna et al., 2013; Canuto et al., 2010; Pimentel a Guerra, 2011). Druh *Amburana cearensis* je však také označován jako *imburana* (Canuto et al. 2010; Campos et al., 2013; Melo et al., 2015). Naopak jinde se jako *imburana* označuje druh *Commiphora leptophloeos* (Chaves et al. 2016; Cascudo, 2010). Cascudo (2010) upozorňuje na to, že semena této rostliny chutnají jako *cumaru*.

Jindy není jasné ani to, co za rostlinný druh obecný název označuje. Příkladem může být Xina Iniuati v nabídce českého e-shopu nebo Nisu Rau, vyráběná Huni Kuin, dovážená do

ČR Tomášem Nazlerem. *Xinã* může být rostlina sloužící jako základ směsi připravovaná ženami kmene Jarawara. Tato rostlina dle informací není druh tabáku, protože není pěstována v záplavových oblastech, ale na políčkách či dvorcích na půdě terra firme. Někdy je rapé kmenu Jararawa vyráběno též s tabákem, který získávají od lidí z říčních oblastí, ale dosud není zcela jasné, zda tabák nahrazuje výše zmíněnou rostlinu, nebo je k ní pouze přimícháván (Dos Santos a Soares, 2015). Jiný autor užívá místo výrazu *xinã* slovo *sinã* a z textu vyplývá, že se jedná o slovo nahrazující výraz rapé, případně název označující tento druh rapé. Toto lze demonstrovat na následujícím úryvku textu: „O rapé é muito forte (*sinã kita ka*), dizem os Jarawara (Maizza, 2019, s. 65).“ V českém překladu to znamená, že rapé je velmi silné (*sinã kita ka*), jak říkají Jarawara.

Piri-piri je španělský název dokonce pro celou čeleď šachorovitých (Cyperaceae) čítající celkem přes pět tisíc druhů s výskytem na všech kontinentech s výjimkou Antarktidy (Naczi a Ford, 2008), ale může být i jakýmkoliv konkrétním názvem druhu z této čeledi. Rapé s názvem piri-piri na zahraničním trhu by mělo být vyráběno z mokřadního druhu oblasti Amazonie *Cyperus articulatus* s možnými psychoaktivními účinky navozujícími halucinace, ale nemusí tomu tak být vždy. Stálo by za to tuto skutečnost ověřit botanikem v terénu. Tento druh se také tradičně využívá k výrobě očních kapek.

Další komplikací při určování rostlinného složení směsí rapé jsou druhy směsí, které jsou pojmenovány pouze podle kmenů, které rapé připravily, bez dalších specifikací. Často je však užíváno spojení názvu daného kmene a obecného názvu rostliny, kterou obsahuje. Někdy však zřejmě může název rapé znamenat jak jméno kmene, tak rostliny. Zmatkům v rostlinném složení jednotlivých rapé by se předešlo, pokud by kromě obecného názvu byly uváděny latinské názvy rostlin. Obchody prodávající rapé většinou ve složení uvádějí pouze obecný název rostlin. Rostlinné druhy užívané ve směsích je třeba nadále studovat. Ideální by byla přítomnost botanika již při sběru rostlinných částí k výrobě rapé.

Tato práce ukázala, že některé druhy rapé na českém trhu mají silné antimikrobiální a protizánětlivé účinky, které byly ověřené moderními metodami (Psychedelic Times, 2017) – šlo o *murici* (*Byrsonima* sp.), *mulateiro* (*Calycophyllum spruceanum*) a *paricá* (*Schizolobium amazonium*) s výbornými účinky např. při začínajícím nachlazení. U mnohých druhů rostlin v rapé však zatím výzkum v laboratoři nebyl proveden a zmány

o nich jsou jen v antropologických záznamech. Doporučuje se nejdříve zkusit nižší dávku rapé a až následně ji zvyšovat. I když na aplikaci rapé tradičně nebyla nutná přítomnost nějakého šamana, je více než vhodné užití rapé pod vedením někoho zkušeného, kdo dokáže vybrat nejen vhodnou směs pro daného člověka, ale i jej celým zážitkem provést (Psychedelic Times, 2017), alespoň při prvních užitích nebo při vysokých dávkách obsahujících až jednu čajovou lžičku prášku. Toto množství obvykle vyvolává silně očistný proces doprovázený zvracením i halucinacemi a pocitem znovuzrození po jeho skončení.

U některé rostlinných druhů ve směsi rapé však bylo laboratorně prokázáno, že mohou být ve vysokých dávkách jedovaté. Jedná se například o rostliny rodu *Brugmansia*, případně rostliny *Myristica fragrans* a *Dipteryx odorata*, která byla přítomná i na českém trhu (Psychedelic Times, 2017). *Maquira sclerophylla* byla tradičně využívána v šípových jedech (Quattrocchi, 2012). I v tomto ohledu je třeba vzít v úvahu výše zmiňovanou skutečnost, že při tradiční výrobě se jednotlivé složky přesně neodměřují na vahách, jsou míchány v „přiměřeném“ množství.

Každá rostlina přidávaná do rapé obsahuje různé sekundární metabolity, jejichž obsah může být patrný i ve směsích rapé. Chemickou analýzou čtrnácti druhů rapé se zabýval Stanfill et al. (2015), který s kolegy jako vůbec první na světě zkoumal chemické složení rapé. V jednotlivých druzích byly zjištěny různá množství *Nicotiana rustica* ústící do široké škály celkových hodnot obsahu nikotinu. Kvůli vysokým hodnotám pH v důsledku přidávání alkalického rostlinného popela do směsí byly naměřeny také vysoké hladiny neionizovaného nikotinu v některých druzích rapé, obzvláště u ručně vyráběných druhů rapé. Některé druhy rapé obsahovaly karcinogenní *N*-nitrosaminy specifické pro tabák a polycyklické aromatické uhlovodíky, kafr, kumarin nebo eugenol. Ačkoliv množství netabákových složek vyžaduje další vyhodnocení, autoři studie uvádějí, že rapé obsahuje návykové a škodlivé chemikálie, které mohou mít důsledky na zdraví uživatelů. Podle mého názoru by právě vysoké hladiny neionizovaného nikotinu u ručně vyráběných druhů rapé mohly mít vliv na vnímanou sílu rapé a spirit tabáku, což by se shodovalo s výpovědí dvou respondentů během rozhovoru, kteří popsali, že tato síla a spirit u strojně vyráběných směsí chybí.

Využívání některých rostlin, které mohou být součástí směsí rapé, může být v Evropě regulováno. Jednou z těchto rostlin je *Aspidosperma subincanum*, jež obsahuje alkaloidy jako flavopereirin, sempervirin, alstonin a serpentin. Tyto alkaloidy jsou schopné vmezeřit se do DNA a vyvolat účinky mutagenů a teratogenů. S ohledem na zdravotní rizika, jež užívání rostliny představuje hlavně pro ženy v plodném věku, bylo vydáno negativní stanovisko pro využívání rostliny coby součásti potravinových doplňků a všechny rostliny rodu *Aspidosperma* byly přidány do seznamu nebezpečných rostlin. Nicméně, rostlina a její výtažky jsou vyhrazeny pro lékařské využití, neboť je díky svým aktivním složkám využívána v produktech určených k adjuvantní terapii rakoviny (Commission d'avis des préparations de plantes, 2004). Rostliny tohoto rodu jsou i součástí tradiční amazonské medicíny. Způsobů využití těchto rostlin je nespočet, uvádím jen některé. *A. ramiflorum* se používá při léčbě leishmaniózy, *A. nitidum* se používá jako antikoncepce, při léčbě zánětu dělohy a vaječnicků, při cukrovce, při žaludečních problémech, proti rakovině, horečce a revmatismu, kůra *A. nitidum*, *A. album*, *A. discolor*, *A. excelsum* a *A. polineuron* je využívána při léčbě malárie (Pereira et al., 2007).

V jedné směsi rapé v českém e-shopu byla odhalena rostlina *Tabebuia impetiginosa*, která se společně s *Nicotiana* spp. nachází na seznamu rostlin zakázaných při výrobě potravin dle Vyhlášky č. 58/2018 Sb o doplňcích stravy a složení potravin, nicméně rapé nelze považovat za potravinu ani doplněk stravy.

Na nikotin, na který jsou tabákové druhy směsí rapé poměrně bohaté, je v současnosti nahlíženo jako na látku s antivirovými účinky s potenciální působením též na Covid-19. Mechanismus působení tohoto viru spočívá v tom, že při replikaci viru se buněčné a virové zbytky nebo viriony mohou interagovat s nikotinovým acetylcholinovým receptorem a tím blokovat činek cholinergní protizánětlivé dráhy. Pokud není počáteční imunitní odpověď organismu dostatečná k potlačení této virové invaze v jejím raném stádiu, postupující replikace viru naruší cholinergní protizánětlivou cestu, čímž je vážně oslabována schopnost kontrolovat a regulovat imunitní odpověď. Nekontrolovaná odpověď bude mít za následek rozvoj cytokinové bouře, která vede k akutnímu poškození plic, ARDS, poruchám koagulace a multiorgánovému selhání. Nikotin by mohl zachovat

nebo obnovit funkci cholinergního protizánětlivého systému, který dokáže řídit uvolňování a aktivitu prozánětlivých cytokinů, což by mohlo zabránit nebo potlačit bouři cytokinů (Farsalinos et al., 2020). Nikotin byl během rozhovorů zmiňován také jedním respondentem jako jako potenciální lék na koronavirus Covid-19.

Tato práce ukázala, že většina uživatelů rapé má taktéž nějakou zkušenost s jinými psychoaktivními látkami, navozující rozšířené stavy vědomí (*Bufo*, ayahuaska, iboga), nebo očisty, např. kambo. Skrze ceremomomie se tito lidé s rapé často seznámili. Společným motivem na těchto akcích bylo sebepoznání. Rapé jim pomáhalo v očistých procesech např. po požití ayahusky nebo při aplikaci kamba. Podobná motivace bývá známá u uživatelů jiných psychoaktivních látek, např. u nejsilnějšího psychedelika světa *Bufo alvarius* uživatelé jako nejčastější zdroj motivace uváděli sebepoznání a spirituální důvody (NUDZ 2019).

Mnoho respondentů v této práci reportovalo v souvislosti s rapé zlepšení či dokonce vymizení duševních obtíží. NUDZ (2019) však varuje před aplikací rapé krátce po inhalaci *Bufo alvarius* kvůli možným zdravotním rizikům. Intoxikovaným subjektům tato aplikace obvykle vyvolává silné zvracení. Ačkoliv zvracení může být inspirováno tradičními praktikami amazonských indiánů, kteří jej považují za žádoucí, z lékařského pohledu tomu tak úplně není. Jako problematické NUDZ označil podávání látky 5-MeO-DMT, kterou sekret ropuchy *Bufo alvarius* obsahuje, lidem s přetrvávajícími psychiatrickými problémy, u nichž může dojít k rozvoji komplikací. Některý z typů duševních obtíží po zkušenosti s *Bufo alvarius* reportovalo 14 % respondentů. Před užíváním rapé během ceremonie s touto ropuchou varovala i jedna respondentka během rozhovoru v této práci, která sama tento zážitek označila za traumatický. Studie však nevaruje před samotným užíváním rapé.

Při posuzování vlivu rostlinného složení rapé na následné fyziologické a duševní projevy subjektů hraje ve výpovědích roli mnoho faktorů, jako psychické rozpoložení, záměr, dávka rapé, intenzita a způsob fouknutí. Stejný druh rapé ve stejném množství může

působit na každého jednotlivce jinak. Toto může být ovlivněno také dalšími faktory jako věk, hmotnost a zdravotní stav uživatelů, které však v rámci této práce nebyly ověřovány. Každý uživatel má navíc jiný způsob výběru a užívání rapé, někdo např. aplikuje jeden druh opakovaně v delším časovém horizontu, aby se s jeho účinky dobře seznámil, jiní si spíše vyberou druh rapé na základě doporučení, rostlinného složení či momentální nálady. V této oblasti doporučuji pokračovat ve studiu účinků měřeními konkrétních tělesných a duševních parametrů u rapé s přesně známým rostlinným složením.

Studie z Pilotní Expedice Neuron, která v současné době zkoumá v oblasti peruánské a brazilské Amazonie za pomoci EEG účinky psychoaktivních látek, zejména ayahusky, na mozek a duševní stavy lidí, popsala předběžné výsledky vztahující se k rapé s cílem odhalení potenciálu pro léčení deprese, posttraumatické stresové poruchy, úzkosti z blížící se smrti, nebo alkoholové a drogové závislosti. Po fouknutí rapé byla zaznamenána signifikantní aktivita vln alfa a zvýšení výkonu vln beta především v týlní oblasti (Schenberg, 2019). Césarová (2019) uvádí, že tato aktivita je podobná jako u hlubinné meditace. Mé výsledky potvrzují účinek užívání rapé coby prostředku pro meditaci, potenciální léčivý účinek rapé na léčení zejména akutního nachlazení, depresí, traumat a dalších problémů moderního člověka. Toto je však nutné dále zkoumat příslušnými odborníky.

Tato studie má přesah i do oblasti archeologie a muzejních artefaktů. Během realizace mého výzkumu bohužel nebyl nalezen Fričův artefakt, který by dle mé domněnky mohl být spojen s používáním rapé. Celou situaci s obtížností hledání Fričových artefaktů mimo jiné popsal samotný Frič (1977), když ve své knize publikoval dosti rozhořčený dopis adresovaný paní Náprstkové, pojednávající o příslibu muzea o dostatku místa pro jeho sbírky, budou-li dostatečných rozměrů. Frič se kvůli tomuto příslibu dokonce zadlužil, aby po příjezdu do vlasti zjistil, že pro jeho nálezy není v muzeu místa. Sám dále uvádí: „V Berlíně nad tím pochopitelně zajásili, že se má sbírka dostane do jejich muzea celá ve prospěch vědy všech rakousko-uherských národů, a že nebude ztracena v Praze, ale já byl smuten... Jednou budou potomci vyčítat, a právem, že moje sbírky jsou uloženy v muzeích po celém světě, jen v Praze ne, ale to nebude padat na mou hlavu (Frič, 1977,

s. 243)!“ K celé situaci se v závěrečném slovu této knihy vyjadřuje i Václav Šolc, který píše, že Fričovy sbírky jsou ve světových muzeích nesmírně ceněny, ba že dokonce vědečtí pracovníci leningradského muzea zařadili Fričovy sbírky mezi unikáty, které chránili i v době nacistického obléhání Leningradu. Proto doporučuji další pátrání po artefaktu a při nalezení jeho studium ve spolupráci s archeology.

7. Závěr

Tato práce se zabývá rostlinným složením tisíciletí staré jihoamerické indiánské tradiční medicíny rapé dostupné na českém trhu v šesti e-shopech dle složení druhů uvedených na etiketách a v popiscích produktů poskytnutých provozovateli těchto obchodů, kteří někdy výrobě rapé přihlížejí, a od domorodců v Jižní Americe jej do ČR přivážejí. Dále posuzuje zkušenosti uživatelů rapé na základě 151 řádně vyplněných dotazníků obsahujících celkem 52 otázek. Otázky se týkaly rozsahu zkušeností s rapé a jednotlivými druhy rapé, znalostí složení a původu užívaných směsí, vnímaných fyzických a psychických účincích, zkušeností s jinými tabákovými produkty a jinými prostředky tradiční medicíny, avšak též zájmy a postoji k vybraným tématům, v neposlední řadě i demografických charakteristik respondentů. Následně zjišťuje důležitá témata na základě šesti rozhovorů s osobami s bohatými zkušenostmi s aplikací rapé a průběh 1 skrytého pozorování na rapé ceremonii.

Celkem bylo v 6 českých e-shopech zjištěno 25 druhů rostlin v rapé směsích, k tomu další dva rody rostlin, u nichž se nepodařilo zjistit přímého zástupce. Jde převážně o druhy s původem v tropické Americe v oblastech primárních i sekundárních, neopadavých i poloopadavých, nížinných a někdy i horských lesů, výjimečně též savan, vyskytující se na různých biotopech s rozdílnými vlhkostními poměry, většinou tolerantní k disturbanci. Tyto druhy se řadí do různých čeledí, s převahou čeledi bobovitých (Fabaceae). Z hlediska životních forem jde nejčastěji o fanerofyty – stromy často vysokého vzrůstu, někdy dosahujících i horních pater pralesa. Ohledně částí rostlin se do rapé nejčastěji přidávají listy, dále kůra, posléze jejich semena a nejméně i jiné části. Rostliny obsahují aktivní látky nejrůznějšího charakteru a povahy, např. různé esenciální oleje, taniny, flavonoidy, glykosidy, alkaloidy, steroly, steroidy, terpeny, saponiny.

Za tradiční druhy pro výrobu rapé jsou považovány *Nicotiana rustica*, *Dipteryx odorata*, *Byrsonima crassifolia*, *Platycyamus regnellii*, *Calycophyllum spruceanum* a *Amburana acreana*, avšak v poslední době se v Jižní Americe objevuje mnoho dalších do rapé přidávaných druhů, kterých je dle současných odhadů kolem 130.

Vanilla planifolia byla jediným druhem ze seznamu CITES obsaženém ve směsi rapé dostupné na českém trhu, ačkoliv se nejspíše jedná o pěstované rostliny. Většina druhů se však nachází na seznamu IUCN. Vzhledem k dokumentovaným šetrným odběrům částí rostlin nebo odběrům z již poničených jedinců vlivem např. větru, záplav, požárů a jiných disturbancí a malému odebranému množství tyto druhy rozhodně výrobou rapé ohroženy nejsou. Ačkoliv některé druhy stromů se na červený seznam dostaly kvůli jejich těžbě pro výrobu nábytku (*Amburana acreana*), podlahovin (*Dipteryx odorata*), konstrukcí, paliva či živočišného uhlí (*Anadenanthera colubrina* var. *cebil*), řezbářství nebo stavebnictví (*Tabebuia impetiginosa*), u mnohých rostlinných druhů není ohrožení blíže specifikováno. Domnívám se, že se na červený seznam dostaly hlavně z důvodu ohrožení biotopu kvůli ilegální těžbě pralesů zejména nadnárodními společnostmi mající za následek devastaci celých ekosystémů, která pro biodiverzitu tropických deštných představuje v současné době v porovnání s jinými aktivitami největší hrozbu. Redukce a fragmentace stanovišť může vést k poklesu genetické rozmanitosti a poklesu celých populací.

Rapé se v České Republice v posledních několika letech těší zvýšenému zájmu. Většinou se k nám dováží od několika indiánských kmenů z Brazílie. Tato studie ukázala, že nejčastějšími šňupanými rostlinami jsou *Nicotiana rustica*, cumaru (*Dipteryx odorata*), murici (*Byrsonima spicata* nebo též *Byrsonima crassifolia*), tsunu (většinou *Platycamus regnellii*, méně často *Geissospermum vellosii*), caneleiro (*Cenostigma macrophyllum*) a imburana (*Amburana acreana*).

Čeští uživatelé rapé se s touto směsí setkali většinou neplánovaně, při nějaké ceremonii, nebo jim ho ukázali přátelé. Většina z nich nekouří komerční cigarety a nevyužívají jiné tabákové produkty. Pokud je rapé zaujalo, používali je nejčastěji k meditacím, uvolnění i léčení, v soukromí samoaplikací i aplikací jiným člověkem, ale též jako součást dalších ceremonií. Z tělesných a duševních účinků se bezprostředně po aplikaci rapé nejčastěji dostavilo slzení, pocit uvolnění, uzemnění a vyjasnění mysli. Většinou byli uživatelé s používáním tohoto prášku spokojeni, dokonce 30 % respondentů na něm uvádělo závislost, kterou však zkušenosti uživatelé rapé vnímají jako jeden z projevů zneužívání rostlin bez hlubšího propojení na ně, případně jako využívání rapé podobně jako cigarety.

20 % osob se někdy setkala s nepříjemnými stavů a (dočasně) užívání přerušilo. I přesto většinou byli obvykle ochotni rapé doporučit i jiným osobám.

Respondenti užívající rapé byli často zajímaví se o osobní rozvoj, rostlinolékařství aj. tradiční metody. Nejčastěji žili v oblasti Prahy, byli vysokoškolsky vzdělaní, zajímali se o ochranu přírody a byli ochotni podpořit místní kmeny, které rapé vyrábí. I když výroba rapé nikterak místní přírodu neohrožuje, může být někdy problém s transportem do Evropy a některé osoby, kteří se o rapé dlouhodobě zajímají, začali vyrábět tuto směs z našich druhů (buk, dub, vrba, ořešák, nově též lípa).

Tato pilotní práce poukazuje na velký potenciál této tradiční medicíny v uplatnění na tělesnou a duševní sféru moderního člověka a jeho terapeutický potenciál. Může být výchozím bodem pro další studie v oblasti botaniky, etnologie, sociologie, psychologie, medicíny, jazykovědy i dalších oborů. V souvislosti s rapé navrhuji zabývat se následujícími tématy týkající se rapé:

1. názvy používaných rostlin ve španělském jazyce i jazycích místních kmenů a jejich skutečnými botanickými druhy,
2. charakteristikou a původem rostlin uváděných jako složka rapé v zahraničních (zejm. brazilských) e-shopech, obsahující další zajímavé tropické, ale i vysloveně evropské druhy rostlin,
3. vliv konkrétních aktivních látek v rostlinách přidaných do směsi na lidský organismus nebo konkrétní oblasti,
4. přesnou identifikaci rostlinného složení konkrétních vzorků rapé analytickými metodami,
5. ověření konkrétních archeologických nálezů a artefaktů, které by mohly mít souvislost s aplikací a výrobou rapé.

8. Přehled použité literatury a zdrojů

- ABREU, F. R.; LIMA, D. G.; HAMÚ, E. H.; WOLF, C.; SUAREZ, A. Z. (2004). Utilization of metal complexes as catalysts in the transesterification of Brazilian vegetable oils with different alcohols. *Journal of Molecular Catalysis A: Chemical*, 209 (1-2): 29-33.
- ALLEN, J. R. F.; HOLMSTEDT, B. R. (1980). The simple β -carboline alkaloids. *Phytochemistry*, 19: 1573-1582.
- ALMEIDA, M. C. (2004). Pau-mulato-da-várzea *Calycophyllum spruceanum* (Benth.) Hook. f. ex K. Schum. *Informativo Técnico Rede de Sementes da Amazônia*, 6: 1-2.
- APARICIO, M. (2017). A explosão do olhar: do tabaco nos Arawa do rio Purus. *Mana*, 23 (1): 9-35.
- ARARUNA, S. M.; SILVA, A. H.; CANUTO, K. M.; SILVEIRA, E. D.; LEAL, L. K. A. M. (2013). Influence of process conditions on the physicochemical characteristics of cumaru (*Amburana cearensis*) powder produced by spray drying. *Revista Brasileira de Farmacognosia*, 23 (1): 132-137.
- BALDA, J.; POKORNÝ, M. (1862). Základové technologie. Jeřábkovská knihtiskárna (K. Seyfrieda), Praha, s. 214.
- BANDEIRA, J. R.; QUEIROZ, J. B. N.; FERREIRA, E. J. L.; NASCIMENTO, J. F.; CARVALHO, A. L.; MENDONÇA, C. C. (2010). Possibilidades para a exploração do mulateiro (*Calycophyllum spruceanum*) em um fragmento florestal secundário da área de proteção ambiental Raimundo Irineu Serra, Rio Branco, Acre. *62^a Reunião Anual da SBPC*. Dostupné z: <http://www.sbpcnet.org.br/livro/62ra/resumos/resumos/5295.htm>, staženo dne 1. 6. 2020.
- BESSA, D. T. O.; DE MENDONÇA, M. S.; DE ARAÚJO, M. G. P. (2001). Morfo-anatomia de sementes de *Dipteryx odorata* (Aubl.) Will. (Fabaceae) como contribuição ao estudo farmacognóstico de plantas da região Amazônica. *Acta Amazonica*, 31 (3): 357-364.

BIESKI, I. G. C. (2010). Conhecimento etnofarmacobotânico de plantas medicinais utilizadas por comunidades tradicionais do Distrito Nossa Senhora Aparecida do Chumbo, Poconé, Mato Grosso, Brasil [Dizertační práce]. Universidade Federal de Mato Grosso, Cuiabá, s. 83.

Botany (2019). Dostupné z: <https://botany.cz/cs/>, staženo dne 19. 3. 2020.

BRINA, A. E. (2020). The Vegetation of Lagoa Santa Karst. In AULER, A. S.; PESSOA, P. (Ed.) Lagoa Santa Karst: Brazil's Iconic Karst Region. Springer, Cham, s. 27-49.

BROOKS, J. E. (1952). Mighty Leaf, Tobacco through the Centuries. Little, Brown and Co., Boston, s. 21-23.

CAETANO, R. S.; DE SOUZA, A. C. R.; FEITOZAO, L. F. (2014). O uso de plantas medicinais utilizadas por frequentadores dos ambulatórios Santa Marcelina, Porto Velho- RO. *Revista Saúde e Pesquisa*, 7 (1): 55-63.

CALLICOTT, CH. (2013). Interpecies communication in the Western Amazon: Music as a form of conversation between plants and people. *European Journal of Ecopsychology*, 4: 32-43.

CAMPOS, V. C. A.; LIME-BRITO, A.; DE GUTIERREZ, I. E. M.; DE SANTANA, J. R. F.; DE SOUZA, A. V. V. (2013). Micropropagação de umburana de cheiro. *Ciência Rural*, 43 (4): 639-644.

CANO, N. F.; AYALA-ARENAS, J. S.; JAVIER-CCALLATA, H. S.; WATANABE, S. (2020). OSL and EPR dating of shells and sediments from Congonhas II sambaqui, Santa Catarina, Brazil. *Radiation Physics and Chemistry*, 167: 108240.

CANUTO, K. M.; SILVEIRA, E. R.; BEZZERA, A. M. E. (2010). Estudo fitoquímico de espécimens cultivados de cumaru (*Amburana cearensis* A. C. Smith). *Química nova*, 33 (3): 662-666.

CARDOSO, C. M.; NASCIMENTO, S. (2008). Etnobotany and Umbanda teples. College of Theology Umbada, São Paulo, s. 133.

CASCUDO, DE L. DA. C. (2010). Umburana, emburana ou imburana. *Imburana: revista do Núcleo Câmara Cascudo de Estudos Norte-Rio-Grandenses*, 1 (1): 106.

CÉSAROVÁ, E. (2019). BROCAST #28 – Eva Césarová. Psychedelický speciál.

Dostupné z:

https://www.youtube.com/watch?v=c_SpovKHvZQ&feature=youtu.be&fbclid=IwAR2LCp8pvPf_Rlq9Ss86PiWMWfRWBSORie_jfrtHGBDlaYbHbx9LviaAQ8Y, staženo

dne 20. 3. 2020.

COMMISSION D'AVIS DES PRÉPARATIONS DE PLANTES (2004). Avis du 6 avril 2004 rendu par la Commission d'Avis des Préparations de Plantes concernant la plante *Aspidosperma subincanum* Mart. dans les compléments alimentaires. Service public fédéral: Sante publique, securite de la chaine alimentaire et environnement, Bruxelles, 2 s.

COSTA, R. C.; NUNEZ, C. V. (2011). Ethno-knowledge and bioproducts market in Manaus- AM. *Emir J. Food Agric.*, 23 (3): 237-242.

DA SILVA, Á. F.; PAULETTO, D.; CAPUCHO, H. L. V.; DE SOUSA, V. S.; SILVA, A. R.; PIMENTEL, C. R. (2018). Produção e renda do componente arbóreo cumaru (*Dipteryx* spp.) em sistemas agroflorestais na região oeste do pará. *Caderno de Pesquisa, Ciência e Inovação*, 1 (3): 99-109.

DA SILVA, M. A. B.; MELO, L. V. L.; RIBEIRO, R. V.; DE SOUZA, J. P. M.; LIMA, J. C. S.; MARTINS, D. T. DE O., DA SILVA, R. M. (2010). Levantamento etnobotânico de plantas utilizadas como anti-hiperlipidêmicas e anorexígenas pela população de Nova Xavantina-MT, Brasil. *Revista Brasileira de Farmacognosia*, 20 (4): 549-562.

DA SILVA, P. M. F.; SILVA, E. O.; RÊGO, M. DE S. CH.; CASTRO, L. M. DE R.; SIQUEIRA-SILVA, A. I. (2019). Anatomical and histochemical characterization of *Dipteryx odorata* and *Taralea oppositifolia*, two native Amazonian species. *Revista Brasileira de Farmacognosia*, 29 (4): 425-433.

DE CARVALHO, J. E.; LAPA, A. J. (1990). Pharmacology of an indian-snuff obtained from Amazonian *Maquira sclerophylla*. *Journal of Ethnopharmacology*, 30: 43-54.

DE LA LOSA, F. (2007). Allergy to Cumaru (*Dipterix micrantha Harms*) Tropical Wood. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 119 (1): S26.

DE OLIVEIRA, F.; AKISUE, G.; AKISUE, M. F. (1991). Farmacognosia. Atheneu, São Paulo, 412 s.

DE PAULA, M. H.; DE MESQUITA, R. R. S.; GONÇALEZ, J. C.; RIBEIRO, E. S.; SOUZA, R. S. (2016). Utilização de métodos não destrutivos para caracterização simplificada da madeira de cumaru (*Dipteryx odorata Willd*). *Biodiversidade*, 15 (2): 136-149.

DIEHL, C. L. (1878). Report on the progress of pharmacy, from July 1, 1877, to June 30, 1878. *Proceedings of the American Pharmaceutical Association at the Twenty-sixth Annual Meeting, held in Atlanta*, 25-644.

DOS SANTOS, G. M.; SOARES G. H. (2015). Rapé e Xamãismo entre Grupos Indígenas no Médio Purus, Amazônia. *Amazôn., Rev. Antropol.*, 7 (1): 10-27.

DUKE, J. A.; VASQUEZ, T. (1994). Amazonian Ethnobotanical Dictionary. CRC Press, Boca Raton, London, New York, Washington, D. C., s. 224.

ELFERINK, J. G. R. (1983). The narcotic and hallucinogenic use of tobacco in Pre-Columbian Central America. *Journal of Ethnopharmacology*, 70 (1): 11-122.

ELIADE, M. (1964). Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy. Princeton University Press, Princeton, N. J., 610 s.

FAIRHOLT, F. W. (1859). Tobacco: its history and associations: including an account of the plant and its manufacture; with its modes of use in all ages and countries. Chapman and Hall, London, s. 257.

FARSALINOS, K.; NIAURA, R.; HOUEZEC, J. L.; BARBOUNI, A.; TSATSAKIS, A.; KOURETAS, D.; VANTARAKIS, A.; POULAS, K. (2020). Editorial: Nicotine and SARS-CoV-2: COVID-19 may be a disease of the nicotinic cholinergic system. *Toxicology Reports*, 7: 658-663.

FEARNSIDE, P. M. (2012). Brazil's Amazon forest in mitigating global warming: unresolved controversies. *Climate Policy*, 12 (1): 70-81.

- FERNANDES, S. C. (2018). Xamanismo e neoxamanismo no circuito do consumo ritual das medicinas da floresta. *Horizontes Antropológicos*, 24 (51): 289-314.
- FILHO, F. D. A.; VALE, P. A.; MESQUITA, A. G. G.; FARIA, F. S. E. D. V. RODRIGUEZ, A. F. R.; EGITO, E. S. T. (2014). In Vitro Micropropagation and Callus Induction of Mulateiro (*Calycophyllum Spruceanum*) Seeds Collected from the Amazon Basin. *The International Journal of Science & Technoledge*, 2 (3): 1-3.
- FRIČ, A. V. (1977). Indiáni Jižní Ameriky. Orbis, Praha, 252 s.
- FRIČ, A. V. (1995). Hadí ostrov. 6. vydání. Fričová, Y. (Ed.), v nové úpravě 1. vyd. Titanic, Praha; Madagaskar, Jihlava, s. 122-123.
- FRIČ, A. V.; FRIČ, R. F. (2012). Indiánská knížka. Titanic, Praha, 208 s.
- GEISS, F.; HEINRICH, M., HUNKLER, D.; RIMPLER, H. (1995). Proanthocyanidins with (+)-epicatechin units from *Byrsonima crassifolia* bark. *Phytochemistry*, 39 (3): 635-643.
- GIDDENS, A. (2013). Sociologie. Argo, Praha, 1049 s.
- GODOY, R. L. DE O.; LIMA, P. D. DE D. B.; PINTO, A. C.; NETO, F. R. DE A. (1989). Diterpenoids from *Dypterix odorata*. *Phytochemistry*, 28 (2): 642-644.
- GRANDTNER, M. M.; CHEVRETTE, J. (2014). Dictionary of Trees, Volume 2 South America: Nomenclature, Taxonomy and Ecology. Academic Press, London, San Diego, Cambridge, Oxford, 1172 s.
- GROARK, K. P. (2010). The angel in the gourd: ritual, therapeutic, and protective uses of tobacco (*Nicotiana tabacum*) among the tzeltal and tzotzil maya of Chiapas, Mexiko. *Journal of Ethnobiology*, 30 (1): 5-30.
- GURKOVÁ, E. (2019). Praktický úvod do metodologie výzkumu v ošetrovatelství. Fakulta zdravotnických věd: Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 95 s.
- HAJDU, S. I.; VADMAL, M. S. (2010). A Note from History: The Use of Tobacco. *Annals of Clinical & Laboratory Science*, 40 (2): 178-181.

- HARNER, M. J. (1980). *The Way of the Shaman: A Guide to Power and Healing*. Harper and Row, San Francisco, 167 s.
- HARRIS, R.; HUTCHISON, P. (2007). *The Amazon*. The Globe Pequot Press Inc, USA, 407 s.
- HARVEY, G. ed. (2003). *Shamanism: A Reader*. Routledge, London, 478 s.
- HAU, K.; OLSHESKI, K.; KATWALA, P.; WILEY, R. (2017). Oral and Systematic Effects of Smokeless Tobacco from the African, Asian, Latin American, European, and Middle Eastern Regions. *Journal of Dental and Oral Health*, 3 (1): 1-6.
- HAYASHI, T.; THOMSON, R. H. (1974). Isoflavones from *Dipteryx odorata*. *Phytochemistry*, 13 (9): 1943-1946.
- HEIMANN, R. K. (1960). *Tobacco and Americans*. 1st edition. McGraw-Hill Book Company, Inc., New York, s. 10, 27.
- HENDL, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Portál, Praha, 408 s.
- HERRERA-RUIZ, M.; ZAMILPA, A.; GONZÁLEZ-CORTAZAR, M.; REYES-CHILPA, R.; LEÓN, E., GARCÍA, M. P.; TORTORIELLO, J.; HUERTA-REYES, M. (2011). Antidepressant effect and pharmacological evaluation of standardized extract of flavonoids from *Byrsonomia crassifolia*. *Phytomedicine*, 18 (14): 1255-1261.
- HORÁK, M.; VOSÁHLOVÁ, Š. (2016). Tradiční amazonská medicína v české subkultuře. *Anthropologia integra*, 7 (2): 47-55.
- CHAVES, T. P.; SANTOS, J. S.; FELISMINO, D. DE C.; MEDEIROS, A. C. D. DE.; SILVA, H.; CLEMENTINO, E. L. C. (2016). Avaliação de atividades biológicas dos extratos de *Commiphora leptophloeos* (Imburana) (Mart.) J. B. Gillet. *Revista Cubana de Plantas Medicinales*, 21 (4): 1-10.
- IUCN Red List (2019). Dostupné z: <https://www.iucnredlist.org/>, staženo dne 19. 3. 2020.

- KAUFMANN, J.-C. (2010). Chápající rozhovor. Sociologické nakladatelství SLON, Praha, 151 s.
- KOŘENSKÝ, J. (1913). Amerika: kulturní obrázky z Ameriky střední a jižní. A. Štorch syn, Praha, 268 s.
- KŘEN, K. (1925). Z kraje hanáckých palem. Občanská tiskárna, Brno, s. 295.
- KUBÁNEK, V. (2009). Tabák a tabákové výrobky (historie, pěstování, zpracování, legislativa). Tribun EU, Brno, 160 s.
- LEAKEY, R. R. B.; WEBER, J. C.; PAGE, T.; CORNELIUS, J. P.; AKINNIFESI, F. K.; ROSHETKO, J. M.; TCHOUNDJEU, Z.; JAMNADASS, R. (2012). Tree Domestication in Agroforestry: Progress in the Second Decade (2003-2012). In NAIR, P. L. R.; GARRITY, D. (Ed.) Agroforestry – The Future of Global Land Use. Springer, Dordrecht, Heidelberg, New York, London, s. 145-174.
- LEAL, C. M.; BORGES, R. M.; SIMAS, R. C.; COSTA, F. N.; LEITÃO, G. G. (2019). A New Tetraglycosylated Flavonoid from Leaves of *Platycyamus regnellii* Benth. Isolated by High-Speed Countercurrent Chromatography. *J. Braz. Chem. Soc.*, 30 (12): 2561-2566.
- LUNA, L. E. (1986). Vegetalismo shamanism among the Mestizo population of the Peruvian Amazon. Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 202 s.
- MAIZZA, F. (2019). As mulheres leváveis: conexões sobre o rapé e agências femininas jarawara. In LABATE, B. C.; GOULART, S. L. (2019). O uso de plantas psicoativas nas Américas. Gramma, Rio de Janeiro, s. 52-66.
- MATSES HERBS (2020). Katukina „MASTER“ Plants Mix Snuff Strong (#13). Dostupné z: <https://www.matsesherbs.com/shop/ethnobotanicals/katukina-master-plants-mix-snuff-strong-13/>, staženo dne 2. 6. 2020.
- MCGUIRE, J. D. (1896-97). Pipes and Smoking Customs of the American Aborigines, Based on Material in the United States National Museum. *Report of the United States National Museum, Washington, D. C.*, 1, s. 364.

- MCKENNA, T. (1993). Food of the Gods: The Search for the Original Tree of Knowledge – A Radical History of Plants, Drugs, and Human Evolution. Bantam Books, New York, s. 336.
- MELO, C. DE A.; SOUZA, P. O.; DAMASCENO, E. (2015). Atividade farmacológica da planta *Amburana cearensis* (imburana) Frente a estudo etnofarmacológico em Monte Azul-Mg. *Revista Brasileira de Pesquisa em Ciências da Saúde*, 1 (2): 31 – 34.
- MENESES, G. P. (2018). Medicinas da floresta: conexões e conflitos cosmo-ontológicos. *Sistemas xamânicos e novos xamanismos*, 51: 229-258.
- MILLIKEN, W. (1997). Plants for malaria plants for fever: medicinal species in Latin America - a bibliographic survey. The Royal Botanic Gardens, Kew, 116 s.
- MILLIKEN, W.; ALBERT, B.; GOMEZ, G. G. (1999). Yanomami: A Forest People. Kew Publishing, Royal Botanic Gardens, Kew, 169 s.
- MOREIRA, N. J.; PIANOWSKI, L. F.; DUDYCZ, L. W. (2018). Mulateiro-derived compositions and use thereof for preventing hair loss and promoting hair growth. Pub. No.: US 2018/0256665 A1. Patent Application Publication, United States.
- MORENO-COUTIÑO, A.; BELLO, B. C. (2012). *Nicotiana tabacum* L., Usos y Percepciones. *Etnobiología*, 10 (2): 29-39.
- MOURA, T. M.; LEWIS, G. P.; TOZZI, A. M. G. A. (2016). A revision of the South American genus *Platycyamus* Benth. (Leguminosae). *Kew Bulletin*, 71: 9.
- NACZI, R. F.; BRUCE, A. F. (2008). Sedges: Uses, Diversity, and Systematics of the Cyperaceae (Monographis in Systematic Botany from the Missouri Botanical Garden). Missouri Botanical Garden Press, St. Louis, 298 s.
- NAKANO, T.; ALONSO, J.; GRILLET, R.; MARTÍN, A. (1979). Isoflavonoids of the bark of *Dipteryx odorata* Willd. (Aubl.). *Journal of the Chemical Society, Perkin Transactions I*, 9: 2107.
- NAKANO, T.; SUARÉZ, M. (1980). Studies on the neutral constituents of the bark of *Dipteryx odorata*. *Planta Medica*, 18 (1): 79-83.

- NAZLER, T. (2020). Rapé CZ & SK. Facebook. Dostupné z: <https://www.facebook.com/groups/481308399159645/>, staženo dne 2. 6. 2020.
- NETTO, L. (1885). *Archivos do Museo Nacional do Rio de Janeiro*, vol. VI. 339 s.
- NUDZ (2019). Národní ústav duševního zdraví (NUDZ) varuje před formou užívání sekretu z žab *Bufo alvarius*, která se nyní rozšiřuje v ČR. Tisková zpráva (7. 2. 2019).
- OLIVEIRA, A. F. (2019). Rapé e *sananga*: medicinas e mediações entre aldeias e centros urbanos. In LABATE, B. C.; GOULART, S. L. (2019). O uso de plantas psicoactivas nas Américas. Gramma, Rio de Janeiro, s. 251-269.
- OLIVEIRA, A. F. M.; ANDRADE, L. DE H. C. (2000). Caracterização morfológica de *Justicia pectoralis* Jacq. e *J. gendarussa* Burm. F. (Acanthaceae). *Acta Amazonica*, 30 (4): 569-578.
- PAKOSTOVÁ, J. (2003). Rostliny v magii. 1. vydání. Vladimír Kvasnička, nakladatelství Vodnář, Praha, s. 75.
- PEIXOTO, H.; ROXO, M.; KOOLEN, H.; DA SILVA, F.; SILVA, E.; BRAUN, M. S.; WANG, X.; WINK, M. (2018). *Calycophyllum Spruceanum* (Benth.), the Amazonian "Tree of Youth" Prolongs Longevity and Enhances Stress Resistance in *Caenorhabditis Elegans*. *Molecules*, 23 (3): 534.
- PELMUTTER, D.; VILLOLDO, A. (2011). Posilovna pro mozek. Metafora, Praha, 256 s.
- PENNINGTON, R. T.; LEWIS, G. P.; RATTER, J. A. (2006). Neotropical Savannas and Seasonally Dry Forests: Plant Diversity, Biogeography, and Conservation. CRC Press, Boca Raton, s. 12.
- PEREIRA, M. DE M.; JÁCOME, R. L. R. P.; ALCÂNTARA, A. F. DE C., ALVES, R. B.; RASLA, D. S. (2007). Alcalóides indólicos isolados de espécies do gênero *Aspidosperma* (Apocynaceae). *Quim. Nova*, 30 (4): 970-983.

- PIMENTEL, J. V. F.; GUERRA, H. O. C. (2011). Irrigação, matéria orgânica e cobertura morta na produção de mudas de cumaru (*Amburana cearensis*). *Revista Brasileira de Engenharia Agrícola e Ambiental*, 15 (9): 896–902.
- PINCHBECK, D.; ROKHLIN, S. (2019). *When Plans Dream: Ayahuasca, Amazonian Shamanism and the Global Psychedelic Renaissance*. Watkins Publishing, London, 212 s.
- POCHETTINO, M. L.; CORTELLA, A. R.; RUIZ, M. (1999). Hallucinogenic snuff from northwestern Argentina: microscopical identification of *Anadenanthera colubrina* var. *cebil* (*Fabaceae*) in powdered archaeological material. *Economic Botany*, 53 (2): 127-132.
- POLÍVKA, F. (1908). *Užitkové a pamětihodné rostliny cizích zemí*. Promberger, Olomouc, 656 s.
- POR DO SOL (2020). Rapé Cactus. Dostupné z: <https://www.pordosolreligiosos.com.br/rape-cactus>, staženo dne 4. 6. 2020.
- PORRO, A. (2010). Arte e simbolismo xamânico na Amazônia. *Bol. Mus. Para. Emílio Goeldi. Ciênc. hum. Belém*, 5 (1): 129-144.
- PSYCHEDELIC TIMES (2017). Tobacco or No Tobacco? Choosing the Right Rapé Snuff Blend for Xour Ceremony. Dostupné z: <https://psychedelictimes.com/tobacco-or-no-tobacco-choosing-the-right-rape-snuff-blend-for-your-ceremony/>, staženo dne 22. 3. 2020.
- PUTZEL, L.; PETERS, CH. M.; ROMO, M. (2011). Post-logging regeneration and recruitment of shihuahuaco (*Dipteryx* spp.) in Peruvian Amazonia: Implications for management. *Forest Ecology and Management*, 261 (6): 1099-1105.
- QUATTROCCHI, U. F. L. S. (2012). *CRC World Dictionary of Medical and Poisonous Plants: Common Names, Scientific Names, Eponyms, Synonyms, and Etymology*. CRC Press, Boca Raton, s. 698.
- Rain-Tree (2019). Dostupné z: <http://www.rain-tree.com/>, staženo dne 19. 3. 2020.

- RÄTSCH, CH. (2005). *Anadenanthera colubrina* (Vellozo) Brennan. The encyclopedia of psychoactive plants: ethnopharmacology and its applications. Park Street Press, South Paris, USA, 944 s.
- RAVINDRAN, P. N. (2017). The Encyclopedia of Herbs and Spices. CABI, India, s. 996.
- RECORD, S. J.; HESS, R. W. (1943). Timbers of the New World. Yale University Press, New Haven, 643 s.
- REICHEL, E. (2012). The landscape in the cosmoscape, and sacred sites and species among the Tanimuka and Yukuma Amerindian tribes (north-west Amazon). In PUNGETTI, G.; OVIEDO, G.; HOOKE, D. (Ed.) Sacred Species and Sites: Advances in Biocultural Conservation. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi, Mexico City, s. 127-151.
- REICHEL, J. (2009). Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. Grada, Praha, 184 s.
- REVILLA, J. (2001). Plantas da Amazônia: oportunidades econômicas e sustentáveis. Manaus: Sebrae/INPA, Brasil, 405 s.
- REZENDE, C. M.; FRAGA, S. R. G. (2003). Chemical and Aroma Determination of the Pulp and Seeds of Murici (*Byrsonima crassifolia* L.). *J. Braz. Chem. Soc.*, 14 (3): 425-428.
- RIOS, M.; WINKELMAN, M. (1989). Shamanism and Altered States of Consciousness: An Introduction. *Journal of Psychoactive Drugs*, 21 (1): 1-7.
- RIZZINI, C. T. (1971). Árvores e madeiras úteis do Brasil: manual de dendrologia brasileira. Blücher, São Paulo, 292 s.
- ROŠICKÝ, V. L. (1894). O tabáku a jiných narkotických látkách. In KUNDRÁT, F.; ROŠICKÝ, V. L.; PURKYNĚ, J. E.; FAKTOR, F. *Chemie denního života*. Národní knihtiskárna I. L. Kobra, Praha, s. 595.
- RUDOVÁ, J. (1876). Tabák kuřlavý a šňupavý, kouření, šňupání, neboli tabák považován v ohledu na dějepis, rostlinopis, lučbu, životosprávi, lékařství a hojičství,

řemeslnictví, obchod, hospodářství, zákonodárství a život společenský. Fr. A. Urbánek, Praha, 166 s.

SANTOS, A. B.; RIBEIRO-OLIVEIRA, J. P.; CARVALHO, C. M. (2016). Sobre a botânica, a etnofarmacologia e a química de *Calycophyllum spruceanum* (Benth.) Hook. f. ex K. Schum. *Revista Brasileira de Plantas Mediciniais*, 18 (1): 383-389.

SEIG, L. (1963). The spread of tobacco: a study in cultural diffusion. *The Professional Geographer*, 15 (1): 17-21.

SHEPHERD, C. W. (2008). *Snuff – Yesterday And Today*. Kent Press, 100 s.

SCHENBERG, E. (2019). Expedition Neuron: Neuroscience in the Brazilian and Peruvian Amazon. 1-13.

SCHULTES, R. E. (1976). *Hallucinogenic Plants*. 1st edition. Golden Press, New York, s. 21.

SCHULTES, R. E. (1984). Fifteen years of study of psychoactive snuffs of South America: 1967-1982- A review. *Journal of Ethnopharmacology*, 11: 17-32.

SCHULTES, R. E.; HOFMANN, A. (2000). *Rostliny bohů: Magická síla psychoaktivních rostlin*. 2. vydání. Volvox Globator, Praha, s. 49.

SCHULTES, R. E.; RAFFAUF, R. F. (1990). *The Healing Forest: Medicinal and Toxic Plants of the Northwest Amazonia*. Dioscorides Press, Portland, 484 s.

SLAVÍK, B. ed. (2000). *Květena České republiky 6*. Academia, Praha, 770 s.

SOUSA, M. S. B.; BUARQUE, D. DE S. (2020). Chapter 25. Murici (*Byrsonima crassifolia* (L.) Kunth): Antioxidant effects and application to aging. In PREEDY, V. R.; PATEL, V. B. (Ed.) *Aging: Oxidative Stress and Dietary Antioxidants*. Academic Press, London, San Diego, Cambridge, Oxford, s. 259-265.

Species Plus (2019). Dostupné z: <https://www.speciesplus.net/>, staženo dne 19. 3. 2020.

STANFILL, S. B.; DA SILVA, A. L. O.; LISKO, J. G.; LAWLER, T. S.; KUKLENYIK, P.; TYX, R. E.; PEUCHEN, E. H.; RICHTER, P.; WATSON, C. H. (2015). Comprehensive chemical characterization of Rapé tobacco products: Nicotine,

- un-ionized nicotine, tobacco-specific *N*'-nitrosamines, polycyclic aromatic hydrocarbons, and flavor constituents. *Food and Chemical Toxicology*, 82: 50-58.
- STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Albert, Brno, 105 s.
- STROUPEŽNICKÝ, L. (1900). *Z Prahy a venkova: dvacet humoristických prací*. Bursík a Kohout, Praha, s. 66, 125.
- STUTLEY, M. (2003). *Shamanism: An Introduction*. Routledge, London, 148 s.
- ŠITA, F. (1976). *Léky z šera pralesů*. Kruh, Hradec Králové, 128 s.
- ŠKRABÁKOVÁ, L. (2013). *Zdraví z pralesa: léčivé rostliny Amazonie*. Eminent, Praha, 281 s.
- ŠROBÁR, Š. (2019). Člověk a zvíra v kontexte etiky úcty k životu. *Disputationes Scientificalae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 19 (1): 119-132.
- UCHIDA, T.; CAMPOS, M. A. A. (2000). Influência do sombreamento no crescimento de mudas de cumaru (*Dipteryx odorata* (Aubl.) Willd. - Fabaceae), cultivadas em viveiro. *Acta Amazonica*, 30 (1): 107-114.
- UNITED STATES TARIFF COMMISSION (1921). *Tariff Information Surveys on the Articles in Paragraphs 44 and 45 of the Tariff Act of 1913 and Related Articles in Other Paragraphs: Animal and Expressed Vegetable Oils and Fats*. Washington Government Printing Office, Washington, s. 30.
- URBAN, L. (2011). *Sociologie trochu jinak*. Grada, Praha, 272 s.
- Useful Tropical Plants (2019). Dostupné z: <http://tropical.theferns.info/>, staženo dne 19. 3. 2020.
- V. Š. (1871). Jedy divokých národů. *Vesmír*, 1 (2): 14-16.
- VANPOOL, C. S. (2009). The signs of the sacred: Identifying shamans using archaeological evidence. *Journal of Anthropological Archaeology*, 28 (2): 177-190.
- VRÁZ, E. S. (1898). *Z cest E. St. Vráze*. Bursík & Kohout, Praha, 427 s.

- WASSÉN, S. H. (1993). Considerações sobre algumas drogas indígenas, em especial o rapé, e a parafernália pertinente. *Rev. do Museu de Arqueologia e Etnologia*, 3: 147-158.
- WILBERT, J. (1991). The Ethnopharmacology of Tobacco in Native South America. In Adlkofer, Thureau Effects of Nicotine on Biological Systems. Birkhäuser, Basel, Boston, Berlin, s. 7-16.
- WISSLER, C. (1957). The American Indian. 3rd edition. Peter Smith, Gloucester, s. 27.
- X. (1895). Účinek „pravého“ rapé v Chicagu. *Duch času*, 18 (8):121.
- ZAU, M. D. L.; DE VASCONCELOS, R. P.; GIACON, V. M.; LAHR, F. A. R. (2014). Avaliação das propriedades química, física e mecânica de painéis aglomerados produzidos com resíduo de madeira da Amazônia - Cumaru (*Dipteryx Odorata*) e resina poliuretana à base de óleo de mamona. *Acta Amazonica*, 24 (6): 726-732.

PŘÍLOHY

Seznam obrázků:

Obrázek č. 1: Účinek „pravého“ rapé

Seznam tabulek:

Tabulka č. 1: Nabídka rapé na českém trhu

Tabulka č. 2: Charakteristika rostlin užívaných v rapé obchodovaných na českém trhu

Tabulka č. 3: Přehled výskytu druhů dle stanovišť

Tabulka č. 4: Výsledky zobecněného lineárního modelu

Seznam grafů:

Graf č. 1: Podíl odpovědí na otázku „Jak jste se o rapé dozvěděl/a?“

Graf č. 2: Podíl odpovědí zobrazující vnímaný rozsah zkušenosti s rapé.

Graf č. 3: Dominantní důvod prvního užití rapé

Graf č. 4: Četnost motivů prvního užití rapé

Graf č. 5: 10 nejčastějších důvodů užívání rapé i nadále

Graf č. 6: Fyziologické projevy vnímané po užití rapé

Graf č. 7: Duševní a emocionální účinky rapé

Graf č. 8: Užívání rapé k řešení problémů

Graf č. 9: Vyřešení problému díky rapé

Graf č. 10: Preferovaná forma užívání rapé

Graf č. 11: Preferovaná forma aplikace rapé

Graf č. 12: Znalost původu rapé

Graf č. 13: Oblast původu rapé

Graf č. 14: Znalost druhů v rámci rostlinného složení rapé

Graf č. 15: Oblíbenost druhů rapé

Graf č. 16: Druhy rapé, s nimiž mají respondenti zkušenosti

Graf č. 17: Rapé pro člověka ve vyspělém světě

Graf č. 18: Doporučení rapé dalším lidem

Graf č. 19: Výroba vlastního rapé

Graf č. 20: Vnímání závislosti na rapé

Graf č. 21: Nepříjemné stavy a projevy vedoucí k přerušení či upuštění od užívání rapé

Graf č. 22: Podíl uživatelů cigaret

Graf č. 23: Podíl uživatelů jiných tabákových produktů

Graf č. 24: Hodnocení oblíbenosti vybraných tabákových produktů – četnosti

Graf č. 25: Zkušenosti s dalšími prostředky tradiční medicíny Starého světa

Graf č. 26: Zájem o oblast Amazonie

Graf č. 27: Osobní návštěva Amazonie

Graf č. 28: Zájem o životní prostředí

Graf č. 29: Znepokojení se situací Brazílie

Graf č. 30: Důraz na ohleduplný sběr rostlin

Graf č. 31: Znepokojení se situací kmenů

Graf č. 32: Nákup rapé za účelem podpory kmenů

Graf č. 33: Zájem o rostlinolékařví

Graf č. 34: Zájem o šamanismus

Graf č. 35: Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů

Graf č. 36: Rozložení respondentů podle krajů

Seznam otázek dotazníkového šetření:

1. Máte zkušenost s rapé? *Ano., Ne.⁴
2. Jak jste se o rapé dozvěděl/a? * Partner/ka., Rodina., Známi., Internet., Cestování., Škola/univerzita., Jiné:
3. Jedná se o zkušenost: * jednorázovou., několikarázovou., početnou., bohatou.
4. Kouříte cigarety? * Ano., Ne., Již ne.
5. Užíváte nějaké další tabákové produkty mimo cigaret a rapé? * Ano., Ne., Již ne.
6. Uveďte osobní preference tabákových produktů: * Oblíbený, Spíše oblíbený, Ani oblíbený - ani neoblíbený, Spíše neoblíbený, Neoblíbený, Nemám zkušenost (Rapé: Tekutý tabák: Žvýkací tabák: Cigarety z mapacha: Komerční cigarety: Šňupací tabák: Doutníky: Dýmky)
7. Kde jste se poprvé setkal/a s rapé? * V ČR., V Brazílii., Jiné:
8. Jak dlouho již rapé používáte? *

⁴ Hvězdičkou jsou označeny otázky, na které bylo nutné odpovědět.

9. V jakém věku jste zažil/a první zkušenost s rapé? *
10. Za jakým účelem jste poprvé vyzkoušel/a rapé? *Zdravotní problém fyzického charakteru a jeho léčení., Duševní problém a jeho léčení., Řešení problému nesouvisejícího se zdravím., Očista., Relaxace a uvolnění., Rozjasnění myslí., Sebepoznání., Osobní rozvoj., Touha po nevšedním zážitku., Hledání smyslu života., Spiritualita., Součást ceremonie., Zvědavost., Meditace., Jiné:
11. Jaký z výše uvedených důvodů byl dominantní? * Zdravotní problém fyzického charakteru a jeho léčení., Duševní problém a jeho léčení., Řešení problému nesouvisejícího se zdravím., Očista., Relaxace a uvolnění., Rozjasnění myslí., Sebepoznání., Osobní rozvoj., Touha po nevšedním zážitku., Hledání smyslu života., Spiritualita., Součást ceremonie., Zvědavost., Meditace., Jiné:
12. Za jakým účelem užíváte rapé i nadále? (Např. léčení, uvolnění, meditace,...) *
13. Jaké fyziologické účinky jste již někdy po požití vnímal/a? * Žádné., Nevolnost., Očistu (zvracení), Třes., Pálení očí., Slzení., Pálení sliznice., Bolest hlavy., Bolest břicha., Bezvědomí., Pocit rozehřátí těla., Pocit chladu po těle., "Ukotvení" těla k zemi., Návaly horka a pocení., Uvolnění těla., Zahnání hladu., Zahnání žízně., Stimulace organismu., Jiné:
14. Jaké duševní či emocionální účinky jste po požití vnímal/a? * Uvolnění., Koncentrace., Hluboká meditace., Uzemnění těla po duševní stránce., Pozitivní pocity či myšlenky., Prohloubení spojení s vlastním já., Pocit rozproudění energie., Vyjasnění myslí., Oživení myšlení., Vize., Halucinace., Jiné:
15. Zažil/a jste někdy po požití rapé zkušenost rozpadu ega? Tj. pocit ztráty hranic mezi svým já a okolním světem, pocit splynutí, jednoty se vším kolem? * Ano., Ne.
16. Používáte rapé jako prostředek k odreagování se od problémů, či přímo jejich vyřešení? * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
17. Pomohlo vám rapé užití při řešení některého vašeho problému? * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
18. Pokud ano, s jakým problémem vám rapé pomohlo?
19. Zažil/a jste nějakou ceremonii s rapé? * Ano., Ne.

20. Pokud ano, jednalo se přímo o rapé ceremonii? Ano., Ne. Rapé se podávalo před jinou ceremonií., Ne. Rapé se podávalo po jiné ceremonii., Ne, ale rapé se podávalo před a po jiné ceremonii.
21. Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a NE, jak na Vás rapé při této ceremonii působilo?
22. Jaké rapé preferujete? * Rapé s tabákem., Rapé bez tabáku., Nemám vyhraněnou preferenci.
23. Jakou formu užívání rapé preferujete? * Domácí., Ceremoniální., Nemám vyhraněnou preferenci.
24. Jakou formu aplikace rapé preferujete? * Samoaplikace (pomocí kuripe), Aplikace ve dvou (pomocí tepe), Nemám vyhraněnou preferenci.
25. Víte, odkud pochází vámi používané/á rapé? * Ano., Ne., Někdy ano, někdy ne.
26. Pokud ano, odkud? (Stát, případně i oblast, kmen...).
27. Máte nějaký oblíbený druh rapé? Můžete uvést jaké a proč?
28. S jakými druhy rapé máte zkušenosti? Uveďte, prosím, případně další názvy, na které si vzpomenete. * Cumaru., Apurina., Murici., Tsunu., Bobinsana., Caneleiro., Guarumo., Imbruana., Guayusa/Wayusa., Angico., Yarumo., Parica., Matses Nene., Cetico., Ayahuma., Tamainindi., Canela de Velho., Mentha., Mulata., Alfavaca da Mata., Pixuri., Matico., Floresta s obsahem eucalyptu, Misu Rau., Cravo., Cacao., Jiné:
29. Znáte alespoň některé rostlinné druhy, které vámi užitá/é rapé směs/i obsahovala/y? Prosím, uveďte. *
30. Myslíte si, že je užívání rapé vhodné pro moderního člověka z vyspělého světa? * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
31. Zkoušel/a jste si někdy vyrábět rapé nebo to plánujete zkusit? * Ano., Ne.
32. Doporučil/a byste rapé i někomu dalšímu? * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
33. Celkově hodnotíte rapé: * (Zcela pozitivně.) 1- 5 (Zcela negativně.)
34. Máte pocit, že jste nebo jste někdy byl/a závislý/á na rapé? * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
35. Zažil/a jste nějaké nepříjemné stavy po aplikaci, které vedly k tomu, že jste ho přestal/a nebo přerušil/a užívat? * Ano., Ne.

36. Pokud ano, o jaké nepříjemné stavy se jednalo?
37. Máte zkušenost i s nějakým dalším prostředkem tradiční amazonské medicíny? *
Nemám., Yopo., Ayahuasca., Kambo., San Pedro., Koka., Jiné:
38. Zajímáte se o oblast Amazonie? * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
39. Navštívil/a jste někdy oblast Amazonie? * Ano., Ne.
40. Zajímáte se o životní prostředí? * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
41. Kladete důraz na ohleduplné získávání rostlin pro popel do rapé? * (Určitě ano.)
1 – 5 (Vůbec ne.)
42. Nakupujete rapé i za účelem podpory původních kmenů? * (Určitě ano.) 1 – 5
(Vůbec ne.)
43. Zajímáte se o rostlinolékařství? * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
44. Znepokojuje Vás současné dění v Brazílii s ohledem na původní kmeny? (např.
odebírání půdy a území, kácení deštných lesů, těžba surovin vedoucí k
vykořisťování původních obyvatel) * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
45. Znepokojuje Vás současné dění v Brazílii s ohledem na životní prostředí? (např.
vypalování a kácení deštných lesů, těžba surovin, degradace půdy,
nerespektování chráněných území, odpouštění environmentálních pokut, maření
výkonu environmentálních agentur) * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
46. Zajímáte se o šamanismus? * (Určitě ano.) 1 – 5 (Vůbec ne.)
47. Uveďte Vaše pohlaví: * žena., muž.
48. Uveďte Váš věk: *
49. Uveďte Vaše nejvyšší dosažené vzdělání: * ZŠ., SŠ bez maturity., SŠ s
maturitou., VOŠ., VŠ - bakalářské., VŠ - magisterské., VŠ - doktorské., VŠ -
postdoktorské.
50. Uveďte obor Vašeho studia: *
51. Uveďte kraj Vašeho trvalého bydliště: * Hlavní město Praha., Středočeský kraj.,
Jihočeský kraj., Plzeňský kraj., Karlovarský kraj., Ústecký kraj., Liberecký kraj.,
Královéhradecký kraj., Pardubický kraj., Vysočina., Jihomoravský kraj.,
Olomoucký kraj., Moravskoslezský kraj., Zlínský kraj.
52. Pokud máte nějaký podnět, komentář, připomínku, která by mohla výzkumu dále
pomoci, zde máte možnost ji napsat:

Seznam základních otázek polostrukturovaných rozhovorů:

1. Navštívil/a jste oblast Amazonie? Kdy, kolikrát, jakou oblast?
2. Zažil/a jste tam nějakou zkušenost s rapé? Můžete ji popsat?
3. Viděl/a jste výrobu a přípravu rapé? Můžete ji popsat?
4. Víte, z jakých rostlin bylo rapé připraveno? Jaké rostliny jsou používány?
5. Zkoušel/a jste si někdy dovézt rapé z Amazonie do České republiky? Jaké doklady jsou k tomu třeba?
6. Vnímáte nějaký rozdíl mezi užíváním rapé v ČR a v Amazonii (i co do přístupu samotných uživatelů)?